

Ә. Б. Ақпаева
Л. А. Лебедева
М. Ж. Мыңжасарова
Т. В. Лихобабенко

МАТЕМАТИКА

Умумий билим беридиған мәктәпләрниң
4-синипиға беғишланған дәрислик

Қазақстан Жұмғарийитиниң
Билим вә пән министрлиги тәвсийі қылған

АЛМАТЫКИТАП БАСПАСЫ

2019

ӘОЖ 373.167.1

КБЖ 22.1я 72

М 29

Ақпаева Ә. Б.

М 29 Математика. Умумий билим беридиган мәктәплөрниң 4-синипиға бегиш-ланған дәрислиқ. 1-бөлүм / Ә. Б. Ақпаева, Л. А. Лебедева, М. Ж. Мыңжасарова, Т. В. Лихобабенко. Алматы: АЛМАТЫҚИТАП БАСПАСЫ, 2019. – 152 6., сүрәтлик.

ISBN 978-601-01-4121-6

1-бөлүм. – 152 6., сур.:

ISBN 978-601-01-4122-3

ӘОЖ 373.167.1

КБЖ 22.1я 72

ISBN 978-601-01-4122-3 (1-бөлүм)

ISBN 978-601-01-4121-6 (умумий)

© Ақпаева Ә. Б., Лебедева Л. А., Мыңжасарова М. Ж.,

Лихобабенко Т. В., мәтинни, 2019

© «АЛМАТЫҚИТАП БАСПАСЫ» ЖШС, 2019

ҚӘДИРЛИК ОҚУҒУЧИ!

Биз 4-синипта оқуїдіған Арман вә Алийәм билән тонушимиз. Алийәм – китапхұмар. У – әқиғілдік, салмақлық вә оқушни яхши көриду. Арман болса, бир орнида олтираңмайды. Бирақ униң билимгә деген қызықиши наһайити жуқуруи. Математикини үгиниш мабайинида Арман билән Алийәмнің қызықарлық вақиәлири арқылы ғана оқып, билимимизни ашуримиз!

Бириңчи қарәктә сән көп ханилиқ санларни оқушни, йезишни, селиштурушни, қошулғучиларни разрядләргә ажритишини үгинисән, санларни қошуш түридә язисән вә һесаплайсән. Көп ханилиқ санларни көпәйтисән вә бөлісән. Көп ханилиқ санларға әмәлләрни пайдилиниш чегида көпәйтиш вә бөлүшниң хусусийәтлирини қоллинисән. Микрокалькуляторниң ярдими билән һесаплашни үгинисән. Илдамлиқни, вақытни, арилиқни таписән. Фигуриниң мәйданини, тикбулунлуқ параллелепипедниң һәжимини тепиш йоллирини билидіған болисән. Миллій валюта – тәңгә билән башқыму мәмлекәтләрниң валютилирини (рубль, доллар, евро) ажритишини үгинисән. Улар билән һәр түрлүк операцияләр жүргүзисән.

Һесапларни чиқириш мабайнида «Мениң Вәтиним – Қазақстан», «Інсанний қәдрийәтләр» охшаш умумий мавзулар арқылы математикини башқа пәннәр билән зич мұнасиветтә қараштурисән.

Математикини қызықарлық вә шундақла йеник өзләштүрүшүңгә тиләкдашлиқ билдүримиз.

Сениң йол көрсәткүчүң вә үгәткүчүң – Алматықітап!.

ДӘРИСЛИК БИЛӘН

ДӘРИСЛИКНИҢ ТҮЗҮЛҮМИ

Дәрисни
«Алматықітап»
қәһриманлири билән
биллә оқуысән

Дәрис мабайинида
9 түрлүк тапшурма
тәвсийә қилиниду.

Барлық тапшурмилар
номерланған.

№
дәрис

Дәрисниң мавзуси

дәрисниң түри
Дәрисниң мәсіти

ІЕНИНИҢ ОҚУП ҮГИНИШ

1 Ієни дәрисни оқуп үгинишкә тәйярлайдыған тапшурмилар

әстә сақта!
Қаидиләр вә тәстиқліміләр.

2 Оқуп үгендегенни пишшиқдашқа вә қоллинишқа беғишлиған тапшурмилар

6 + 36 100 – 58 6 · 7 210 : 5

СӘН ТӘТҚИҚАТЫ

3 Бұ тапшурма адәттікі тапшурмидин қийи-нирақ. Ү мәнтиқиң ойлашни, тапқұрлукны, несаплашнинг қолайлық вә алаңидә усулларын издеңши тәләп қилиду

ЖҮП БИЛӘН ИШ

4 Синипдашырың билән биллә жүп билән орун-лайдыған тапшурмилар. Өзәнниң көз қаришиңын чүшәндүр вә испатла. Достунниң ишини тәкшүрә вә унинму сениң ишиңиң тәкшүрүшүни сора.

1

БӨЛҮМНИҢ ТҮЗҮЛҮМИ

Һәр бир бөлүмгә
бәлгүлүк бир рәң
беғишлиған.

Бөлүм нами
вә асасий
мәхсәтлири

ҚАНДАҚ ИШЛӘШ КЕРӘК?

Дәриснин лексикилік мавзусы

ИЖАДИЙ ИШ

- 5 Материални түрләндүрүшни, өз алдига қураштурушни жаңы мәдениеттегі мисалларни талашни керек қилидиган тапшурмилар.

ТОП БИЛӘН ИШ

- 6 Топтика балилар билән орунладыған тапшурмилар. Йешилиш йолини биллә издәңлар вә тәһлил қылыштар. Өз йешимиңи синипқа көрсөт. Өзәнниң көз қаришиңи ейтишкә вә башқыларни тиңшашка үгән.

МАТЕМАТИКА КҮНДИЛИК ҺАЯТТА

- 7 Билиминиң күндилик һаятта пайдилинишни билишкә үгитидиган тапшурмилар.

ӨЗ АЛДИГА ИШ

- 8 Өз алдига орунлашқа бегишланған тапшурмилар. Мавзуның қандақ өзләштүргинини чүшиниш үчүн, уни орунла вә муәллимнин үлгиси бойынша тәкшүрә. Егер хаталашсан, хата билән иш жүргүз.

ӨЙ ТАПШУРМЫСЫ

- 9 Йеңи билимни қоллинишқа бегишланған өй ишинин тапшурмилари

Дәрис ахырида неминиң үгәнгинаңын еникла.

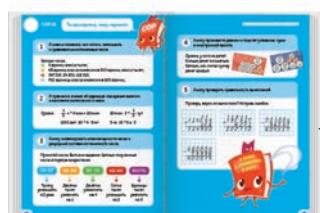
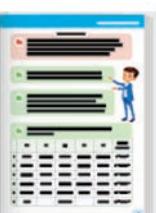
2

Дәрислик йеңи мавзуни оқуп-үгиниш, тәкраплаш, билим дәрижилирини тәкшүрүш дәрислиридин туриду

Дәрислик бөлүмлири, дәрисләр, тапшурмилар бир-биридин графикилиқ элементлар ярдими билән вә рәңләр арқылы ажритилиду.

Дәрис

Суммативлик баһалаш

«Өзәнни тәкшүрә» дәриси бөлүм бойичә алған билиминиң тәкшүрүшкә ярдәмлишиду.

1(А) БӨЛҮМ

КӨП ХАНИЛИҚ САНЛАР НУМЕРАЦИЯСИ ВӘ УЛАР БИЛӘН ӘМӘЛЛӘР ОРУНЛАШ

Умумий мавзу «МЕНИҢ ВӘТИНИМ – ҚАЗАҚСТАН»

Көп ханилиқ санларни оқушни, йезишни вә селиштурушни билимән.

Санлиқ қанунийәтләрни тепишини үгинимән.

Чэт әл валютисида көрситилгән пул миқдарини һесаплашни вә майдилашни билимән.

Көп ханилиқ санларни қошимән вә алимән, миқдарлар билән һесаплашларни орунлаймән

3-синипта өткәнләрни тәкарарлаш

Қазақстанниң территорияси

ТӘКРАРЛАШ

Санлар билән миқдарларға қоллинидиған әмәлләр тоғрилиқ билиминиңи тәкарарлайсән.

1

Мәтингни оқи. Санларни көчирип яз. У санларни өсүш тәртиви билән көрсәт.

Алийәм энциклопедиядін Қазақстан йериниң территорияси ғәрбидә Едил тармифидін башлиніп, шәрқидә Алтай тағлириниң етәклиригічә 3 000 км-ға созулуп, шималида Ғәрбий-Сибир ойманлиғидін жәнупқа қарап Қызылқұмғиң тәхминән 1 700 км-ға созулуп ятқанлиғини билди.

* * *

Арман Қазақстандыки шәһәрләр хәлиқ сани бойичә төвәндикічә орунлашқанлиғини билди:

- **300 000дин 400 000ғичә болған адәм сани –**
Шәмәй, Павлодар, Тараз вә Өскеменде;
- **200 000дин 280 000ғичә болған адәм сани –**
Қостанай, Қызылорда, Атырау вә Петропавлда;
- **110 000дин 160 000ғичә болған адәм сани –**
Екибастуз, Көкчетав, Рудный вә Талдықорғанда.

ЖҮП БИЛӘН ИШ

2

Дурус жауапни талла. Өз пикрини испатла.

Хәритидики масштаб бойичә 1 см аймақниң 4 км-иға мувапиқ келидиғанлиғини көрситиду.

Хәритидики икки шәһәрниң арилиғи 8 см-ға тәң. Мошу шәһәрләрниң һәқиқиј арилиғи қанчә километр?

- a) 2 км ә) 8 км 6) 16 км в) 32 км

ТОП БИЛӘН ИШ

3

Алди билән массиниң, андин кейин вақитниң өлчәм бирликлериның өсүш тәртиви билән яз. Икки тәңсизликтөн түз. Миқдарларниң мәналирини қандақ селиштуруш керәк екәнлегини чүшәндүр.

9 ц 8 кг

2 жил

205 кг

2 ц 10 кг

658 жил

810 күн

6 ц 1 кг

7 әсир

98 кг

610 кг

42 жил

345 күн

4

Миқдарлар билән әмәлләрниң қандақ орунлинидиған-лигини есінгә чүшәр вә несапла.

1. Чоң бирликләрни ушшақ бирликләр билән алмашту-
римән.

2. Әмәлләрни орунлаймән.

3. Ушшақ бирликләрни чоң бирликләр билән алмашту-
римән.

$$7 \text{ м } 48 \text{ см} - 1 \text{ м } 69 \text{ см}$$

$$\underline{748 \text{ см}}$$

$$\underline{169 \text{ см}}$$

$$579 \text{ см} = 5 \text{ м } 79 \text{ см}$$

$$2 \text{ saat } 40 \text{ мин} + 55 \text{ мин}$$

$$160 \text{ мин}$$

$$55^+ \text{ мин}$$

$$215 \text{ мин} = 3 \text{ saat } 35 \text{ мин}$$

$$45 \text{ мин} \\ + \\ 23 \text{ мин}$$

$$68 \text{ мин} = 1 \text{ saat } 8 \text{ мин}$$

60 минут 1 saatқа
тәң болғанлықтн,
60 минутни
чоңирақ өлчәм
бирлик – 1 saatқа
алмаштуримән.

$$- 1 \text{ saat } 16 \text{ мин} \\ - 45 \text{ мин} \\ \hline \text{мин}$$

$$\begin{aligned} &\text{Минут йәтмәйдү.} \\ &1 \text{ saatни алимән.} \\ &60 \text{ мин} + 16 \text{ мин} = \\ &= 76 \text{ мин} \end{aligned}$$

$$\begin{array}{r} & 60 \\ 1 & \text{saat } 16 \text{ мин} \\ - & 45 \text{ мин} \\ \hline & \text{мин} \end{array} \quad \begin{array}{r} & 76 \text{ мин} \\ - & 45 \text{ мин} \\ \hline & 31 \text{ мин} \end{array}$$

$$9 \text{ м } 34 \text{ см} - 4 \text{ м } 52 \text{ см} \\ 4 \text{ saat } 34 \text{ мин} + 67 \text{ мин}$$

$$3 \text{ ц } 7 \text{ кг} + 5 \text{ ц } 16 \text{ кг} \\ 6 \text{ saat } 20 \text{ мин} - 75 \text{ мин}$$

ИЖАДИЙ ИШ

5A

Қазақстан мектеплиридә бир дәрис 40 минутқа созулидү. 4-синипнин дәрис кәштисигә қара. Балилар һәптисигә қанчә saat математика билән қазақ тилини оқуидиғанлиғини ениқла. Кәштә бойичә өзәң соаллар билән һесаплар қураштур.

	Дүшәнбә	Сешәнбә	Чаршәнбә	Пәйшәнбә	Жұмә	Конғурақ вақти
1	Дуниятон.	Қаз. тили	Матем.	Қаз. тили	Қаз. тили	8 ³⁰ – 9 ¹⁰
2	Матем.	Әдәбий оқуш	Әдәбий оқуш	Музыка	Матем.	9 ²⁰ – 10 ⁰⁰
3	Информ.	Матем.	Ингл. тили	Матем.	Тәбиәтшун.	10 ²⁰ – 11 ⁰⁰
4	Қаз. тили	Рус тили	Өзини-өзи т.	Бәдій әмгек	Әдәбий оқуш	11 ²⁰ – 12 ⁰⁰
5	Ингл. тили	Тәбиәтшун.	Тән тәрб.	Рус тили	Тән тәрб.	12 ¹⁰ – 12 ⁵⁰
6	Тән тәрб.					13 ⁰⁰ – 13 ⁴⁰

5ә

Дәрисиңниң башлинидиған вә аяқлишидиған вақтими ениқла. Сән қанчә вақтимен мектептә өткүзисән?

5Б

Мектепкә баридиған вә қайтидиған йолға кетидиған вақтимен ениқла. Құндиликтә өйдә қанчә вақит болмайдиғиниңиң һесапла. Алдинқи тапшурминиң мәлumatлирини пайдилан.

5В

Дүшәнбә күни тәнәпүс қанчә вақитқа созуидиғанлиғини һесапла.

6

Ипадиләрни әмәлләр бойичә йезип, мәнасини тап.

$$240 + (118 - 80) \cdot 3$$

$$358 + (412 - 299) \cdot 4$$

$$980 - 137 \cdot 6 + 125$$

$$631 - (683 - 185) : 6$$

7

Қолайлық усул билән һесапла.

$$(95 + 305) : 5$$

$$241 + 123 + 59 + 27$$

$$(330 + 30 + 90) : 3$$

$$(123 + 77) \cdot 2$$

$$448 + 60 + 242$$

$$(12 + 18 + 20) \cdot 6$$

8

һесапни чиқар.

Қазақстанни арилап жүргән оқуғучиларниң купеға беғишлиған 9 билетиға 108 000 тг төләнди. Плацкарт вагонниң бир билетиниң нәрқи купеға беғишлиған бир билетниң нәрқидин 3 000 тәңгигә әрзән екәнлиги бәлгүлүк. Плацкарт вагонға олтарған 11 балиниң билетиға қанчә ахча төлиниду?

СӘН ТӘТҚИҚАТЧИ

9

Тәһлил қилип чиқар.

Аилидә үч оғул бар. Улардин яшлири қанчидә екәнлигини сориғанда, чоңи мундақ деди: «Бизниң яшлиrimизни қошқанда 27 чиқиду. Мениң йешимға Арманниң йешини қошқанда 22, Бәхитжан билән Арманниң йешини қошқанда 15 чиқиду». Ака-укиларниң һәр қайсисиниң йеши қанчидә?

ОЙЛАШТУР
ОЮҢ БИЛӘН БӨЛҮШ
ТӘКЛИП ҚИЛ

3-синипта өткәнләрни тәкарлаш

ЭКСПО-2017

ТӘКРАРЛАШ

һесаплаш усуллири билән һесапни
чиқириш усуллирини тәкарлайсән.

МАТЕМАТИКА ҺАЯТТА

1

ЭКСПО-2017 көргәзмисигә көплигән әлләрдин туристлар
кәлди. Уларға мәтиндикси санларни дурус оқушқа ярдәмләш

- Биз бир күндә 600 км йолни жүрүп өттүк.
- Дүшәнбә күни көргәзмидеги киришкә 1 000 билет саттык.
- Мәһманханидик 400 орундин пәкәт 50 орунда бош қалди.
- Бу павильонда тәхминән 700 экспонат бар.
- Бир айнинчы ичиждә биз Нур-Султан шәһири тоғрилиқ 150 очуқхәт (открытка) жиғдүк.
- Кичик конференцзалда 200гичә болған, чоңыра 400гичә болған адәм патиду.

Сән инглиз вә рус тиллирида санашни биләмсән?

Мәтиндикси санларни һәр түрлүк тилде ейт.

Ипадиләрни һесаплап, дуруслуғини тәкшүрә.

$$65 + 879$$

$$1\ 000 - 645$$

$$416 : 8$$

$$159 \cdot 5$$

$$34\ 000 + 12\ 000$$

$$91\ 000 - 71\ 000$$

ЖҮП БИЛӘН ИШ

3

һесапларни чиқар. Уларниң арисида бир нәччә усул билән чиқидиған һесаплар барму? Уни һәр түрлүк усул билән чиқар

- a) Көргәзмигә 200 оқуғучи кәлди. һәр топта 12 оғул вә 8 қыздын бар. ЭКСПО көргәзмисигә нәччә оғул кәлди? Нәччә қыз кәлди?
- ә) Көргәзмини тамашилашқа 140 қыз вә 160 оғул кәлди. Улар һәр топта балилар сани тәң болидиғандәк қилип 10 топқа бөлүнді. һәр топта нәччә балидин болиду?

4

Тәңлимиләрни йәш.

$$(450 - 300) \cdot x = 450$$

$$x - (315 - 245) = 526$$

$$(859 - 259) : x = 200$$

МОШУНДАҚ ТӘҢЛИЛ ҚИЛ

1. Тәңлимини ихчамлаймән.
2. Бәлгүсиз әмәл компоненти-ни ениқлаймән.
3. Тәңлимини йешимән.
4. Дуруслуғини тәкшүрәймән.

5

Тәңлимә түз вә уларни йәш.

$$x + 320$$

$$560 + 200$$

$$x - 430$$

$$1000 - 530$$

ТОП БИЛӘН ИШ

6 Һесапларни тәнәлимә түзүп йәш.

- а)** Көргәзмә павильонлириниң биридә дүшәнбә күни 958 адәм болди. Уларниң 429и чоң киши, қалғини болса башланғуч синип оқуғучилири. Дүшәнбә күни павильонда барлығи нәччә башланғуч синип оқуғучилири болди?
- ә)** Кәчқурун көргәзмә мәйданида концерт өтти. Орундуқларға 586 чоң киши олтарди. Балилар болса сәһнә алдида олтарди. Әгәр концертқа барлығи 800 адәм кәлгән болса, у чағда балиларниң саны нәччә?

ИЖАДИЙ ИШ

7 Ипадиләргә тәнәлик тоғра болидиғандәк қилип тирнақ қой.

$$100 - 45 + 75 : 5 = 40 \quad 100 - 45 + 75 : 5 = 26 \quad 100 - 45 + 75 : 5 = 76$$

СӘН ТӘТҚИҚАТЧИ

8 Ойлан вә жавап бер.

Мәһманлар көргәзмидин чиққандын кейин, кафеға кирди. Официантта 3 көк вә 4 қызыл қача болди. Үстәлгә 4 қачини қойди. Үстәлдә һәр рәндін нәччә қача болуши мүмкін? Барлық мүмкін жавапларни тап.

ӨЙ ТАПШУРМИСИ

9 Һесапла. Дуруслуғини тәкшүрә.

$$136 \cdot 4$$

$$432 \cdot 2$$

$$108 : 3$$

$$445 + 58$$

$$108 \cdot 4$$

$$504 : 3$$

$$508 : 2$$

$$680 - 497$$

ЙЕНИНИ ОҚУП ҮГИНИШ

1 000 000 әтрапидики санлар билән тонушисән, көп ханилиқ санларни оқушни, йезишни вә селиштурушни үгинисән.

1

Жәдвәлдә көп ханилиқ санлар йезилған. Уларни қандақ оқуиду? Бирликләр классиниң нами ейтиламду? Миндер классиниң намичу? Жәдвәлдә йезилған санларни оқи.

Үчинчи класс (миллионлар класси)			Иккинчи класс (миндер класси)			Биринчи класс (бирликләр класси)		
Йүзлүк мил- лионлар	Онлук мил- лионлар	Бирлик миллион- лар	Йүзлүк миндер	Онлук миндер	Бирлик миндер	Йүзлүк- ләр	ОН- ЛУК- ЛАР	Бир- лик- ләр
					5	1	0	7
				4	5	0	0	8
			3	4	5	0	6	0
			3	6	0	2	8	9
1	0	0	0	0	0	0	0	0

ӘСТӘ САҚЛА!

1. Һәр бир класста 3 разрядтын бар.
2. Класс бойичә разрядләрниң нами охшаш: бирликләр, онлуклар, йүзлүкләр.
3. Бирликләр классида санаш бирликләр билән, миндер классида – миндер билән, миллионлар классида – миллионлар билән башлиниду

ӘСТӘ САҚЛА!

2 Санларни оқи вә селиштур.

$5\ 980 * 9\ 000$

$489\ 000 * 213\ 478$

$125 * 55\ 352$

$650\ 000 * 65\ 000$

$33\ 000 * 100\ 055$

$999\ 999 * 1\ 000\ 000$

Көп ханилиқ
санларни чоң
разрядидин
башлап
селиштуриду.

ТОП БИЛӘН ИШ

3 Санларни өсүш тәртиви билән орунлаштур.**100 011****101 110****110 100****101 001**

ӘСТӘ САҚЛА!

Көп ханилиқ санларни дурус йезиш үчүн:

- Чоң классниң бирликләр санини яз.
- Кейинки классниң бирликләр санини яз.
- Қолайлық болуши үчүн һәр үч рәкәмдин ондин солға қарап санап, арисини ажрат.

МАТЕМАТИКА КҮНДИЛИК ҚАЯТТА

4А Туристқа ейтилған санларни дурус йезип көрсәт.

Чәт әллик турист ейтилған санларни язғуси кәлди. Бирақ аңлиғини бойичә язғанлиқтین, көплигән хаталиқлар әвәтти. Униңға бәш йүз бәшни атиди, у болса 5005 дәп язди. Бәш йүз әлликниң орниға у 50050 дәп язди. Бәш миң әлликниң орниға 500050 дәп язди.

4Ә Турист йезивалған санларни оқи.

3-дәрис • Көп ханилиқ санларни түзүш. Натурал санлар қатари. Көп ханилиқ санларниң тәркиви

5

Көп ханилиқ санларни разрядлық қошулғучиларниң қошундиси түридә қандақ йезишқа болиду? Мисални қара. Берилгенд санларни разрядлық қошулғучиларниң қошундиси түридә яз.

Мәсилән: $71\ 362 = 70\ 000 + 1\ 000 + 300 + 60 + 2$.

902 005

456 000

250 452

950 402

6

Мәтингни оқи. Санларни көчирип яз. Уларни разрядлық қошулғучиларниң қошундиси түридә яз.

Елимизнин шимали билән ғәрбидә Россия билән 7 591 км, шәркидә Хитай билән 1 782 км, жәнубида Қирғизстан билән 1 241 км, Өзбәкстан билән 2 354 км вә Түркмәнстан билән 426 км умумий чегарилири бар. Елимизнин қуруқлуқтиki умумий узунлугини тап.

7

Несапни тәңлимә түзүп чиқар.

Шәһәрдикى мәктәпләрниң бириниң башлангуч синиплирида 260 оқуғучи, оттура басқучтики синипларда 340 оқуғучи, қалғини жуқарқи синипларда оқуиду. Эгәр мәктәптә барлиғи 980 оқуғучи болса, жуқарқи синипларда қанчә бала оқуиду?

ИЖАДИЙ ИШ

8

Сән оқуидиған мәктәптә қанчә бала билим алиду? Берилгендегі тапшурмидегі охшаш һесап қураштур.

СӘН ТӘТҚИҚАТЧИ

9

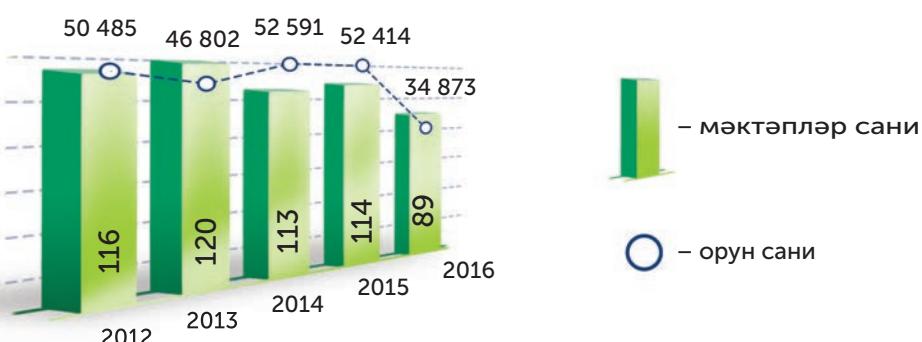
Ойлан вә жавап бер.

Алийәм билән Айнисәмниң салмиғини биллә алғанда 40 кг чиқиду. Айнисәм билән Полатниң салмиғи биллә 50 кг. Полат билән Садир биллә 90 кг чиқиду. Садир билән Арманниң салмиғи биллә 100 кг. Арман билән Алийәм – 60 кг. Алийәмниң салмиғи қанчә?

ӨЙ ТАПШУРМИСИ

10A

Диаграммидин бир нәчә жыл бойи селинған мәктәплөрдикі орун санини ениқла. Уларни кемиш тәртиви билән яз. Әң көп вә әң аз орун санини селиштур.

Санларни разрядлик қошулғучиларниң қошундиси түридә яз. Улардин тәрт тәңсизлик қураштур.

Миллионлар класси. Санларни дүгләкләш

Қазақстан санлар билән

ЙЕҢИНИ ОҚУП ҮГИНИШ

Йүз миллион әтрапидики көп ханилиқ санларни оқушни, йезишни, селиштурушни, берилгән разрядқычә болған санларни дүгләкләшни үгинисән.

1 Санларни оқи.

Үчинчи класс (миллионлар класси)			Иккинчи класс (миндар класси)			Биринчи класс (бирликләр класси)		
Йүзлүк мил- лионлар	Онлуқ мил- лионлар	Бирлик миллион- лар	Йүзлүк миндар	Онлуқ миндар	Бирлик миндар	Йүз- лукләр	Онлуқ- лар	Бир- ликләр
			3	7	2	0	0	0
			1	4	5	3	1	2
		1	5	2	8	6	0	9
	3	1	0	6	0	5	0	0
9	5	1	0	0	0	0	0	0
5	2	3	3	1	2	0	0	5

ӘСТӘ САҚЛА!

Миллион – бу миндарниң миңи, алтә нөли бар бирлик билән йезилидиған сан: 1 000 000. Миллион – келәси классниң, йәни миллионлар классиниң йеңи һесаплаш бирлиги.

2

Санларни оқи вә уларни өсүш тәртиви билән яз. Жұп санларниң астини сиз.

647 097 352

647

380 210

26 890 909

75 546 111

ӘСТӘ САҚЛА!

Санда һәрбир разрядниң қанчә бирлиги бар екәнлигини ениқлаш үчүн алдинқи разрядларниң бирликлиригә ажыратып көрек.

123 456

саныда

123 456 бирлик

12 3456 онлук

1 23456 йүзлүк

123456 миң бирлик

123456 миң онлук

123456 миң йүзлүк

3

Берилгән санлардикі һәрбир разрядта барлығы қанчә бирлик бар екәнлигини ейт.

900 003

905 262

800 650

352 206

ӘСТӘ САҚЛА!

Ішкікүй дәллік көрек әмәс яки мүмкін әмәс болғанда, сандарни дүгләкләйдү. Санни қандақту бир разрядқиң дүгләкләш үчүн мөшү разряд рәқиминиң астини сизимиз. Андин кейин асти сизилған рәқемдин кейин турған барлық рәқемләрни нөлгө алмаштуримиз. Әгәр нөлгө алмаштурулған рәқемләрниң биринчиси 0, 1, 2, 3 яки 4 болса, у чағда асти сизилған рәқемни өзгиришсиз қалдуримиз. Әгәр нөлгө алмаштурулған рәқемләрниң биринчиси 5, 6, 7, 8 яки 9 болса, у чағда асти сизилған рәқемни 1гә ашурамиз.

57|361

дүгләклинидиған
разрядниң
(миңлик) рәқими

нөлгө алмаш-
турулған би-
ринчи рәқем

$57|361 \approx 57\ 000$

57|861

дүгләклини-
диған разрядниң
(миңлик) рәқими

нөлгө алмаш-
турулған би-
ринчи рәқем

$+1$
 $57|861 \approx 58\ 000$

ЖҮП БИЛӘН ИШ

4A

Йүз минғичә қандақ дүгләкләш керәк екәнлигини чүшәндүр.

1 351 427

748 121

835 427

325 921

4Ә

Он минғичә, йүз минғичә дүгләклә.

396 871

875 498

438 175

431 105

126 345

15 481

ИЖАДИЙ ИШ

5

Санларни яз:

- a) миллионлар классиниң 8 бирлиги;
- ә) минлар классиниң 12 бирлиги;
- б) миллионлар классиниң 3 бирлиги вә минлар классиниң 8 бирлиги.

МАТЕМАТИКА КҮНДИЛИК ҺАЯТТА

6

Шәһәр хәлқиниң санини он минлиқтарғычә дүгләклә. Йеза аналисини йүз минлиқтарғычә дүгләклә.

Қазақстан Жұмһурийитиниң хәлиқ саны.

1. Шәһәр – 10 698 210

2. Йеза – 7 697 357

7

Несаплашни орунла.

$$20\ 999 + 1$$

$$2\ 000 - 1$$

$$200\ 000 - 1$$

$$345\ 999 + 1$$

$$52\ 399 + 1$$

$$65\ 999 + 1$$

$$318\ 000 - 1$$

$$765\ 000 - 1$$

ИЖАДИЙ ИШ

8

9ға көпәйтишни қандақ орунлашқа болидиғанлиғини ойлан. У усулни чүшәндүр. Несаплаш вақтида уни пайдилан.

$$46 \cdot 10$$

$$67 \cdot 10$$

$$25 \cdot 10$$

$$58 \cdot 10$$

$$19 \cdot 10$$

$$88 \cdot 10$$

$$46 \cdot 9$$

$$67 \cdot 9$$

$$25 \cdot 9$$

$$58 \cdot 9$$

$$19 \cdot 9$$

$$88 \cdot 9$$

СӘН ТӘТҚИҚАТЧИ

9

Балиларниң яшлири нәччидә екәнлиги- ни несапла. Өз жағавиңни дәптәргә яз.

- Барлық балиларниң яшлири- ни қошқанда 40 яш болиду.
- Садир Армандын 2 яш чон. Полат билән Нурлан – ге- зәкләр.
- Арман гезәкләрдин 1 яш чон.
- Арманниң йеши барлиғиниң яшлириниң қошундисинин төрттин биригә тән.

ӨЙ ТАПШУРМИСИ

10

Тапшурмини орунла.

Нәр түрлүк 6 рәқәм ойла. Улардин алтә ханилиқ 3 сан қураштуруп яз. Өсүш рети билән қайта көчирип яз. Он минғичә дүгләклә.

ЙЕҢИНИ ОҚУП ҮГИНИШ

Көп ханилиқ санлар билән
арифметикилиқ әмәлләр
орунлашни үгинисән.

1

Жәдвәлни оқуп, санларни:

- a)** миллионғиңе;
- ә)** йүз минғиңе;
- б)** он минғиңе дүгләклә.

Жинси билән йеши бойичә 17 яшқиңе болған балилар саны
(жил бешида, адәм)

2016 жил			2017 жил		
барлығи	унин ичиidә		барлығи	унин ичиidә	
	оғуллар	қизлар		оғуллар	қизлар
5 459 028	2 803 263	2 655 765	5 623 387	2 889 156	2 734 231

2А

Санларни разрядлиқ қошулғучиларнин қошундиси түридә яз.

52 369	14 003	11 123	405 102
125 500	200 125	120 329	235 140
409 210	865 007	100 365	180 180

2Ә

Берилгән санлардин 1гә ошуқ вә 1гә кам санларни ата.

3

Чүшәндүрүп һесапла.

a) $8 - 3$	9 бирл. – 4 бирл.
$8\ 000 - 3\ 000$	9 минл. – 4 минл.
$60 + 20$	7 йүзл. – 6 йүзл.
$60\ 000 + 20\ 000$	7 йүз минл. – 6 йүз минл.
$900 - 400$	5 онл. + 2 онл.
$900\ 000 - 400\ 000$	5 он минл. + 2 он минл.
ә) $300 + 50 + 9$	$3000 + 500 + 90 + 4$
$359 - 9$	$3\ 594 - 4$
$359 - 50$	$3\ 594 - 90$
$359 - 300$	$3\ 594 - 500$
$359 - 359$	$3\ 594 - 3\ 594$

ЖҮП БИЛӘН ИШ

4

Санларни он минғиңе дүгләкләп, Қазақстан тоғрилиқ мәлumatларни көчирип яз.

- Қазақстаннин үәр территорияси – **2 724 900 км²**.
- Қазақстанның 01.01.2019 жилнин көрсөткүчі бойичә адәм сани – **18 395 567** адәм.
- Әң чоң су амбарлири:
 1. Каспий деңизи – **371 000 км²**;
 2. Арал деңизи – **8 303 км²**;
 3. Балхаш көли – **16 400 км²**.
- Территорияси бойичә әң чоңи – Қарағанда вилайити. Унин мәйдани – **428 000 км²**.

5 һесапла.

$$87\ 900 - 3\ 000 - 500$$

$$320\ 000 + 4\ 000\ 000 + 60\ 000$$

$$126\ 987 - 20\ 000 - 80$$

$$7\ 480\ 000 - 5\ 000\ 000 - 400\ 000$$

$$480\ 000 + 900 + 2\ 000$$

$$56\ 700\ 000 - 6\ 000\ 000 - 300\ 000$$

6 Тәңлімиләрни йәш.

$$18\ 000 + 300 + x = 20\ 000$$

$$75\ 900 - y = 45\ 000 + 5\ 000$$

ТОП БИЛӘН ИШ • ИЖАДИЙ ИШ

7 Ким илдам һесаплады? Мону тик құрларниң түзүлүш қанунийитини тап. Өзәң мешундақ мисаллар тик қурини ойлаштуруп, оюнни давамлаштур.

125		5
1 250		50
12 500	+	500
125 000		5 000
125 000		50 000

155 555		5
155 555		50
155 555	-	500
155 555		5 000
155 555		50 000

СӘН ТӘТҚИҚАТЧИ

8 Санларни оқи. Қанунийәтни ениқла. Давамлаштуруп, йәнә 3 сан яз.

120 021

230 032

340 043

МАТЕМАТИКА КҮНДИЛИК ҢАЙТТА

9

Берилгән мәлumat бойичә жәдвәл түз вә тағ чоққилири-
ниң егизлигини өсүш тәртиви билән орунлаштур.

Берилгән соалларнин յадими билән һесаплар қураштур:

- ... нәччиғә егиз?
- ... нәччиғә төвән?

- Мұзтағ – 4 506 м
- Абай чоққиси – 4 511 м
- Талғар чоққиси – 4 973 м
- Улытағ (Ақмечит чоққиси) – 1 131 м
- Тянь-Шань тағлиридики Хан
тәнри чоққиси – 6 995 км,
Ғалибийәт чоққиси – 7 439 м.

ӨЙ ТАПШУРМИСИ

10

һесапла. Дуруслуғини тәкшүрә.

$900\ 000 - 600\ 000$

$58\ 000 - 45\ 000$

$125\ 000 - 20\ 000$

$125\ 000\ 000 - 20\ 000\ 000$

$290\ 000 + 310\ 000\ 000$

$45\ 000\ 000 - 11\ 000\ 000$

* «Қазақстан». Миллий энциклопедия. – Алмута, 1998.

Көп ханилиқ санлар билән арифметикилиқ әмәлләр орунлаш

Мениң өлкәм санлар билән

ЙЕҢИНИ ОҚУП ҮГИНИШ

Көп ханилиқ санларни микрокалькуляторниң ярдими билән қошушни вә елишни үгинисән.

1

Несаплашниң қандақ орунлинидиғанлигини чүшәндүр.

$14\ 000 - 14\ 000$

$48\ 000 + 5\ 000$

$92\ 000 - 8\ 000$

$79\ 000 + 6\ 000$

$253\ 457 - 400 - 50 - 7$

$34\ 000 + 9\ 000$

$405\ 000 + 80\ 000 + 700$

$12\ 000 + 8\ 000$

$789\ 000 - 80\ 000 - 9\ 000$

$53\ 000 - 5\ 000$

$100\ 000 + 20\ 000 + 800 + 30$

$31\ 000 - 7\ 000$

ӘСТӘ САҚЛА!

Нөл билән аяқлишидиған көп ханилиқ санларни егизчә қошуш вә елиш үчүн, алди билән уларни классларға бөл.

МИКРОКАЛЬКУЛЯТОР

Чоң санлар билән орунлинидиған несаплашларни микрокалькулятор билән несаплиған қолайлық болиду. Силәр уни нәдә көрдинләр?

2

Несаплашни қандақ орунлаш керәклигини чүшәндүр.

$76\ 100 - 400$

$60\ 700 - 900$

$71\ 400 - 500$

$29\ 000 + 40\ 000$

$76\ 000 - 29\ 000$

$39\ 700 + 400$

МАТЕМАТИКА КҮНДИЛИК ҚАЯТТА

3 Тапшурмини орунла.

Алимлар бир нәчә жил бурун Қазақстандикى 15 яштин ашқан адәмләрниң компютерни билиш дәрижисини ениклиди. Шу чағда барлығы нәчә адәм мәтингин түзитишни, электронлуқ почтыни пайдилинишни билидиганлыгини һесапла. Жәдвәлдин йәнә қандак мәлumat алалайсән?

	Мәтингин теришни вә түзитишни билидиганлар (адәм)	Электронлуқ поча вә интернет билән ишләшни билидиганлар (адәм)	Башқа программиларни билидиганлар (адәм)
Барлық хәлиқ	4 126 991	2 493 122	2 207 635
Оғуллар	1 881 676	1 159 782	1 025 816
Қизлар	2 245 315	1 333 340	1 181 819

4 һесаплашниң қолайлық усулини чүшәндүр

$$\begin{array}{ccccc}
 450\,035 & \xrightarrow{-999} & = 449\,036 \\
 & \downarrow & \uparrow & & \\
 & -1\,000 & +1 & & \\
 & \downarrow & \uparrow & & \\
 & = 449\,035 & & &
 \end{array}$$

$$\begin{array}{l}
 567\,000 - 999 = \\
 765\,000 - 1\,999 = \\
 467\,000 - 60\,999 =
 \end{array}$$

ЖҮП БИЛӘН ИШ

5 һесапла. Бир-бираңын тәкшүрә. Қошушни қандақ тәкшүрүшкә болиду? Елишни қандақ тәкшүрүшкә болиду?

$$286\,000 - 80\,000 - 6\,000$$

$$92\,000\,000 + 80\,000$$

$$905\,000 + 70\,000 + 700$$

$$82\,000\,000 - 60\,000\,000$$

$$100\,000 + 70\,000 + 200 + 40$$

$$56\,000\,000 - 9\,000\,000$$

ИЖАДИЙ ИШ

6

Нур-Султан вә Алмута шәһәрлиридә ахирки 10 жил ичидә хәлиқ сани қанчилик өскәнлигини микрокалькуляторниң ярдими билән һесапла. Сән туридиған яки йеқин орунлашқан шәһәрдикі хәлиқ санини ениқла.

Жил Шәһәр	1999	2009	2019
Нур-Султан	328 341	613 006	1 078 384
Алмута	1 130 621	1 365 632	1 854 656

ИЖАДИЙ ИШ

7

Сәккиз ханилиқ сан яз. Қандақ рәқәмләрни қолландың? У рәқәмләрдин әң чоң вә әң кичик сәккиз ханилиқ санлар қураштур.

СӘН ТӘТҚИҚАТЧИ

8

Һәрипләрни қандақ рәқәмләр билән авыштуруш керек?

$$\begin{array}{r}
 \text{АБВГ} \\
 + \text{АБВГ} \\
 \hline
 \text{ВГДБГ}
 \end{array}$$

ӨЙ ТАПШУРМИСИ

9

Қандақ һесаплашларни егизчә, қандақ һесаплашларни язмичә орунлашқа болидиғанлигини ениқла. Ипадиләрниң мәнасини тап. Микрокалькуляторниң ярдими билән жававиңни тәкшүрә.

$$(702\ 565 - 702\ 000) : 5 \cdot 3$$

$$(135\ 496 - 135\ 000) : 8 \cdot 4$$

$$(960\ 502 - 60\ 000) - 0 \cdot 251 \cdot 2$$

$$(235\ 000 + 745) - (30\ 000 + 5\ 000) \cdot 0$$

**Көп ханилиқ санларни язмичә
қошуш вә елиш**

Елимизгә сәрхәт ясаш

ЙЕҢИНИ ОҚУП ҮГИНИШ

Көп ханилиқ санларни тик қур түридә
қошушни вә елишни үгинисән.

1 Үч ханилиқ санларни язмичә қошуш вә елиш алгоритми-
ни есіңгә чүшәр. Көп ханилиқ санлар билән әмәлләрни
қандақ орунлашқа болиду?

2 Һәр мисални һесаплаш алгоритмини чүшәндүр.

ӘСТӘ САҚЛА!

Көп ханилиқ санларни қошушта бирликләрни бирликләрниң,
онлуқларни онлуқларниң, йүзлүкләрни йүзлүкләрниң, мин-
лиklärни минлиқларниң астиға языду.

Бирликләрни бирликләргә, онлуқларни онлуқларға, йүзлүкләр-
ни йүзлүкләргә, минлиқларни минлиқларға қошиду.

$$\begin{array}{r}
 5426 \\
 +3182 \\
 \hline
 8608
 \end{array}
 \quad
 \begin{array}{r}
 89436 \\
 +34725 \\
 \hline
 124161
 \end{array}$$

$$\begin{array}{r}
 486536 \\
 +31201 \\
 \hline
 518129
 \end{array}
 \quad
 \begin{array}{r}
 28743 \\
 +1427 \\
 \hline
 30170
 \end{array}$$

1. Язимән:
2. Бирликләрни қошимән:
3. Онлуқларни қошимән:
4. Йүзлүкләрни қошимән:
5. Минлиқларни қошимән:
6. Он минларни қошимән:
... вә 6.
7. Жававини оқуймән.

Іәр мисални һесаплаш алгоритмини чүшәндүр.

ӘСТӘ САҚЛА!

Көп ханилиқ санларни елишта бирликләрни бирликләрнин, онлуқларни онлуқларнин, йүзлүкләрни йүзлүкләрнин, минлиқларни минлиқларнин астиға язиу.

Бирликләрдин бирликләрни, онлуқлардин онлуқларни, йүзлүкләрдин йүзлүкләрни, минлиқлардин минлиқларни алиду.

$\begin{array}{r} 85\overset{.}{6}7 \\ - 3284 \\ \hline 5283 \end{array}$	$\begin{array}{r} 126\overset{.}{8}0 \\ - 7453 \\ \hline 5227 \end{array}$
$\begin{array}{r} .9910 \\ - 40003 \\ \hline 352 \end{array}$	$\begin{array}{r} .9910 \\ - 600100 \\ \hline 54273 \end{array}$
$\begin{array}{r} 39657 \\ - 545827 \\ \hline \end{array}$	$\begin{array}{r} 545827 \\ - 545827 \\ \hline \end{array}$

- Язимән:
- Бирликләрни алимән:
- Онлуқларни алимән:
- Йүзлүкләрни алимән:
- Минлиқларни алимән
- Онлуқ минларни алимән: ... вә б.
- Жававини оқуымән.

ЖҮП БИЛӘН ИШ

3

Ипадиләрни тик қур түридә яз вә һесапла.

$$984\ 140 - 568$$

$$125\ 659 - 4\ 128$$

$$85\ 025 - 49\ 145$$

$$445\ 200 + 6\ 257$$

$$550 + 3\ 644$$

$$22\ 300 + 65\ 478$$

4

Тик қур түридә йәш. Қандақ һесаплаш керәклигини чүшәндүр.

$$5\ 003 - 845$$

$$5\ 000 - 153$$

$$80\ 000 - 24\ 150$$

$$600\ 000 - 6\ 704$$

$$150\ 082 - 27\ 563$$

$$510\ 082 - 53\ 826$$

МАТЕМАТИКА КҮНДИЛИК ҚАЯТТА

5 һесапни чиқар.

Мән Алмутыда туrimән. Бизниң синип Нур-Султан шәһириди-
ки балилар фестивалиға бариду.

Биз онлайн-билет сетип алай-
ли дедүк.

Издишимизниң нәтижиси қан-
дақ болғиниға қара. Эң әрзән
билетни таллашқа ярдәм бәр.
Эң илдам мәнидіған поезниң
бир соң кишигә вә бир балиға
бекішланған билетлириниң
умумий нәркى қанчә?

Поезниң №	Йолдикі барлық вақит	Соң кишиниң билети	Балиларниң билети
1	16 saat 6 мин	12 114 тг	6 050 тг
2	16 saat 6 мин	15 115 тг	7 158 тг
3	18 saat 24 мин	10 475 тг	5 240 тг
4	18 saat 24 мин	6 761 тг	3 380 тг

МАТЕМАТИКА КҮНДИЛИК ҚАЯТТА

6 Һава йоли кассисиниң биридә қанчә билет сетилғанлиғи жәдвәлдә көрситилгән. Дәсләпкі үч айда вә йерим жилиқта қанчә билет сетилғанлигини һесапла.

Ай	Сетилған билетлар саны
Январь	бәш мин бәш
Февраль	он мин үч йүз сәккиз
Март	он икки мин бәш йүз сәккиз
Апрель	тоққуз йүз әллик үч
Май	тәрт мин үч йүз тоқсән
Июнь	икки мин жигирмә

ИЖАДИЙ ИШ

7

Алмутидин Нур-Султан шәһиригә поезд билән келиватқанда биз санларға бағлинишлиқ оюн ойлап таптуқ.

Ипадиләрни дәптириңгә тик қур билән яз. 3, 7, 6, 2 рәқәм-лиридин әң кичик вә әң чоң тәртханилиқ санларни яз. Уларниң айримисини тап. Айриминиң рәқәмлиридин әң кичик вә әң чоң санлар қураштур. Йәнә бир қетим айримисини тап.

8

Мәтингни оқи. Мәтингдики санларни өсүш тәртиви билән яз.

Қазақстанниң пәйтәхти Нур-Султан шәһиридин башқа шәһірләргичә болған йолниң арилиғи: Ақтөбә – 1 500 км; Павлодар – 440 км; Тараз – 1 700 км; Түркстан – 1 300 км; Ақтау – 2 700 км; Атырау – 2 100 км; Қекшетау – 310 км; Өскемен – 990 км; Орал – 990 км; Петропавл – 610 км; Қостанай – 700 км.

СӘН ТӘТҚИҚАТЧИ

9

Һесапни йәш.

Автовокзалда 7 йоған автобус вә 5 кичик автобус туриду. 6 машина йолға чиқип кәтти. Биз 1 йоған автобус вә 5 кичик автобус йолға чиқип кәтти дәп ойлалаймизму? Барлық мүмкін нұсхиларни қараштур.

ӨЙ ТАПШУРМИСИ

10

Һесапларни тик қур түридә чиқар.

1 000 000 – 234

378 992 + 524

100 568 – 90 854

100 169 004 + 771 001

ПИШШИҚДАШ

Көп ханилиқ санлар билән орунлинидиған
һесаплаптарни чиқирип, тәкшүрәйсән.

ЖҮП БИЛӘН ИШ

1

Вақитни бәлгүлә. һесапла. Бир-бираңын тәкшүрә. Қандақ тәкшүргиниңни чүшәндүр.

$34\ 000 + 12\ 000$

$99\ 000\ 000 + 4\ 000\ 000$

$12\ 000 + 87\ 000$

$5\ 000\ 000 + 58\ 000\ 000$

$84\ 000 - 63\ 000$

$7\ 000\ 000\ 000 + 46\ 000\ 000$

$92\ 000 - 81\ 000$

$65\ 000\ 000 + 9\ 000\ 000\ 000$

МУСТӘҚИЛ ИШ

2А

Бир тик қурни талла. һесаптарни тик құр түридә чиқар
вә тәкшүрә.

$53\ 200 - 5\ 097$

$34\ 209 + 4\ 908$

$100\ 000 - 99\ 005$

$31\ 200 - 7\ 086$

$48\ 209 + 50\ 078$

$609\ 000 - 70\ 901$

МУСТӘҚИЛ ИШ

2Ә

һесапқа сизма ясап,
ипадә арқилик чиқар.

Арман 15 450 м арилиқта орунлашқан хошна йезиға бериш үчүн йолға чиқти. У 3 050 м йолни ат билән вә 10 500 м йолни велосипед билән меңип өтти. Қалған йолни пиядә маңди. Арман қанчә метр йолни пиядә маңди? Жавапни километр вә метр билән ипадилә.

3

Һесапни чиқар. Экси һесап қураштур вә йәш.

Күздә кәктатлар амбираға 900 000 кг сәвзә елип келинди. Биринчи күни 320 500 кг, иккінчи күни болса 460 150 кг, қалғи-ни үчинчи күни елип келинди. Үчинчи күни нәччә килограмм сәв-зә елип келинди? Жавапни тонна вә килограмм билән ипадилә.

4

Селиштур.

$$734\ 345 * 778\ 345$$

$$1\ 000\ 000 - 999 * 100\ 000 - 99\ 799$$

$$609\ 987 * 609\ 978$$

$$800 + 100\ 800 * 799\ 800 - 100\ 100$$

$$209\ 808 * 890\ 209$$

$$182\ 503 + n * n + 185\ 203$$

ТОП БИЛӘН ИШ

5

Санлар билән оюн ойна. Ипадиләрни дәптириңгә тик қур түридә яз.

2, 5, 7, 4, 1 рәқәмлиридин әң чоң вә әң кичик бәш ханилиқ сан яз. Уларниң айримисини тап. Айриминиң рәқәмлиридин әң кичик вә әң чоң санларни қураштур. Уларниңму айримисини тап. Мошундақ қилип 3 қетим тәкрабла.

6

Тик қур түридә һесапла. Тәкшүрә.

$$903\ 256\ 251 + 1\ 954\ 101$$

$$100\ 456\ 925 - 85\ 256\ 000$$

7

Санларни яз.

a) Миндер классиниң 45 бирлиги вә 125 бирлик.

ә) Миллиондар классиниң 137 бирлиги вә миндер классиниң 200 бирлиги.

б) Миндер классиниң 20 бирлиги билән 350 бирлик.

ЖҮП БИЛӘН ИШ

8 һесапларни ипадә түридә йезип йәш.

- a)** Бир йезиниң 18 яшқичә болған аһалисiniң сани – 900 адәм. Иккінчи йезиниң 18 яшқичә болған аһалиси болса мошу мөлчәрниң үчтін бир бөлигіни тәшкіл қилиду. Иккі йезида 18 яшқа толмиған қанчә адәм туриду?
- ә)** Йолувчиниң 9 800 тәңгиси болди. У 4 200 тәңгигә поезға вә 500 тәңгигә автобусқа билет сетип алди. Йолувчиниң қанчә тәңгиси қалди?
- б)** Йолувчиниң 9 800 тәңгиси болди. У 4 200 тәңгигә Алмутығичә вә шундақла баһаға қайтидиғанға билет сетип алди. Униң қанчә тәңгиси қалди?

9 Тәңлимимини йешиш алгоритмини есінгә чүшәр. Тәңлимиләрни йәш.

$$70\ 000 - x = 214 \cdot 2$$

$$x + 10\ 009 = 21\ 100$$

СӘН ТӘТҚИҚАТЧИ

10 һесапни чиқар.

Үч дост – Бәхтиңур, Аида вә Тұмахан жаңгалға йәл-йемиш теришкә барди. Улар йәл-йемишни севәт, чөләк, ящик билән тәрди. Аиданиң севәт вә ящик билән, Бәхтиңурниң ящик билән тәрмигини бәлгүлүк. Қызларниң һәрбири йәл-йемишни қандақ қача билән тәрди?

ӨЙ ТАПШУРМИСИ

11 Тик құр түридә һесапла. һесапларни микрокалькулятор билән тәкшүрә.

$$(1\ 000\ 000 - 234) + (378\ 992 + 524\ 100)$$

$$(100\ 568 + 90\ 854) - (771\ 001 - 669\ 004)$$

Миллиграмм

Қазақстандикі күз пәсли

ЙЕҢИНИ ОҚУП ҮГИНИШ

Йеңі өлчәм бирлик – миллиграмм билән тонушиңын, миқдарлар мәнасини селиштурисән.

1

Масса бирликлирiniң өзара бағлинишини есіңгә чүшәр.

a) Арман китниң массаси 3 т, Алийәм китниң массаси 30 ц, ал Айнисәм китниң массаси 3000 кг екәнлигини ейтти. Уларниң қайсиси дұрус ейтти?

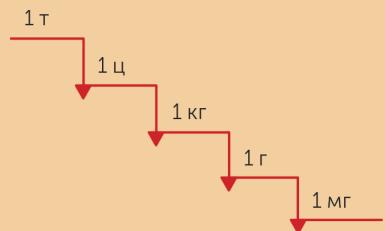
ә) Яз: $1 \text{ кг} = \boxed{} \text{ г}$
 $1 \text{ т} = \boxed{} \text{ кг}$

ӘСТӘ САКЛА!

Масса бирликлирini кемиш тәртиви билән орунлаштуримиз. Буниндинму кичик масса өлчәм бирликлири бар.
У – миллиграмм (мг).

$$1 \text{ г} = 1000 \text{ мг} \quad 1 \text{ кг} = 1000000 \text{ мг}$$

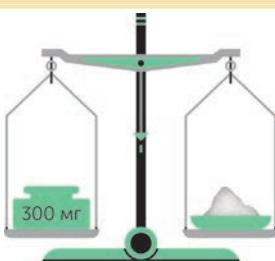
МАТЕМАТИКА КҮНДИЛИК ҺАЯТТА

2

Миллиграм билән немини өлчәйдіғанлиғини қара. Өзәң мисаллар көлтүргин.

500 мг

3

Миллиграмм билән ипадиләп, өсүш тәртиви билән яз.

5 г 200 мг

3 г 61 мг

4 г 35 мг

1 кг 20 г

4

Оқи. һәрбір һесап үчүн ипадинин сизмисини талла.

- a)** Бир вилайәтниң яңиу өсәргүчилери 70 571 т яңиу жиғди. Вилайәтниң хәлқигә болса 90 000 т яңиу керәк. Башқа өлкіләрдин қанчә тонна яңиу әкелиш керәк?
- ә)** Бийилқи жили бир вилайәтниң бағвәнлири 86 000 кг алма жиғди. Булту буниндін 6 555 кг алма кам жиғилған. Икки жилда барлығы қанчә килограмм алма жиғди?
- б)** Бийил бир вилайәтниң гүрүч өсәргүчилери 502 525 т гүрүч жиғди. Булту буниндін 5 456 т гүрүч кам болди. Алдинқи жили бултуқи жилға қарығанда 2 315 т гүрүч кам болди. Алдинқи жили қанчә тонна һосул жиғилди?

1) + (-) 2) (-) - 3) -

ЖҮП БИЛӘН ИШ

5А

Микроқалькуляторни пайдилиніп, күзлүк, қишлиқ, әти-язлик, язлик тәтиелниң һәрқайсиси қанчә вақитқа созули-діғанлиғини һесапла

a) тәвлилкі билән**ә)** saat билән**б)** минут билән

ЖҮП БИЛӘН ИШ

5ә

Микроқалькуляторда һесаплашқа беғишланған қизиқар-лиқ һесаплар ойлап тап. Уни достлириң қураштурған һесаплар билән алмаштур вә чиқар.

ИЖАДИЙ ИШ

6

Санлар билән оюн ойна. Ипадиләрни дәптириңгә тик құр түридә яз вә heсапла.

7, 6, 2, 1, 0 рәқәмлиридин әң кичик вә әң чоң бәш ханилиқ сан қураштур. Уларниң айримисини тап. Айриминиң рәқәмлиридин әң чоң вә әң кичик санлар қураштур. Йәнә айримисини тап. Әмәлләр тизилмисини мошундақ 3 қетим тәкрабарла.

7

Тапшурмини орунла.

Алийәм автомашина таш йоллири бойичә шәһәрләрниң арилигини сайт арқылық билди. Атыраудин қайси шәһәр жирақ вә қандақ арилиқта жайлышқан?

МАТЕМАТИКА КҮНДИЛИК ҚАЯТТА

8

Тапшурмини орунла.

Өзәң туридиған макан жайдын Нур-Султан шәһиригичә болған арилиқ қанчә километр екәнлигини ениқла. Әгәр сән Нур-Султан шәһиридә турсан, у чағда Алмута шәһиригичә болған арилиқ қанчә болиду? Өзәң туридиған макан жайдын әң үеқин орунлашқан чоң шәһәргичә болған арилиқ қанчә километр? Мошу арилиқтарни селиштур.

МАТЕМАТИКА КҮНДИЛИК ҢАЯТТА

9 һесапни чиқар.

Көктатлиқтін массиси 1 кг, 2 кг, 3 кг, 4 кг, 5 кг, 6 кг вә 7 кг болидиған 7 кава жиғип елинди. Севәтләрниң массиси бирдәк болидиғандәк қилип кавилар 4 севәткә бөлүнгө селинди. Уларни қандақ бөлүп салған?

СӘН ТӘТҚИҚАТЧИ

10 һесапни чиқар.

Аписи Аидаға «45 помидорни үч қачиға бөлүп сал, иккисигे бирдәк, үчинчисиге 2 һәссә аз сал» дәп тапшурма бәрди. Аида помидорларни қандақ бөлиду дәп ойлайсән?

ӨЙ ТАПШУРМИСИ

11 һесаплап, дуруслуғини тәкшүрә.

$$900\ 487 - 45\ 789$$

$$647\ 802 + 145\ 009$$

$$902\ 156 - 87\ 099$$

$$378\ 992 + 524\ 100$$

$$563\ 409\ 158 - 56\ 743\ 000$$

$$1\ 000\ 000\ 000 - 454\ 360\ 007$$

Бошлуқтыки геометриялык фигурилар. Һәжимни өлчәш

Ривайәт

ЙЕӘНИНІ ОҚУП ҮГИНИШ

Һәжимниң өлчәмлирини, уларниң мұнасивитини билисән. Куб билән тикбулуңлуқ параллелепипедниң һәжимлирини см^3 -билән өлчәйсән.

Куб миллиметр
(мм^3)

Куб сантиметр
(см^3)

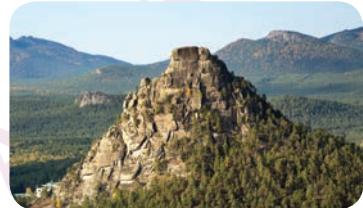
Куб дециметр
(дм^3)

Куб метр
(м^3)

1А Тапшурмини орунла.

Сән туғулған өлкінин тәбиитигә бағлинишлиқ ривайәтләрни билидіған боларсән. Мәсилән, Бурабай тоғрилиқ ривайәт. Тағ немини есіңгә чүшириду?

Адәмләр тәбиәттиki бәзи бир нишанларни чөчәк қәһримандырыға охшитиду.

Қоршиған әтраптин мөшүниңға охшаш шәкилдики нәрсиләрни ата.

1Ә

Бошлуқтыки фигуриларниң намлирини есіңгә чүшәр. Уларниң қайсиси ичигә қирлири 1 см^3 болидіған көплигөн кичик кубларни селишқа қолайлық қорапқа охшаш?

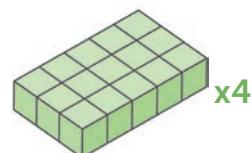
Бу қорапниң егизлиги 4 см, узунлиғи 5 см вә кәнәлиги 3 см. Униңға қирлири 1 см^3 болидіған қанчә куб патидиғанлигини һесапладап көр.

Арман бир қатарда қирлири 1 см^3 болидіған қанчә куб бар екәнлигини саниди. У мундақ һесаплиди: $5 \cdot 3 = 15$ (куб).

куб вә мөшүндақ қатарларниң саныға, йәни 4 кә көпәйтті: $15 \cdot 4 = 60$ (куб).

Сәнчү қандақ санидин?

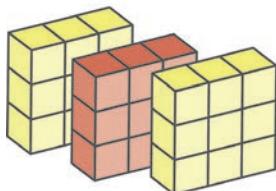

ЖҮП БИЛӘН ИШ

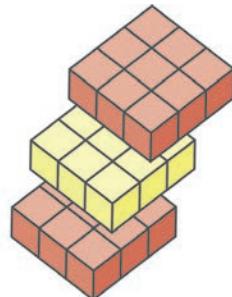
2

Берилгән усулни пайдилинип, кубниң һәҗимини қандақ һесаплашқа болиду? Қирлири 3 см болидиган куб шәкилдик қорапқа қирлири 1 см³ болидиган кубиклар селинди дәп ойла. Қандақ һесаплайдығанлығын ейтеп бәр.

1-усул

2-усул

ӘСТӘ САКЛА!

$$1 \text{ см}^3 = 1\,000 \text{ мм}^3$$

$$1 \text{ дм}^3 = 1\,000\,000 \text{ мм}^3$$

$$1 \text{ дм}^3 = 1\,000 \text{ см}^3$$

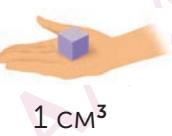
$$1 \text{ м}^3 = 1\,000\,000 \text{ см}^3$$

$$1 \text{ м}^3 = 1\,000 \text{ дм}^3$$

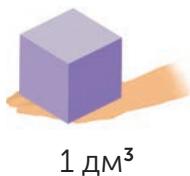
$$1 \text{ л су} = 1 \text{ дм}^3$$

3А

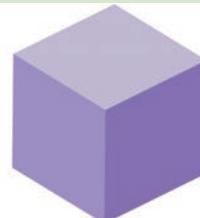
Һәҗимниң өлчәм бирликлиргә қара вә көз алдинға кәлтүрүп көр. Әтрапиндин тәхминән мошундақ һәҗимдикі нәрсиләрни тепишқа тиришқин.

$$1 \text{ см}^3$$

$$1 \text{ дм}^3$$

$$1 \text{ м}^3$$

3Ә

Селиштур.

$$5 \text{ м}^3 * 5\,000 \text{ дм}^3$$

$$1 \text{ м}^3 * 10\,000 \text{ см}^3$$

$$5 \text{ дм}^3 * 5\,000 \text{ см}^3$$

$$5 \text{ см}^3 * 5\,000 \text{ мм}^3$$

$$10\,000 \text{ см}^3 * 5 \text{ дм}^3$$

$$1 \text{ дм}^3 * 500\,000 \text{ мм}^3$$

3б

Көрситилгән өлчәм бирликлиригә ипадилә.

$$12 \text{ м}^3 = \boxed{} \text{ дм}^3$$

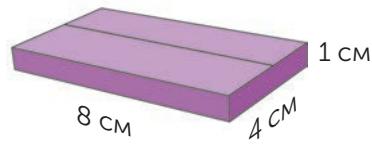
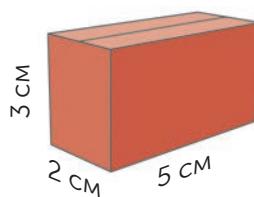
$$1\ 000\ 000 \text{ мм}^3 = \boxed{} \text{ см}^3$$

$$3 \text{ м}^3 = \boxed{} \text{ дм}^3$$

$$1 \text{ дм}^3 = \boxed{} \text{ см}^3 = \boxed{} \text{ мм}^3$$

4

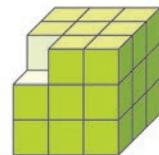
Сүрәттики қорапларға қирилири 1 см болидиган нәччә куб патидиганлигини һесаплат көр. Мошундақ сән һәжимни куб сантиметр (см^3) арқылы қаралып болисән.

5

Ойлан вә соалға жағап бәр.

Қирилири 3 см болидиган йешил яғач куб қирилири 1 см болидиган кубларға бөлүнди. Үч йеқи боялған нәччә куб елиниду? Иккі йеқи боялғанчу? Бир йеқи боялғанчу?

6

Бир ханилиқ санларниң кублириниң мәнасини есіңгә чүшәр. Бир ханилиқ санларниң вә 10 саниниң куби билән квадратиниң мәнаси қанчигә тәң екенлигини яз.

1^3

2^3

3^3

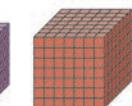
4^3

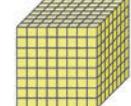
5^3

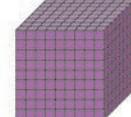
6^3

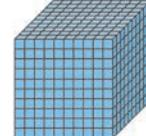
7^3

8^3

9^3

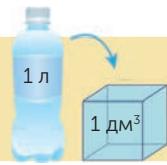

10^3

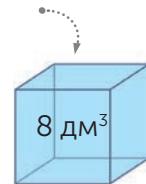
МАТЕМАТИКА КҮНДИЛИК ҢАЯТТА

7

Қири 1 дм болидиган куб шәкиллик қачиға
1 л су патидиганлиғини сән биләмсән?

Қайси қачидики суни куб шәкиллик қачиға қуюшқа болиду?

ЖҰП БИЛӘН ИШ

8

Тик қур түридә һесапла. Өз достуңға беғишилап мөшүнинға охшаш тапшурма түз вә орунлинишинин дуруслуғини тәкшүрә.

$$345 + 345$$

$$321 - 123$$

$$3\ 456 + 3\ 456$$

$$4\ 321 - 1\ 234$$

$$34\ 567 + 34\ 567$$

$$54\ 321 - 12\ 345$$

$$345\ 678 + 345\ 678$$

$$654\ 321 - 123\ 456$$

СӘН ТӘТҚИҚАТЧИ

9

Ойлан вә жавап бәр.

Ақа-ука үч жигит ичидә 99 баһалиқ таш бар сандуқчә төпивалди. Сандуқчидә 7 мажан, 8 гөһәр, 9 бирюза, 10 инжү, 11 рубин, 12 мәрвайит, 13 яқут, 14 зумрәт, 15 алмаз таш болди. Ақа-уқилар ташларни тән бөләлмиди. Улар зәргарға барди. Ү һәр қайсисиға ташнин үч түридин 33 таштнан бөлүп елишни тәклип қилди. Немә қилиш керәк?

ӘЙ ТАПШУРМИСИ

10

Көрситилгән өлчәм бирликләргә ипадилә.

$$500 \text{ г } 3 \text{ мг} = \boxed{} \text{ мг}$$

$$3 \text{ см}^2 = \boxed{} \text{ мм}^2$$

$$4\ 000 \text{ дм}^3 = \boxed{} \text{ м}^3$$

$$300\ 000 \text{ мг} = \boxed{} \text{ г}$$

$$14 \text{ ә.} = \boxed{} \text{ жил}$$

$$5\ 000 \text{ дм}^3 = \boxed{} \text{ м}^3$$

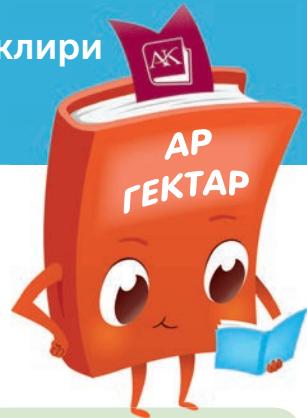

Ар, гектар – мәйданниң өлчәм бирликлири

Қазақстан – йеза егилік йөнилишидики әл

ЙЕҢИНИ ОҚУП ҮГИНИШ

Мәйданниң йеңи өлчәм
бирликлири – ар, гектар тоғрилиқ
билидиған болисән

1

Узунлуқ билән мәйдан өлчәм бирликлириниң жәдвалини есингө чүшәр. Мошу жәдвәлдә қандақ өлчәм бирликни сән биринчи қетим учраштурыватисән? Қандақ ойлай-сән, қандақ мәйданларни өлчигән чағда квадрат километр пайдилинилиду?

Мәйданниң өлчәм бирликлири

$$1 \text{ см}^2 = 100 \text{ мм}^2$$

$$1 \text{ дм}^2 = 10000 \text{ мм}^2$$

$$1 \text{ дм}^2 = 100 \text{ см}^2$$

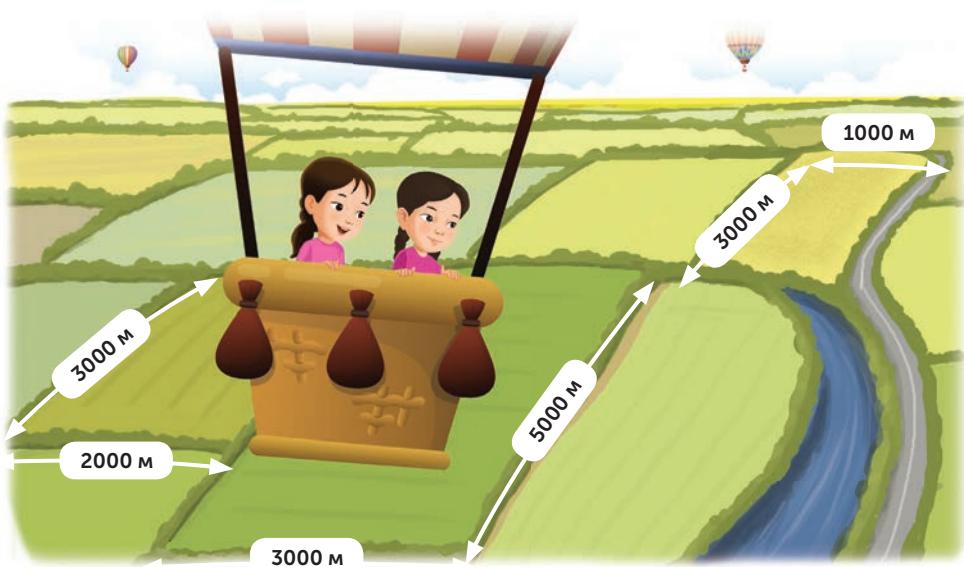
$$1 \text{ м}^2 = 10000 \text{ см}^2$$

$$1 \text{ м}^2 = 100 \text{ дм}^2$$

$$1 \text{ км}^2 = 1000000 \text{ м}^2$$

2

Өлчәмлири сүрәттә көрситилгән тик төртбулуңлуқ шәкиллік етизлиқларниң мәйданини квадрат километр билән тап. Метрни километрға ипадилә.

ӘСТӘ САҚЛА!

Ар – метрлиқ өлчәш системисидики мәйданнин өлчәм бирлиги, тәрәплиринин узунлиғи 10 м болидиган квадратнин мәйданиға тәң, у дегинимиз:

$$1 \text{ а} = 10 \text{ м} \cdot 10 \text{ м} = 100 \text{ м}^2$$

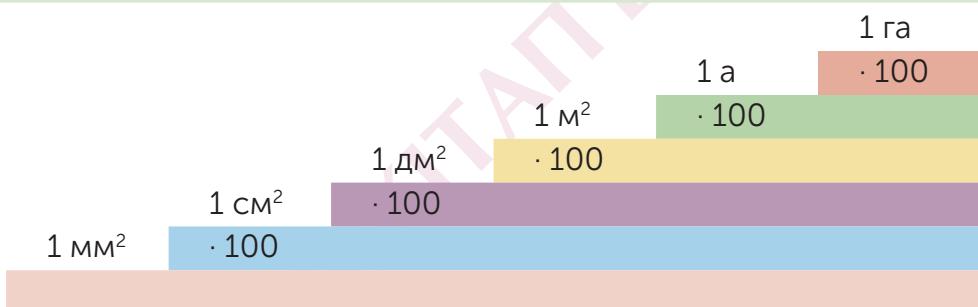
Бәзидә 1 арни «сотка» дәп атайду.

Гектар – метрлиқ өлчәш системисидики мәйданнин өлчәм бирлиги, йәр участкисини өлчәш үчүн қоллиниду. 1 га тәрәплири 100 м болидиган квадратнин мәйданиға тәң.

$$1 \text{ га} = 100 \text{ а} = 100 \text{ м} \cdot 100 \text{ м} = 10000 \text{ м}^2$$

3А

Мәйданнин өлчәм бирликлиринин нисбитигә қара. Селиштуруш вә ипадиләш вақтида мәлumatларни қоллан.

3Ә

Санларни селиштурмай туруп немә қилиш керәк дәп ойлайсән? Селиштур.

$$5 \text{ м}^2 * 50 \text{ см}^2$$

$$5 \text{ дм}^2 * 505 \text{ см}^2$$

$$10000 \text{ м}^2 * 5 \text{ га}$$

$$10 \text{ м}^2 * 50050 \text{ см}^2$$

$$6 \text{ м}^2 * 60 \text{ дм}^2$$

$$5 \text{ га} * 50000 \text{ м}^2$$

ӘСТӘ САҚЛА!

Миқдарларни һесаплашқа беғишланған алгоритм:

- Чоң бирликләрни кичик бирликләргә алмаштур.
- Берилгән әмәлни орунла.
- Кичик бирликләрни чоң бирликләргә алмаштур.

4

Несапла. Несаплаш алгоритмини түзүп көр.

$$2 \text{ га} - 2\ 000 \text{ м}^2$$

$$30 \text{ м}^2 - 300 \text{ дм}^2$$

$$5 \text{ см}^2 + 500 \text{ дм}^2$$

$$50 \text{ дм}^2 + 50 \text{ м}^2$$

$$7 \text{ м}^2 + 70 \text{ дм}^2$$

$$8 \text{ а} - 80 \text{ м}^2$$

$$60 \text{ а} + 30 \text{ м}^2$$

$$10 \text{ см}^2 + 1\ 000 \text{ см}^2$$

$$500 \text{ м}^2 + 6 \text{ а}$$

5

Бөлүндиниң мәнасини тап.

a) $36 \text{ дм} : 9$

$400 \text{ кг} : 4$

$100 \text{ см}^3 : 2$

Хуласә яса: миқдарларни санға бөлгөн чағда, ... чиқиду.

ә) $27 \text{ дм} : 9 \text{ см}$

$69 \text{ т} : 23 \text{ т}$

$400 \text{ а} : 100 \text{ а}$

$1 \text{ км} : 500 \text{ м}$

$10 \text{ дм}^3 : 100 \text{ см}^3$

$800 \text{ м}^3 : 8 \text{ м}^3$

Хуласә яса: миқдарларни миқдарға бөлгөн чағда, ... чиқиду.

6

Мону мәтингләрни несап дәп ейтишқа боламду? Немишкә? Уларни несап болидигандәк қилип толуктур вә йәш.

a) Бағ үчүн бөлүнгөн йәрниң узунлуғи 25 м, кәңлиги 20 м. Йәрниң барлық мәйданиниң йеримиға алма тикилгән. Барлық йәрниң төрттін бир бөлигини нәшпүт дәриғи егиләп туриду. Қалған бөлигигә қариқатлар олтарғузулған.

ә) Фермер чарвичилиғида 500 га йәр бар. 50 га йәргә буғдай терилди. Қемүқонақ теришкә буғдай терилгән йәргә қариғанда 5 һәссә ошуқ орун бөлүнди. Қалған йәргә арпа терилди.

7

Көрситилгән өлчәм бирликләргө ипадилә.

$3 \text{ га} = \boxed{} \text{ м}^2$

$1\ 000\ 000 \text{ мм}^2 = \boxed{} \text{ см}^2$

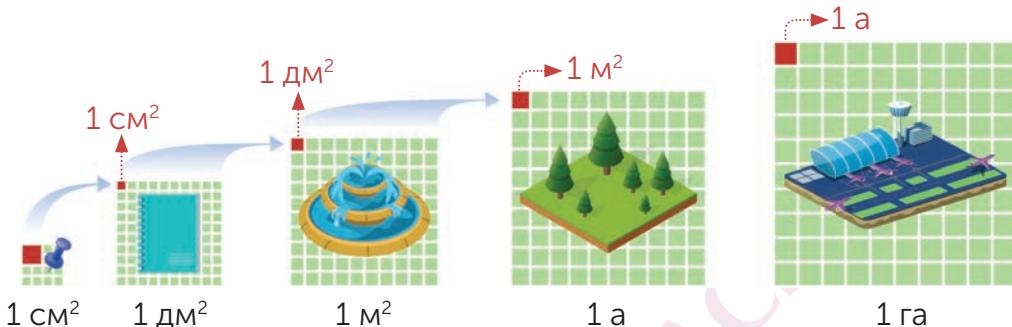
$45 \text{ га} = \boxed{} \text{ а} = \boxed{} \text{ м}^2$

$4 \text{ дм}^2 = \boxed{} \text{ см}^2 = \boxed{} \text{ мм}^2$

ИЖАДИЙ ИШ

8

Қандақ тәкши нәрсә, йәр участкиси яки йәрниң бир бөлиги төвәндикічә мәйданға тәң болуши мүмкін екенлигіні ениқла: 1 см^2 ; 1 дм^2 ; 1 м^2 ; 1 а ; 1 га .

СӘН ТӘТҚИҚАТЧИ

9

Ойлан вә жавап бер.

Балилар атларни суғиришқа һайдап келди. Әгәр барлығи 26 баш билән 82 пут саниған болса, қанчә бала вә қанчә ат болған? Жаваплар нұсхисиға қара. Уларниң қайсиси дурус? Жававиңни испатла.

13 бала,
13 ат.

11 бала,
15 ат.

6 бала,
20 ат.

ӨЙ ТАПШУРМИСИ

10

хесапла.

$$\begin{aligned}55\ 000 \text{ дм}^2 - 500 \text{ см}^2 \\800 \text{ м}^2 : 4 \text{ м}^2 \\32\ 000 \text{ м}^2 + 500 \text{ а}\end{aligned}$$

$$\begin{aligned}20 \text{ см}^3 + 2\ 000 \text{ см}^3 \\800 \text{ м}^2 + 1 \text{ а} \\50 \text{ га} - 50 \text{ а}\end{aligned}$$

ПИШШИҚДАШ

Мәйдан, һәжім, вақит бирликлирini
түрләндүрисән вә уларға әмәлләр
пайдилинисән

1

Мәйдан билән һәжім өлчәм бирликлирiniң жәдвилини
есингә чүшәр. Ипадиләрниң мәнасини тап.

$1 \text{ см}^3 - 100 \text{ мм}^3$

$1 \text{ дм}^3 - 200 \text{ см}^3$

$100 \text{ м}^2 + 2 \text{ га}$

$800 \text{ а} : 2$

$1000 \text{ см}^3 - 1 \text{ дм}^3$

$400 \text{ м}^2 : 4$

$200 \text{ дм}^3 + 100 \text{ м}^3$

$10 \text{ см}^3 + 1000 \text{ см}^3$

$5 \text{ м}^3 : 100 \text{ дм}^3$

$500 \text{ м}^3 + 100 \text{ дм}^3$

$5 \text{ м}^3 + 100 \text{ дм}^3$

$50 \text{ м}^2 + 100 \text{ дм}^2$

2A

Мәйдан өлчәм бирликлирiniң жәдвилини пайдилинип, әмәлләрни орунла.

$1 \text{ см}^2 - 10 \text{ мм}^2$

$1 \text{ см}^2 - 1 \text{ мм}^2$

$100 \text{ мм}^2 - 10 \text{ мм}^2$

$1 \text{ м}^2 - 10 \text{ см}^2$

$1 \text{ га} - 10 \text{ а}$

$1 \text{ дм}^2 - 10 \text{ см}^2$

$1 \text{ дм}^2 - 1 \text{ см}^2$

$1 \text{ км}^2 - 300 000 \text{ м}^2$

2Ә

Һәжім өлчәм бирликлирiniң жәдвилини есингә чүширип, әмәлләрни орунла.

$1000 \text{ см}^3 : 4$

$1 \text{ м}^3 + 200 \text{ дм}^3$

$100 \text{ мм}^3 + 10 \text{ см}^3$

$1000 \text{ см}^3 + 100 \text{ дм}^3$

$1 \text{ м}^3 - 1 \text{ дм}^3$

$10 000 \text{ мм}^3 : 50$

$100 \text{ дм}^3 + 100 \text{ см}^3$

$1000 \text{ см}^3 : 20$

ӘСТӘ САҚЛА!

Мәйдан өлчәм бирликлирiniң жәдвили:

$1 \text{ см}^2 = 100 \text{ мм}^2$

$1 \text{ дм}^2 = 100 \text{ см}^2$

$1 \text{ м}^2 = 100 \text{ дм}^2$

$1 \text{ дм}^2 = 10 000 \text{ мм}^2$

$1 \text{ м}^2 = 10 000 \text{ см}^2$

$1 \text{ км}^2 = 1 000 000 \text{ м}^2$

$1 \text{ га} = 10 000 \text{ м}^2$

$1 \text{ а} = 100 \text{ м}^2$

Һәжім өлчәм бирликлирiniң жәдвили:

$1 \text{ см}^3 = 1 000 \text{ мм}^3$

$1 \text{ дм}^3 = 1 000 \text{ см}^3$

$1 \text{ м}^3 = 1 000 \text{ дм}^3$

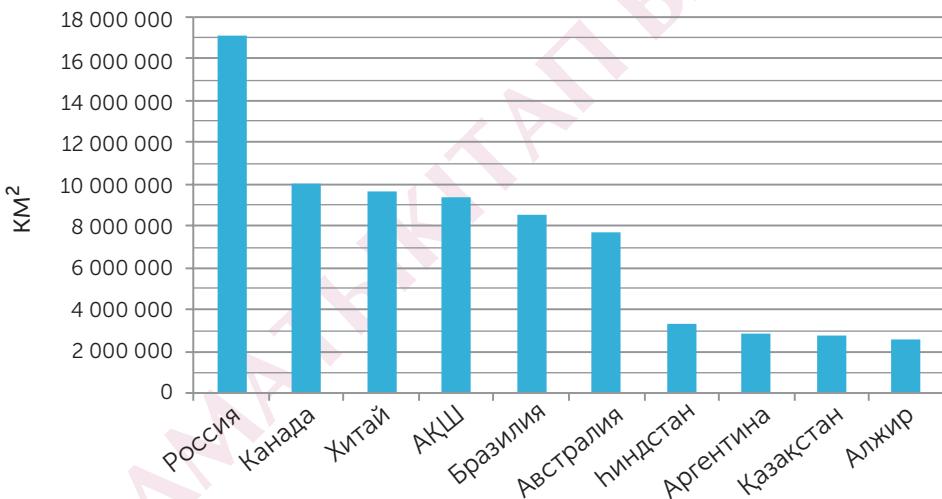
ИЖАДИЙ ИШ

3

Дуния йүзининң чоң 10 мәмлекитинин мәйданини биливал. Россия билән Алжирнан, Қазақстан билән Канадинан мәйданлирини селиштур. Жәдвәл бойичә өз соалиңни қой. Диаграммиде қандақ әлләрнин намлири йезилмиған?

Мәмлекет	Мәйдани, км ²	Мәмлекет	Мәйдани, км ²
Россия	17 124 442	Австралия	7 692 024
Канада	9 984 670	Һиндстан	3 287 590
Хитай	9 598 077	Аргентина	2 780 400
АҚШ	9 526 468	Қазақстан	2 724 900
Бразилия	8 514 877	Алжир	2 381 741

Диаграммидин мәйдани бойичә әң чоң, вә әң кичик мәмлекеттің ата.

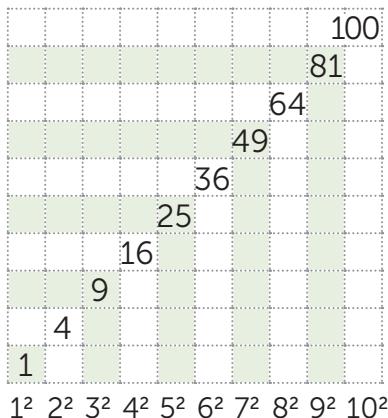
4

Жәдвәл бойичә тик төртбулуңлуқ тоғрилиқ һесаптар қураштур вә чиқар.

Узунлуғи	Кәнәлиги	Периметри	Мәйдани
12 м	? м	? м	96 м ²
? см	20 см	? см	860 см ²
30 м	? м	? м	750 м ²
60 см	? см	? см	720 см ²

5

Бир ханилиқ санларниң вә 10 саниниң квадратлириниң мәнасини есінгә чүшәр. Онлуқларниң вә 100 саниниң квадратлириниң мәнасини тап. һесапла.

$$1^2 + 10^2$$

$$2^2 + 20^2$$

$$3^2 + 30^2$$

$$4^2 + 40^2$$

$$5^2 + 50^2$$

$$6^2 + 60^2$$

$$7^2 + 70^2$$

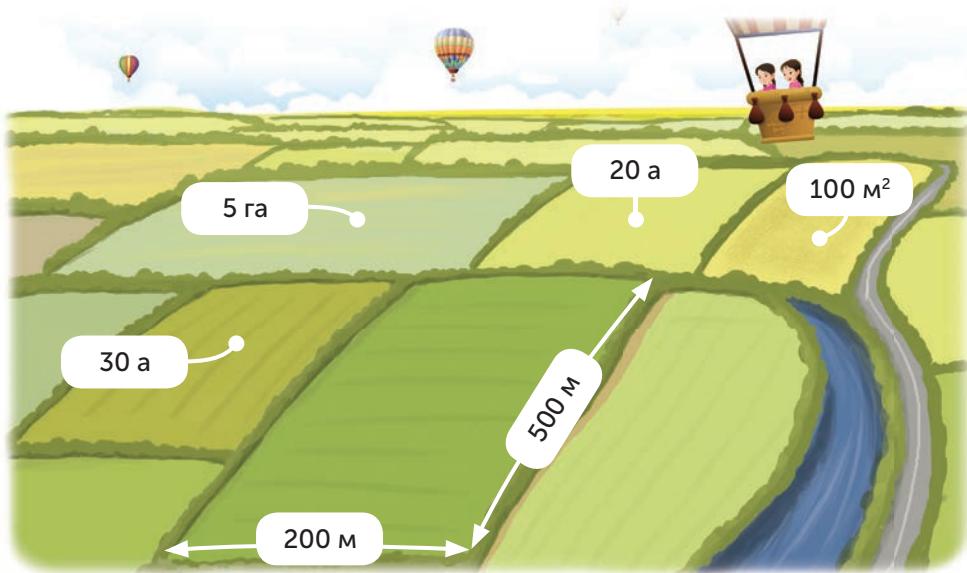
$$8^2 + 80^2$$

$$9^2 + 90^2$$

$$10^2 + 100^2$$

6

Фермерниң әң йоған йәр участкисиниң мәйданини тап.

МАТЕМАТИКА КУНДИЛИК ҚАЙТТА

7

Мәйданнин қандақ өлчәм бирлигини сотка дәп атайдығанлигини биләмсән? Дұрус жауапни талла.

Фермер 4 saat ичидә 12 сотка йәрни чаниди. 6 saat ичидә у қанчә йәрни чанайдығанлигини ениқла.

a) 8 сотка

ә) 18 сотка

б) 12 сотка

8

hесапла.

- a) Қорапта hәр қайсиси 500 мг-дин 10 таблетка дора бар. Қорапта барлығы нәччә грамм дора бар?
- ә) Saat тили әтигәнлик 08.00ни көрситип туриду. 360 минуттін кейин saat тили нәччини көрситиду?
- б) Saat тили 14.00ни көрситип туриду. 90 минуттін кейин saat тили нәччини көрситиду?
- в) 2 жил бурун Алийәмнин йеши 8дә, аписи 34 яшта болған. 3 жылдин кейин Алийәм билән унин аписинин йеши нәччиң болиду?

СӘН ТӘТҚИҚАТЧИ

9

hесапни чиқар.

Бирдәк 8 деталь тәйярлиди. Унин бири башқилиридин йеник болуп чиқты. Гир тешій үшін яразинин ярдими билән пәкәт икки қетим өлчәш арқылық мошу йеник детальни башқилиридин қандақ бөлүп елишқа болиду?

ӨЙ ТАПШУРМИСИ

10

Селиштур.

$$300 \text{ м}^2 + 2 \text{ га} * 600 \text{ а} : 2$$

$$2 \text{ см}^3 - 100 \text{ мм}^3 * 1 \text{ дм}^3 - 200 \text{ см}^3$$

$$1\ 000 \text{ см}^3 - 1 \text{ дм}^3 * 800 \text{ м}^2 : 4 \text{ м}^2$$

$$2\ 000 \text{ дм}^3 + 200 \text{ м}^3 * 200 \text{ см}^3 + 2\ 000 \text{ см}^3$$

Вақит өлчәм бирлигинин үлүши

Айтыс

ЙЕҢИНИ ОҚУП ҮГИНИШ

Вақит өлчәм бирликлиринин үлүшини таписән.

1А

Вақит өлчәм бирликлиринин жәдвалини есіңгә чүшәр.

1 час = 60 минут

1 минут = 60 секунд

1 эсир = 100 жил

1 тәвлик = 24 час

1 жил = 12 ай

1 жил = 365 тәвлик (366 тәвлик)

1Ә

1 жил, 1 тәвлик, 1 час, 1 минутник йерими, үчтін бир, төрттін бир бөлеклири қанчиге тәң екәнлигini яз.

ӘСТӘ САҚЛА!

$$\frac{1}{60} \text{ час} = 1 \text{ мин}$$

$$\frac{1}{2} \text{ час} = 30 \text{ мин}$$

$$\frac{1}{12} \text{ жил} = 1 \text{ ай}$$

$$\frac{1}{7} \text{ һәптә} = 1 \text{ қүн}$$

$$\frac{1}{100} \text{ ә.} = 1 \text{ жил}$$

$$\frac{1}{24} \text{ тәвл.} = 1 \text{ час}$$

2

Бош орунни толтур.

$$\frac{1}{2} \text{ тәвл.} = \boxed{} \text{ час}$$

$$\frac{1}{4} \text{ мин} = \boxed{} \text{ сек}$$

$$\frac{1}{3} \text{ час} = \boxed{} \text{ мин}$$

$$\frac{1}{5} \text{ әсир} = \boxed{} \text{ жил}$$

$$\frac{1}{6} \text{ жил} = \boxed{} \text{ ай}$$

$$\frac{1}{10} \text{ әсир} = \boxed{} \text{ ай}$$

$$3 \text{ тәвл.} 6 \text{ час} = \boxed{} \text{ час} \quad 12 \text{ мин} 25 \text{ сек} = \boxed{} \text{ сек} \quad 6 \text{ час} 9 \text{ мин} = \boxed{} \text{ мин}$$

3а Ойлан вә жавап бер.

Бовам уларниң йезисида айтыс кәчқурунлуқ saat бдин түн йеримиғічә яки тәвликтин төрттін бир бөлигигө созулуши мүмкін екенлигини ейтти. Бу нәччә saat?

3ә Мәтингиниң ичидин математикилиқ миқдарларни терип яз. Несап қураштур, чиқар.

«Биз йезида Норуз мәйримини нишанлап өттуқ. Кәчқурунлуғи, ениғирақ ейтқанда, кәчки бәшкә қарәк вақит қалғанда айтыс башланды. Айтыс таң сәһәргічә давамлашты. Таң сәһәр дегинимиз – әтигәнлик төрт йерим. Яхшилиқни тәриплигәнләр ғалип чиқти» – деди Арман.

МАТЕМАТИКА КҮНДИЛИК ҚАЯТТА • ЖҮП БИЛӘН ИШ

4 Концертниң қанчә вақитқа созулғанлигини ениқла.

Концертта һәрқайсиси 3 минутқа созулидиган 9 күй, һәрқайсиси 4 минутқа созулидиган 5 күй орунланды. Шундақла йерим saat сәһнидә хор билән 3 әсәр орунланды. Концертниң қанчә вақитқа созулғанлигини тап. Барлық күйләр билән хорниң орунлинишидики әсәрләрниң арилиғи – 2 минут.

ЖҮП БИЛӘН ИШ

5 Бош орунларни толтур.

9 әсир = жил

12 мин 30 сек = сек

144 saat = тәвл.

19 hәптә 5 тәвл. = тәвл.

3 тәвл. 14 saat = saat

9 жил 10 ай = ай

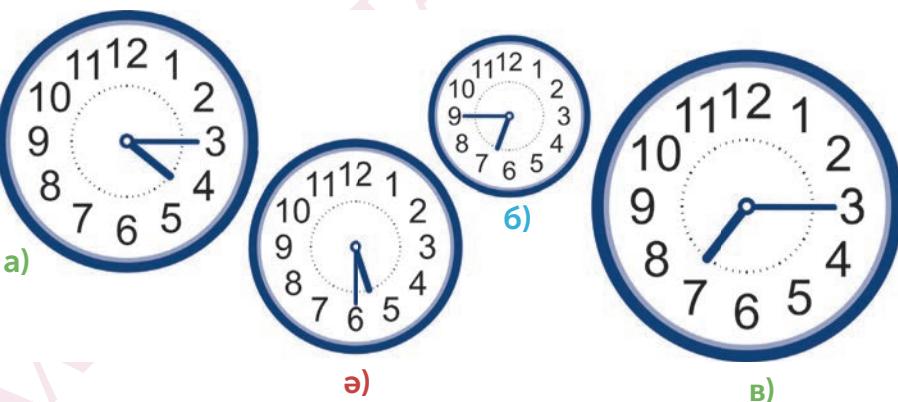
925 сек = мин сек

249 мин = saat мин

ИЖАДИЙ ИШ

6

«Йерим», «чарәк», «он бәш минут қалди» сөзлирини пайдилинип, вақитни ата. Циферблатни елип, достуңға көрсәт. У мошу сөзләрни пайдилинип, saatниң қанчә болғанлигini ейтиши көрәк.

ТОП БИЛӘН ИШ

7

Сәнәм театрдин өйгә кәлгән чағда, saat тили 15 saat 5 минутни көрситип турди. Театрдин өйгічә болған йолға у 25 минут сәрип қылған болса, көрүнүш saat қанчидә аяқлаشتы.

a) 14 с 40 мин

ә) 15 с 40 мин

6) 16 с 10 мин

8

Әмәлләрниң орунлиниш тәртивини ениқла вә һесапла. һесаплишиңни микрокалькуляторниң ярдими билән тәкшүрә.

$$\begin{aligned}50\ 005 - (1\ 534 + 827) - 1\ 005 \\706\ 250 - (50\ 000 - 2\ 341) + 55\ 559 \\105\ 000 + 78\ 000 - (350 + 25\ 600) \\905\ 340 - (45\ 670 - 3\ 007) + 50\ 002\end{aligned}$$

Сән тәтқиқатчи

9

Фигуриниң тәрәплирини өлчә. Мәйданини тап.

Сән тәтқиқатчи

10

Ойлан вә жавап бәр.

Арман айтискәр шаирдин йеши қанчидә екәнлигини сориди. Шаир мундақ дәп жавап бәрди: «Әгәр мән йәнә һазирқи йешимға тәң вақит өмүр сүрсәм вә униңға иккى жилни қошидиған болсақ, мениң йешим 100гә келиуду». Шаирниң йеши нәччидә?

ӨЙ ТАПШУРМИСИ

11

Ипадиләрни яз вә һесапла.

- 240 санини үчтін бир бөләккә кемит.
- Әсирниң йеримини жил билән көрсәт.
- Бир жилниң чаригини ай билән яз.
- 570 саниниң үчтін бирини тап.
- Центнерниң йерими қанчә килограмм болиду?
- $\frac{1}{5}$ саатта қанчә минут бар?

ЙЕҢИНИ ОҚУП ҮГИНИШ

Башқа мәммилекәтләрниң валютиسى
 билән (евро вә доллар) тонушисән вә
 алмаштурушни үгинисән.

ӘСТӘ САҚЛА!

Евро – 340 миллиондин ошук европи-
 лиқларниң биртуташ валютиسى. Қәғәз
 ахча билән монетиларға қара.

Евроцент – майда ахча бирлиги. Евро-
 центниң 1, 2, 5, 10, 20 вә 50 монетили-
 ри бар. Кәйнидики бетидә қайси әлдә
 чиқырилғанлигига бағлинишлиқ айрим-
 чиликleri болиду.

ТОП БИЛӘН ИШ

1 Евро билән евроцентни қандақ майдилашқа болиду?

$$\square \text{ €} \cdot \square = 2 \text{ €}$$

$$\square \cdot \square \text{ c} = 2 \text{ €}$$

$$\square \text{ c} \cdot \square = 2 \text{ €}$$

$$\square \cdot \square \text{ c} = 2 \text{ €}$$

МАТЕМАТИКА КҮНДИЛИК ҺАЯТТА

2 һәр сүрәттә қанчә ахча бар екәнлигини һесапла. Евро-
 ниң бәлгүлинишини пайдилинип яз.

$$\square \text{ €} \cdot \square = 500 \text{ €}$$

$$\square \text{ €} \cdot \square = 500 \text{ €}$$

3

Ойлан вә жавап бер.

həр жили туристлар атақлиқ су-фонтанлириниң биригә 200 000 евро ташлайду. Бу қанчә вә қандақ монетилар билән болуши мүмкін?

ӘСТӘ САҚЛА!

Доллар (инглизчә dollar) – дүния йүзидики көплигөн әлләрниң валютисинин нами. Бұғын биз АҚШ (Америка Қошма Штатлири) доллары билән тонушимиз. Бир доллар 100 центқа тән.

ЖҮП БИЛӘН ИШ

4

Берилгендегі валютиның қандақ қәғәз ахчилири билән монетилири бар екенлигини көргин. Көрситилгән пулни доллар билән майдила вә сана: 524\$; 834\$.

1 цент

5 цент

1 дайм 10 центқа тән

 $\frac{1}{4}$ доллар $\frac{1}{2}$ доллар

1 доллар

ИЖАДИЙ ИШ

5

Берилгән пулни қандақ ахча вә монетилар билән жиғишқа болидиганлигини яз.

35 €

125 \$

1 204 €

308 €

Қәғәз ахчиларни төртбулуңлуқ билән, монетиларни болса дүгләк билән қоршиғин.

Мәсилән: $35\text{€} = \boxed{10\text{€}} + \boxed{10\text{€}} + \boxed{10\text{€}} + \boxed{1\text{€}} + \boxed{2\text{€}} + \boxed{2\text{€}}$

6

Қазақстандикى әң чоң қәғәз ахчилар – 20 000 вә 10 000 тәңгә.

Уларни башқа ахчилар билән майдилашниң иккى нусхисини яз.

7

Тапшурмини орунла. Көрситилгән өлчәм бирликлиригә ипадилә.

Килограмм билән

Секунд билән

Минут билән

4 т 9 кг

3 мин 10 сек

2 saat 40 мин

9 ц 3 кг

20 мин 15 сек

3 saat 25 мин

ЖҮП БИЛӘН ИШ

8

Һесапла. Экси әмәл қоллининш арқилик хошнаңниң һесаплирини тәкшүрә.

$$583\ 809 + 297\ 008$$

$$9\ 078\ 237 + 364\ 559$$

$$96\ 265\ 706 + (5\ 004\ 039 + 4\ 001\ 563)$$

$$400\ 000\ 099 - (36\ 000\ 205 - 39\ 486)$$

МАТЕМАТИКА КҮНДИЛИК ҚАЯТТА

9

Дадам маңа алған товарлиринин пулини нәркі һәр түрлүк қәғәз ахча билән төлиди. Артуқ қалғинини монетилар билән қайтуруп алды. Қайтурған ахчини монетилар билән жиғишнин 14 345 тг бир нәччә мүмкін болидиған нусхисини яз.

СӘН ТӘТҚИҚАТЧИ

10

Дұрус жағапни тап.

Икки балида барлығы 8 монета болди. Уларнин 1 монетини, иккінчіси болса 3 монетини ишләткәндін кейин, уларнин қоллиридики монетилири тәң болди. Дәсләптә һәр қайсисида қанчә монетидин болған?

4 вә 4

5 вә 3

7 вә 1

6 вә 2

ӨЙ ТАПШУРМИСИ

11

Сетип алған хатирә соғиға чәт әл валютиси билән төлә. Уларни йе-зип, қәғәз ахчини төрт-булуңлуқ билән, монетини болса дүгләк билән қорша.

a) доллар билән;

53\$

25\$

85\$

ә) евро билән.

46€

22€

75€

ЙЕӘНИНИ ОҚУП ҮГИНИШ

РУБЛЬ
КОПЕЙКИ

Башқа мәмлікәтләрниң валютисини
вә уларни алмаштурушни билисән.

ӘСТӘ САҚЛА!

**Рубль (₽) – Россия валютисиниң
нами.**

1 рубль (руб.) = 100 копейкиға тәң,
(коп.)

1 Қазақстандин Россиягә
көлгән туристлар хатирә
соғилар сетип алғуси
кәлди. Хатирә соға сетип
елиш үчүн керәк сомини
рубль вә монета билән
төләшкә ярдәм бәр.

ЖҮП БИЛӘН ИШ

2 Һесапла. Экси әмәл қоллиниш арқылы ҳошнаңниң һесап-
лашлирини тәкшүрә.

$$3\ 809 + 297\ 008$$

$$59\ 787 + 364\ 559$$

$$198\ 658 + 205\ 989$$

$$80\ 181 - 54\ 999$$

$$50\ 065 - 9\ 848$$

$$580\ 036 - 9\ 488$$

3 Әмәлләрни орунла.

$$8 \text{ руб. } 50 \text{ коп} - 7 \text{ руб. } 10 \text{ коп}$$

$$12 \text{ жил } 8 \text{ ай} + 4 \text{ ай}$$

$$9 \text{ saat } 10 \text{ min} - 3 \text{ saat } 40 \text{ min}$$

$$7 \text{ тәвл. } 8 \text{ saat} + 2 \text{ тәвл. } 20 \text{ saat}$$

$$10 \text{ saat } 45 \text{ min} + 12 \text{ saat } 38 \text{ min}$$

$$5 \text{ hәптә } 2 \text{ күн} - 4 \text{ hәптә } 6 \text{ күн}$$

МАТЕМАТИКА КУНДИЛИК ҢАЯТТА

4А

Рубль билән берилгән баһаларни қарап көр. Нәрсиләрниң нәрқини қәфәз ахча топлиминиң қошундиси түридә яз.

Турмушлуқ техника сетип елишқа Россиядикі аилиләрниң бири өз бюджетидин 50 000 рубль бөлди. Бу ахциға қандақ турмушлуқ техникалар сетип елишқа болиду? Һәр түрлүк нусхини қараштур. Пулни қәфәз ахча билән топлашқа ярдәмләш.

ИЖАДИЙ ИШ

4Ә

Сұрәттиki мәлumatларни пайдилинип, һесап қуаштур.

5

Тапшурмини орунла.

Периметри 420 мм, 64 см, 460 мм-ға тәң тик төртбулунлуқ-ниң кәңлиги билән узунлуғиниң мүмкін болидиган нусхилирини сантиметр билән яз. Һәрбир тик төртбулунлуқниң мәйданини тап.

ТОП БИЛӘН ИШ

6

Һесапни чиқар.

Момам ақ вә қизил рәңлик 9 орам тоқума жип сетип алди. Қизил жипқа у 320 рубль, ақ жипқа 400 рубль төлиди. Әгәр жип орамлириниң баһаси бирдәк болса, момам қанчә ақ вә қанчә қизил жип сетип алиду?

МАТЕМАТИКА КҮНДИЛИК ҺАЯТТА

7 һесапни чиқар.

Дукандын 54 рубльдин 4 тәхсә вә 2 чинә сетип елинди. Әгәр 1 чинә 1 тәхсидин 2 һәссә әрзән туридиған болса, 4 тәхсә билән 2 чинини қанчә рубльға сетип елишқа болиду?

ИЖАДИЙ ИШ

8А Соалға жағап бәр.

596 ₽ үн, 653 ₽ қәнт вә 386 ₽ сүт сетип елиш үчүн тиражетчигә 2 000 ₽ йетәрликмұ?

8Ә Жәдвәл бойичә һесап қураштур.

Нами	Баһаси	Сани	Нәркі
Нан	2 ₽	бирдәк	?
Иримчик	5 ₽		?

СӘН ТӘТҚИҚАТЧИ

9 Ойлан вә жағап бәр.

Әгәр Аида 3 гүл сетип алса, униң 140 рубли қалиду. 5 гүл сетип алса, униң 100 рубли қалиду. Бир гүл қанчә туриду?

ӨЙ ТАПШУРМИСИ

10 Тапшурмини орунла.

Оқуғучи бирдәк баһада 8 қәләм билән 6 қериндаш сетип алди. Қәләмләргө у 16 рубль 80 тийин төлигән болса, қериндашларға қанчә ахча төлиди? Барлығына қанчә төлиди? Мүмкін болиди-ған нусхиларни қөғәз ахча вә тийинлар билән топлап көр.

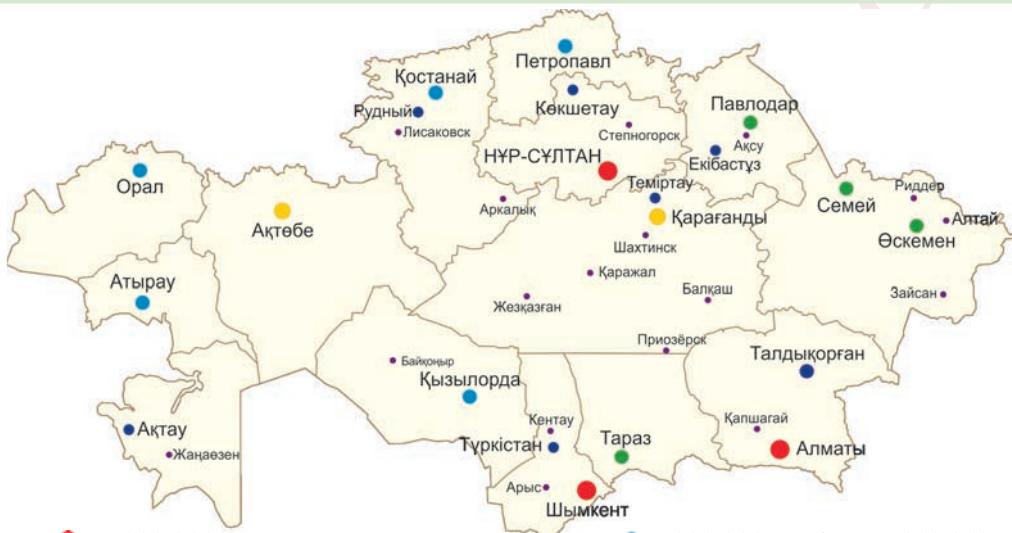
ХУЛАСИЛӘШ

Ахча майдилайсән, вақитниң үлүшини
ениқлайсән вә көп ханилиқ санларни тик құр
түридә һесаплайсән.

1

Шәртлик бәлгүләргә нәзәр сал. Һәр шәһәр наминин
кешиға турғунлар санини яз.

2

Мәтингни оқи. У йәрдикі санларни өсүш тәртиви билән
яз. Хуласә яса, қайси мәмликтәрниң икки йоған шәһи-
ринин арисидиқи арилиқ әң өң орунлашқан?

Нұр-Сұлтан шәһиридин Алмутығичә болған арилиқ тәмүр-йол бойичә 1 354 км-ни, автомобиль йоли билән 1 200 км-ни тәшкіл қилиду. Стамбулдин Анкарағичә болған арилиқ 450 км-ни, Нью-Йорктин Вашингтонғичә 228 км-ни, Сидней-дин Канберриғичә 300 км-ни тәшкіл қилиду. Пекиндін Шанхайғичә болған арилиқ 1 318 км.

3

Әмәлләрни орунла.

$$\begin{aligned}9 \text{ тәвл. } 2 \text{ saat} - 6 \text{ тәвл. } 9 \text{ saat} \\13 \text{ жил } 8 \text{ ай} + 5 \text{ ай} \\9 \text{ saat } 20 \text{ мин} - 6 \text{ saat } 40 \text{ мин}\end{aligned}$$

$$\begin{aligned}5 \text{ тәвл. } 8 \text{ saat} + 9 \text{ тәвл. } 46 \text{ saat} \\10 \text{ saat } 15 \text{ мин} + 12 \text{ saat } 45 \text{ мин} \\5 \text{ hәптә } 3 \text{ күн} - 3 \text{ hәптә } 6 \text{ күн}\end{aligned}$$

МАТЕМАТИКА КҮНДИЛИК ҺАЯТТА • ТОП БИЛӘН ИШ

4А

Чәт әллик меһманларға қазақ хәлқиниң миллий таамлири яқиду. Аш мәзирини қара. Үч түрлүк таамдин чүшлүк тамақ ичишиниң қандақ нусхилири бар вә улар нәччә? Мүмкін болидиған нусхиларни йезип, тәңгә билән әң әрзән вә әң қиммәт чүшлүк тамақ нусхисини ениқла.

ИЖАДИЙ ИШ

4Ә

Үч таамнин һәр қайсиси икки түрдин туридиғандәк өз мәзириңи қураштур.

МАТЕМАТИКА КҮНДИЛИК ҺАЯТТА • ЖҮП БИЛӘН ИШ

5

Қайтуруп елинидиған артуқ ахчини сана. Уни қандақ қәғәз ахча билән вә монета билән алисән? Нусхиларниң бирини яз.

Сетип елинидиған
нәрсиләр

Сениңда бар
қәғәз ахча

6 һесапни чиқар.

Ерлан Нур-Султан шәһиридә туриду. У – Москва университетинң студенти, оқушыға кетишкә тәйярленип журиду. Униң Москваға немә билән баридиғанлигини талла. Кассида қайтуруп беридиған ахчисини һесапла. Ерланға қайтурилидиған ахчини қандақ ахчилар билән бериши мүмкин? Нусхаларниң бирини яз.

СӘН ТӘТҚИҚАТЧИ

7 Жағапларниң бирини талла: 25 яш; 17 яш; 29 яш.

Марат ака Сәнәмдин 15 яш чоң, өзиниң һәдисидин 5 яш кичик. Үчиниң йешини қошқанда 65 яш болиду. Марат акинин үеши нәччиidә?

ӘЙ ТАПШУРМИСИ

8 Тапшурмини орунла.

Незнайка өзиниң достлири тоғрилик шеир үезишқа 5 мин вә 17 сек вақит сәрип қилды. Бу ойландуридиған иш билән у қанчә секунд мәшғул болди?

- a) 317 секунд ә) 517 секунд 6) 360 секунд

1 Көп ханилиқ санларни қандақ оқуш, йезиш вә селиштуруш керәклигини чүшинимән вә билимән.

Санларни яз:

- a) минлар классиниң 5 бирлиги;
- ә) миллионлар классиниң 48 бирлиги вә минлар классиниң 500 бирлиги;
- б) миллионлар классиниң 702 бирлиги вә 205 бирлик.

2 Миқдарлар тоғрилиқ билимимнің қоллиніп, улар билән несаплашлар орунлаймән.

Селиштур. $\frac{1}{2}$ saat * 4 мин + 20 мин 20 мин · 3 * $\frac{1}{2}$ тәвл.

$1\ 000 \text{ дм}^3 \cdot 20 * 4 \cdot 5 \text{ м}^3$ 50 га : 10 * 50 а · 2

3 Санларниң қанунийәтлиригә вә көп ханилиқ санларниң разрядлық тәркивигә тәһлил ясашни билимән.

Санларни оқи. Елинған санларни өсүш тәртиви билән яз.

538 667

587 483

974 239

412 000

800 701

Бирлик
миңни
2 һәссә
кемит

Онлуқ
миңни 1гә
ашурғин

Онлуқни
4кә
ашурғин

Йүзлүк
миңни
3кә кемит

Бирликни
5кә
ашурғин

4

Көрситилгән пулни чәт әллик валюта билән ушшақ ах-чиға алмаштура лаймән вә һесаплаш жүргүзимән.

Балиларниң қайсисиниң қапчуғида ахча көпирәк? Һәрқайси-синиң ахчисини қандақ саниғанлиғиңи яз.

5

һесаплашларниң дуруслуғини тәкшүрәләймән.

Дурус һесапланғанму? Тәкшүрә. Хаталарни түзәт.

$$\begin{array}{r}
 & 1 & 3 & 4 & 5 & 1 & 1 \\
 + & 3 & 5 & 6 & 4 & 4 \\
 \hline
 1 & 3 & 4 & 9 & 0 & 0
 \end{array}$$

$$\begin{array}{r}
 & 1 & 1 & 1 & 1 & 1 \\
 + & 1 & 9 & 5 & 8 & 3 & 7 \\
 \hline
 2 & 0 & 2 & 1 & 1 & 0
 \end{array}$$

$$\begin{array}{r}
 & 7 & 0 & 1 & 0 & 0 & 4 \\
 - & 9 & 6 & 5 & 4 & 7 \\
 \hline
 6 & 0 & 4 & 5 & 5 & 7
 \end{array}$$

$$\begin{array}{r}
 & 4 & 8 & 0 & 0 & 0 & 0 \\
 - & 7 & 9 & 9 & 9 & 6 \\
 \hline
 4 & 0 & 0 & 0 & 1 & 4
 \end{array}$$

1(В) БӨЛҮМ

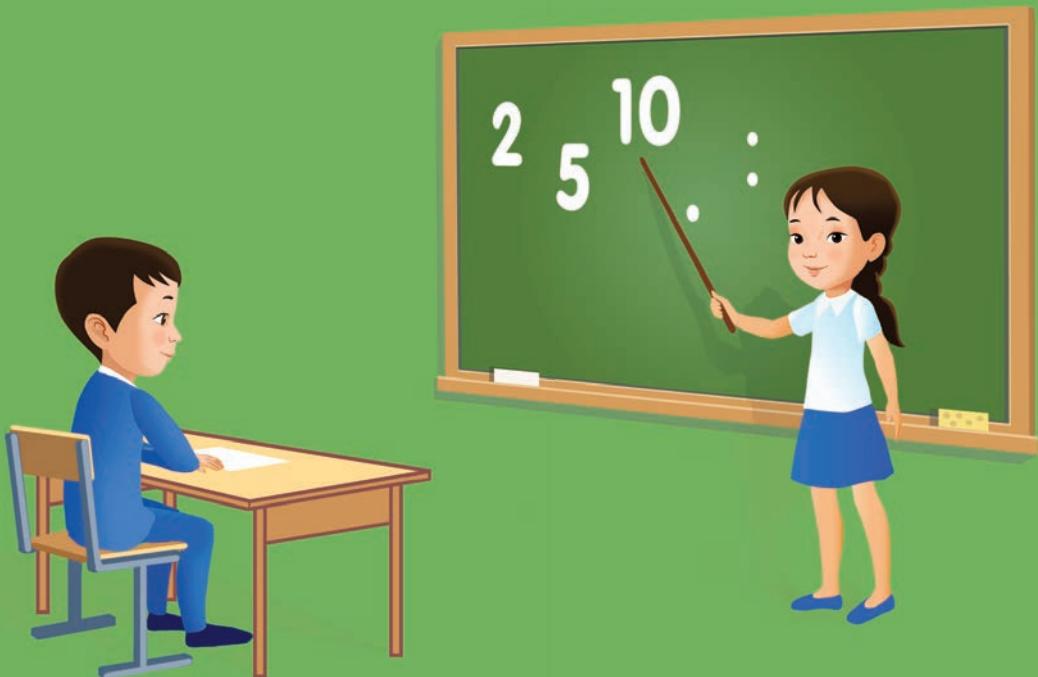
БИР ХАНИЛИҚ САНҒА КӨПӘЙТИШ ВӘ БӨЛҮШ

Умумий мавзу: «ИНСАНИЙ ҚӘДРИЙӘТЛӘР»

Көп ханилиқ санни бир ханилиқ санға көпәйтишни вә бөлүшни орунлашни үгинимән.

2, 5 вә 10 санлириға бөлүнгүчлүк бәлгүлирини билимән.

Тәң, қийилишидиған, қийилашмайдыған вә ички жиғинлар арисидики мұнасивәтни ениқлашни үгинимән

Көп ханилиқ санларни еғизчә несаплаш усуллири

Инсаный қәдрийәтләр төғрилиқ чүшиник

ЙЕӘНИНИ ОҚУП ҮГИНИШ

1 000 000-гичә болған санларни еғизчә
көпәйтиш вә бөлүшни үгинидиған
болисән.

1

Қошундини санға қандақ көпәйтишкә болидиғанлиғини
есингә чүшәр. Қошундини санға қандақ бөлүшкә болиду?

a) несаплашниң қандақ орунланғанлиғини чүшәндүр.

$$(1\ 000 + 200 + 30 + 4) \cdot 2 = 1\ 000 \cdot 2 + 200 \cdot 2 + 30 \cdot 2 + 4 \cdot 2$$

Мошу билимиңни пайдилинип, ипадиләрниң мәнасини тап

$$1\ 234 \cdot 2$$

$$31\ 211 \cdot 3$$

ә) Қандақ несаплап чиқирилғинини чүшәндүр.

$$(2\ 000 + 400 + 60 + 8) : 2 = 2\ 000 : 2 + 400 : 2 + 60 : 2 + 8 : 2$$

Мошу билимиңни пайдилинип, ипадиләрниң мәнасини тап.

$$2\ 468 : 2$$

$$93\ 699 : 3$$

ӘСТӘ САҚЛА!

$$(a + b) \cdot c = a \cdot c + b \cdot c$$

$$c \cdot (a + b) = c \cdot a + c \cdot b$$

$$(a + b) : c = a : c + b : c$$

Бу хусусийәтләр еғизчә несаплашқа ярдәмлишиду. Көп ханилиқ санни бир ханилиқ санға көпәйтиш (бөлүш) үчүн, уни разрядлық қошулғучиларниң қошундиси түридә йезип, көпәйтишни (бөлүшни) разряд бойичә орунлаш керәк.

2

Несапла. Дуруслуғини тәкшүрә.

$$22\ 341 \cdot 2$$

$$123\ 212 \cdot 3$$

$$111\ 202 \cdot 4$$

$$444\ 804 : 4$$

3

Қолайлық усул билән һесапла.

a) $(300\ 000 + 60\ 000 + 6) : 6$

$$(8\ 000 + 400 + 20) : 2$$

$$(40\ 000 + 20\ 000 + 6\ 000) : 6$$

$$(36\ 000 + 18\ 000 + 9\ 000) : 9$$

$$(490 + 14\ 000 + 7\ 000) : 7$$

$$(21\ 000 + 210 + 35) : 7$$

ə) $(1\ 000 + 200 + 50) : 5$

$$(8\ 000 + 1\ 200 + 1\ 800) : 5$$

$$(10\ 000 + 300 + 300) : 2$$

$$(10\ 400 + 12\ 600 + 1\ 000) : 4$$

$$(5\ 600 + 1\ 300 + 30\ 000) : 6$$

$$(20\ 000 + 5\ 000 + 500 + 10) : 5$$

ЖҮП БИЛӘН ИШ

4

Тапшурмини орунла.

Арман достлириниң қандақ инсаний қәдрийәтләрни билиди-ғанлигини ениқлаш үчүн, уларниң арисида соалнамә жүргүзди. Ипадиләрни әмәлләр бойичә орунлап, мәнасини тап. Шу чафда сән балиларниң һәркәйисиси қайси сөзни ейтқанлигини билисән.

меһриванлик

$$100\ 000 - 42\ 000 : 2$$

өмүр

$$90\ 800 - 40\ 844 : 4$$

билим

$$4 \cdot (14\ 500 - 13\ 400)$$

достлук

$$124\ 113 \cdot 2 + 369\ 600 : 3$$

адиллик

$$29\ 500 : 5 + 40\ 093$$

аилә

$$55\ 128 - 44\ 682 : 2$$

әмгәк

$$700\ 809 - 22\ 000 \cdot 4$$

ИЖАДИЙ ИШ

5 Схемини пайдилинип, 3-тапшурмиға охшаш ипадиләр қураштур:

$$(\boxed{} + \boxed{} + \boxed{}) : 3$$

$$(\boxed{} + \boxed{} + \boxed{}) : 5$$

ТОП БИЛӘН ИШ

6 Мәтингләрни оқи. Улар һесап болидиғандәк соаллар ойлаштур.

- a) Хәйрихаһлиқ марафониға 21 234 кәспий вә униндін икки һәссә ошуқ кәспий әмәс артистлар қатнашты.
- ә) Хәйрихаһлиқ марафонини өткүзгән чаңда 966 399 тәңгә жиғилди. Униң үчтин бир бөлиги балилар дохтурханисиға, қалғини балилар өйигө әвитеилди.

7 Тәңлимиләрни йәш.

$$x - 465 = 1\ 231 \cdot 3$$

$$401\ 000 - y = 24\ 121 \cdot 2$$

$$a + 347 = 897 \cdot 4$$

$$1\ 000\ 000 - 62 \cdot x = 987\ 600$$

8 Ипадиләрниң мәнасини тап. Бөлгүчини өзгәрткәндін бөлүндиниң мәнаси қандақ өзгиридиғанлиғи һәккىдә хуласә яса.

a) $96 : 4$

$$96 : (4 \cdot 2)$$

$$96 : (4 : 2)$$

ә) $999 : 3$

$$999 : (3 \cdot 3)$$

$$9\ 999 : (3 : 3)$$

МАТЕМАТИКА КҮНДИЛИК ҺАЯТТА

9

Еланға қара. Мәйрәм күни билетниң нәрқи қанчә болиду? Йеникчилик бойичә 4 адәмниң дәм елишиға қанчә ахча хәшләш керәк? Адәттики күн билән селиштурғанда қанчә ахча аз хәшлинидиғанлигини ениқла.

Чәк қоюлмайдыған билетниң –
4 242 тәңгә.

Йеникчилик бойичә баһаси – ?

1 saat – 1 246 тәңгә.

Йеникчилик бойичә баһаси – ?

СӘН ТӘТҚИҚАТЧИ

10

һесапни чиқар.

Үч данишмән «Ким әқиллиқ?» дәп талашти. Уларниң талаш тартишини йешишкә тәсадипи өтүп кетип барған йолувчи ярдәмләшти. Ү:

«менинде үч қызыл, иккі ақ қалпақ, йәни бәш қалпақ бар екәнлигини көрүп тури силәр. Әнди көзлириңларни жумуңлар», – дәйду. Уларниң һәрқайсисиға қызыл қалпақтың кийгүзүп, ақини йошуруп қалди.

«Әнди көзлириңларни ечинлар, – дәйду йолувчи. – Бешіға қандақ қалпақ түрини кийип турғанлигини ким ениқлиса, шу өзини әқиллиқ дәп һесаплишиға болиду». Данишмәнләр бирбираигә қарап, узақ олтарди. Аран дегендә бири: «Маңа қызыл қалпақ яришиду!» – деди. У қандақ билди?

ӨЙ ТАПШУРМИСИ

11

һесапла.

$844\ 268 : 2$

$12\ 234 \cdot 2$

$396\ 633 : 3$

$31\ 332 \cdot 3$

$639\ 996 : 3$

$11\ 321 \cdot 3$

$284\ 682 : 2$

$412\ 311 \cdot 2$

НЕМӘ ҰЧЫН
АТА
ЧҮШӘНДҮР

Көп ханилиқ санни бир ханилиқ санға
көпәйтиш вә бөлүш

Билим – һаят асасы

ЙЕӘНИНИ ОҚУП ҮГИНИШ

Көп ханилиқ санни бир ханилиқ санға
көпәйтиш вә бөлүш әмәллирини
орунлашни үгинисән.

1

Шарларға йезилған санларниң ичидин қийма қәғәзләр-
гә йезилған барлық санларға бөлүшкә болидиғинини тап.
Мувалиқ тәнұлайларнан яз.

ЖҮП БИЛӘН ИШ

2А

Сән язмичә көпәйтиш алгоритмини билисән. Көп ханилиқ санни бир ханилиқ санға көпәйтиш әмәли қандақ орунланғанлығына қара. Һесаплаш алгоритмини чүшәндүр.

\times	2	3	1	2	4
					2
	4	6	2	4	8

Язимән:

Бирликләрни көпәйтимән:

Онлуқларни көпәйтимән:

Йүзлүкләрни көпәйтимән:

Минциләрни көпәйтимән:

Онлуқ минларни көпәйтимән:

Жававини оқуымән

ӘСТӘ САҚЛА!

Бөлүшни жуқури разрядтін башлап орунлайду. Алди билән дәсләпки толумсиз бөлүнгүчни вә бөлүндидики рәкәмләр санини ениқлайду.

ЖҮП БИЛӘН ИШ

2ә

Көп ханилиқ санни бир ханилиқ санға бөлүшниң қандақ орунланғанлығына қара. Несаплаш алгоритмини чүшән-дүр.

$$\begin{array}{r} 11562 \\ \overline{)46248} \\ -4 \\ \hline 6 \\ -4 \\ \hline 2 \\ -2 \\ \hline 4 \\ -4 \\ \hline 8 \\ -8 \\ \hline 0 \end{array}$$

Язимән:

Дәсләпки толумсиз бөлүнгүчи – 4 онлуқ мин.

Бөлүндидә 5 рәкәм болиду.

Онлуқ минни бөлүмән:

Бирлик минни бөлүмән:

Йүзлүкни бөлүмән:

Онлуқни бөлүмән:

Бирликни бөлүмән:

Жававини оқуымән:

ЖҮП БИЛӘН ИШ

3

Тик қур түридә чүшәндүрүп, несапла. Тәкшүрә.

$112\ 342 \cdot 2$

$84\ 264 : 2$

$233\ 231 \cdot 3$

$69\ 369 : 3$

$444\ 103 \cdot 2$

$846\ 822 : 2$

$313\ 021 \cdot 3$

$848\ 444 : 4$

4

Қалдуқ билән бөлүшниң қандақ орунлинидиғанлиғини есінгә чүшәр. Алгоритмни чүшәндүр.

$$\begin{array}{r} \overset{\wedge}{5} \ 9 \ 0 \ 8 \ 5 \\ - 5 \qquad \qquad | 1 \ 1 \ 8 \ 1 \\ \hline 9 \\ - 5 \\ \hline 4 \ 0 \\ - 4 \ 0 \\ \hline 8 \\ - 5 \\ \hline 3 \ (\text{қалд.}) \end{array}$$

Язимән.

Дәсләпки толумсиз бөлүнгүчи – 5 миңлиқ. Бөлүнди-дә 4 рәкәм болиду.

Бирлик миңни бөлүмән:

Йүзлүкни бөлүмән:

Онлуқни бөлүмән:

Бирликни бөлүмән:

Қалдуқ қалиду.

Қалдуқни бөлгүч билән селиштуримән.

Жававини оқуымән

ТОП БИЛӘН ИШ

5

Қалдуқ билән бөлүшни орунла.

$129 \ 336 : 5$

$97 \ 833 : 2$

$252 \ 665 : 2$

$998 \ 734 : 5$

$428 \ 644 : 5$

$444 \ 848 : 5$

ЖҮП БИЛӘН ИШ

6

Несапқа сизма сизип, уни чиқар.

N вә M шәһәрлириниң арилиғи 309 км. Мошу шәһәрләрдин бир-биригә қарап 2 автомашина чиқты. Биринчиси 108 км, иккинчиси 47 км жүрди. Автомашиниларниң ариси қанчә километр?

7

Тәңлимиләрни йәш.

$$601\ 000 - y = 24\ 121 \cdot 3$$

$$231 + x = 90\ 909 : 3$$

$$20 \cdot a = 568 + 432$$

$$963 - x = 900 - 579$$

МАТЕМАТИКА КҮНДИЛИК һАЯТТА

8

Һесапла. Өз мисаллириңи қуаштур.

a) Тәвликниң башланған чеғидин башлап

- түн 11 saat 15 минутқичә;
- кәчки 6 saat 45 минутқичә қанчә вақит өтти?

ә) Жилниң бешидин бери 4 ай өткөн болса, у чағда қайси ай вә қайси күн болиду? 6 ай 10 күн өтсічу?

СӘН ТӘТҚИҚАТЧИ

9

Тапшурмини орунла.

Тәрәплири 3 см вә 6 см тик төртбулуңлуқ сиз. Тик төртбулуңлуқни икки үчбулуңлуққа вә икки төртбулуңлуққа бөли-диғандәк қилип икки түз сизиқ жүргүз. Қийилишиш чекит-лирини һәрипләр билән бәлгүләп, фигуриларниң намини яз.

ӨЙ ТАПШУРМИСИ

10

Тапшурмини орунла

a) Һесапла.

$$13\ 242 \cdot 2 + 63\ 297$$

$$31\ 202 \cdot 3 - 80\ 090$$

$$73\ 865 + 84\ 844 : 2$$

$$700\ 000 - 639\ 963 : 3$$

ә) Қалдук билән бөлүшни орунла.

$$84\ 845 : 2$$

$$45\ 869 : 4$$

$$93\ 368 : 3$$

$$65\ 587 : 5$$

Көп ханилиқ санни бир ханилиқ санға
көпәйтиш вә бөлүш

Билим – һаят асаси

ЙЕҢИНИ ОҚУП ҮГИНИШ

Көп ханилиқ санни бир ханилиқ санға
көпәйтиш вә бөлүш әмәллирини
орунлашни үгинисән.

1

Несаплашни дурус орунлышан, мону сөзләрни ким ейт-
қанлигини билисән. У сөзләрниң мәнасини қандақ чүши-
нисән?

218 645 · 3

Билимниң сани әмәс, сапаси муһим.
Әң зөрүрини билмәйла, наһайити көп
билишкә болиду.

239 125 · 3

Әгәр ишиң оңға басқынини халисан,
ойлинип берип киришкін.

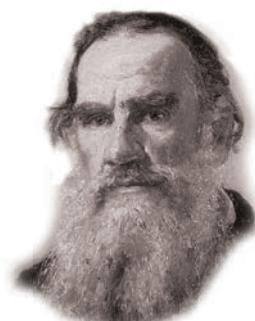

Абай Кунанбаев

655 935

Лев Толстой

717 375

2А

Несаплашниң өзәңгә бәлгүлүк усулиға қара. Көп ханилиқ
санларниң қандақ несапланғанлигини чүшәндүр.

$\begin{array}{r} \times 203 \\ \quad 6 \\ \hline 1218 \end{array}$	$\begin{array}{r} \times 2003 \\ \quad 6 \\ \hline 12018 \end{array}$	$\begin{array}{r} \times 20003 \\ \quad 6 \\ \hline 120018 \end{array}$
---	---	---

ЖҮП БИЛӘН ИШ

2ә

Чүшәндүрүп, тик қур түридә һесапла.

$$2\ 008 \cdot 6$$

$$22\ 005 \cdot 3$$

$$10\ 507 \cdot 5$$

$$7\ 006 \cdot 6$$

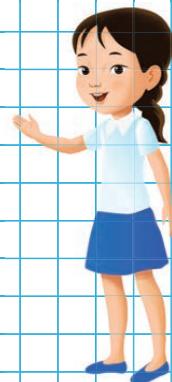
3А

һесаплашниң өзәңгә бәлгүлүк усулиға қара. Көп ханилиқ санларни һесаплашниң қандақ орунланғанлигини чүшәндүр. Қисқичә язма қандақ орунлиниду?

$$\begin{array}{r} \overbrace{12}^{1} \quad 18 \quad 6 \\ - 12 \\ \hline 20 \quad 3 \\ \begin{array}{l} \cdot \\ \cdot \end{array} \\ \begin{array}{l} 18 \\ 18 \end{array} \\ \hline 0 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} \overbrace{12}^{1} \quad 0 \quad 18 \quad 6 \\ - 12 \\ \hline 20 \quad 0 \quad 3 \\ \begin{array}{l} \cdot \\ \cdot \\ \cdot \end{array} \\ \begin{array}{l} 18 \\ 18 \end{array} \\ \hline 0 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} \overbrace{12}^{1} \quad 0 \quad 0 \quad 18 \quad 6 \\ - 12 \\ \hline 20 \quad 0 \quad 0 \quad 3 \\ \begin{array}{l} \cdot \\ \cdot \\ \cdot \\ \cdot \end{array} \\ \begin{array}{l} 18 \\ 18 \end{array} \\ \hline 0 \end{array}$$

3ә

Чүшәндүрүп, тик қур түридә һесапла. Тәкшүрэ.

$$2\ 010 : 2$$

$$60\ 018 : 3$$

$$105\ 432 : 4$$

$$841\ 240 : 4$$

$$15\ 012 : 2$$

$$12\ 006 : 3$$

$$615\ 615 : 3$$

$$661\ 083 : 3$$

ЖҮП БИЛӘН ИШ

4 һесапла. Өз ара бағлинишлик ипадиләрни тап.

$184\ 308 \cdot 3$

$80\ 599 \cdot 2$

$552\ 924 : 3$

$42\ 772 : 4$

$10\ 693 \cdot 4$

$161\ 198 : 2$

5 һесапни чиқар.

Мәктәп китапханисини китаплар билән толуқтуруш үчүн һәр-қайсиси 932 тәңгидин 8 лүгәт, 1 758 тәңгидин 5 энциклопедия, 784 тәңгидин 7 чөчәкләр топлыми сетип елинди. Китапларни сетип елиш үчүн барлығы қанчә ахча хәшләнді?

ТОП БИЛӘН ИШ

6 Әмәлләрниң орунлиниш тәртивини ениқла вә һесапла

$98 : 49 \cdot 50 - 78 + 54 : 18 \cdot 26 - 77$

$13 \cdot 7 - 69 + 46 + 81 : 27 \cdot 18 + 17$

$29 \cdot 3 - 49 + 27 + 19 \cdot 4 - 59$

$72 : 18 \cdot 23 - 43 + 56 : 14 + 96$

МАТЕМАТИКА КҮНДИЛИК ҺАЯТТА

7 Несапни чиқар.

660 тәңгигә альбом, бояқ вә қериндаш сетип елинғанлиғи бәлгүлүк. Альбом билән бояққа 585 тәңгә, бояқ билән қериндашқа 300 тәңгә төләнди. Альбом, бояқ вә қериндаш айрим-айрим қанчә тәңгә туриду?

ИЖАДИЙ ИШ

8 Тапшурмини орунла.

Периметрлири 8 см-ға тәң икки түрлүк тик төртбулуңлуқ сиз. Тик төртбулуңлуқтарниң мәйданини несапла вә уларни селиштур.

СӘН ТӘТҚИҚАТЧИ

9 Ойлан вә жавап бәр.

Бириңчи тәкчиidә 5 китап, иккىнчисидә 10 китап туриду. Мошу китапларниң бир бөлигигә буйрутма берилди.

Әгәр тәкчиidә 9 китап қалса, у чаңда қанчә китапқа буйрутма берилди? Бириңчи тәкчиидики барлық китаплар орнида қелиши мүмкинму? Иккىнчى тәкчиidә барлық китаплар орнида қелиши мүмкинму? Бириңчи тәкчиидики қанчә китапқа буйрутма бериши мүмкин? Иккىнчى тәкчиидики қанчә китапқа буйрутма бериши мүмкин? Барлық мүмкин жағдайларни қараштур.

ӨЙ ТАПШУРМИСИ

10 Несапла.

$$1\ 508 \cdot 8$$

$$1\ 204 \cdot 7$$

$$3\ 007 \cdot 8$$

$$2\ 703 \cdot 9$$

$$81\ 903 \cdot 8$$

$$6\ 550 \cdot 4$$

$$6\ 940 \cdot 6$$

$$606 \cdot 5$$

$$1\ 907 \cdot 8$$

$$8\ 005 \cdot 8$$

$$904 \cdot 7$$

$$34\ 605 \cdot 8$$

2гә, 5кә, 10ға бөлүнгүчлүк бәлгүлири

Достлук

ЙЕҢИНИ ОҚУП ҮГИНИШ

Натурал санларни 2гә, 5кә, 10ға
бөлүнгүчлүк бәлгүлири асасида ажыратышни
үгинисән

1 Қандақ санлар 10ға бөлүниду дәп ойлайсән?

34 560

53 064

30 346

42 650

65 540

65 403

Уни берилгән тәңликләргә асаслинип, бөлүшни орунлимай туруп испатлашни биләмсән?

$$34\ 560 = 3\ 456 \cdot 10$$

$$42\ 650 = 4\ 265 \cdot 10$$

$$65\ 540 = 6\ 554 \cdot 10$$

10ға бөлүнгүчлүк бәлгүсини ойлап көр.

ӘСТӘ САҚЛА!

0 билән аяқлишидиған санлар 10ға бөлүниду. 0 билән вә 5 билән аяқлишидиған санлар 5кә бөлүниду. 0, 2, 4, 6, 8гә аяқлишидиған санлар 2гә бөлүниду.

2А Қайси санлар 5кә бөлүниду? Қайси санлар 2гә бөлүниду?

48 732
8 732

54 270
54 275

30 876
30 875

847
885

854
3 671

2Ә Өз тәстиқлимәнни испатлап, бөлүшни орунла. Көпәйтиш арқилик тәкшүрә.

ЖҮП БИЛӘН ИШ

3А

Жәдвәлдин 5кә, 10ға бөлүнидиған сандарни тап.

12	40	64	112	325	1 000	12 128
18	44	81	124	384	1 224	25 000
24	52	92	156	450	1 815	60 000
30	57	96	164	500	3 156	72 324
36	60	99	200	618	5 016	124 750
39	63	100	240	872	1 110	715 032

3Ә

Диаграмма селип, унинқа жәдвәлдин 4 сандын елип яз.

4А

hесапни чиқар.

Арман достлири билән стадионға футбол оюнини көрүшкә кәлди. Футбол оюнини көрүш үчүн стадионнин төрт секториға 21 370 тамашибин орунлашты. Биринчи секторға 9 240 адәм, унинқа қарығанда иккінчи секторға 890 адәм ошуқ олтарди. Қалғанлири үчинчі вә төртінчі секторларға тәң бөлүнди. Үчинчи секторда қанчә адәм олтириду?

4ә) һесапниң соалини толуқтуруп, уни чиқар

Бир күн ичидә стадионниң кассиси 5 240 билет сатти. Биринчи касса 1 240 билет сатти, бу иккінчисигे қарығанда 2 һәссә ошук.

... касса қанчә билет сатти?

5 һесапни чиқар. Мәтиндін математикилиқ миқдарларни таллап елип, өзәң һесап қураштур.

Футбол оюниға билет сетип алған чағда балилар кассиға 10 000 тәңгә төлиди. Улар 1 225 тәңгидин 3 билет вә 1 485 тәңгидин 4 билет сетип алді. Уларға қанчә ахча қайтуруп берилди? Қандақ қәғәз ахча билән вә монетилар билән қайтурушқа болиду?

6 һесапла вә тәкшүрә.

$$3\ 002 \cdot 4$$

$$820\ 365 : 5$$

$$16\ 004 \cdot 6$$

$$480\ 306 : 2$$

МАТЕМАТИКА КҮНДИЛИК ҢАЙТТА

7 Ойлан вә жавап бәр.

Сениң туғулған күнинң гәрестең келиди. Сән улар билән өзәң қураштурған үстәл үсти оюнини ойнашни режилидиң. Униң үчүн барлық оюнчиға тәң бөлүп берилдиған қийма қәғәзләр керәк. Оюнни 5 оюнчиму, 10 оюнчиму ойналайдығандәк қанчә қийма қәғәз тәйярлаш керәк? Һәр түрлүк нусхини қараштур.

ИЖАДИЙ ИШ

8

Берилгән санлар 5кә бөлүнүши үчүн уларниң һәрқайси-
сиға қандақ әң кичик санни қошуш керәк?

1 289

470 123

200 531

Мошуниңға охшаш тапшурма қураштур.

СӘН ТӘТҚИҚАТЧИ

9

Ойлан вә жавап бәр.

9 қәвәтлик өйдә лифт бар. Биринчи қәвәттә 2 адәм, иккинчи қәвәттә 4 адәм, үчинчи қәвәттә 8 адәм, төртинчи қәвәттә 16 адәм, бәшинчи қәвәттә 32 адәм в.ш.о. туриду. Лифтниң қайси кнопкиси барлығидин көп бесилиду?

ӘЙ ТАПШУРМИСИ

10

Санларни қураштур

- a) Один 9ғиңә болған рәқәмләрдин 2гә бөлүнидиған төрт ханилиқ үч сан яз
- ә) Шу санларни 5кә бөлүнидиған бәш ханилиқ санларға айландур.
- б) 0, 1, 2, 3, 4, 5 рәқәмлиридін 10ға бөлүнидиған алтә ханилиқ сан яз.

2гә, 5кә, 10ға бөлүнгүчлүк бәлгүлири

Аилә

ПИШШИҚДАШ

Натураł санларни 2гә, 5кә, 10ға бөлүнгүчлүк бәлгүлири асасида ажритисән.

1 һесапни чиқар.

Аиләвий альбомда бир бәткә 2, 5 вә 10 фотосүрәттин орунлаштурушқа болиду. Барлық фотосүрәтләрни орунлаштуруш вә бәтлири толук болуши үчүн балиларниң аилигә қандақ фотоальбомни таллигини дурус? Һәр түрлүк нусхиларни қараштур.

Арман
320 фотосүрәт

Алийәм
162 фотосүрәт

Нурлан
400 фотосүрәт

Айнисәм
125 фото

ӨЗ АЛДИҒА ИШ

2

Эйлер дүглигини берилгән санлар билән толтур. Уларни қандақ санлар билән толуқтурушқа болиду? Өзәң йәнә бир сандың қошуп яз.

2

15

60 210

75

154

205

400

75

2

15

60 210

2 120

1 000

400

120

154

2гә бөлүнидиған
санлар

5кә бөлүнидиған
санлар

2гиму, 5киму бөлүниду

3 һесапла.

$321 \cdot 165$

$124 \cdot 231$

$842 : 204$

$121 \cdot 226$

ЖҮП БИЛӘН ИШ

4 Тапшурмини орунла.

- a) 2гә қалдуқсиз бөлүнидиған төрт ханилиқ икки санни яз.
- б) 5кә қалдуқсиз бөлүнидиған алтә ханилиқ икки санни яз.
- в) Туристлиқ ширкәткә 10 орунлуқ кичик автобуслар билән 5 орунлуқ минивэнлар бар. Машинилардики 2 орунға һәр қачан гид отириду. Әгәр 15, 17, 20, 25 адәмдин туридиған туристлар топи кәлгән болса, орунлар бош қалмайдығандәк қилип қайси туристлар топини елип маңған қолайлық?

ТОП БИЛӘН ИШ

5 Бир-бириңи тәкшүрәп, һесапла.

$$23\ 142 \cdot 6 + 3\ 123 \cdot 5$$

$$980\ 472 - 72\ 951 \cdot 2 - 21\ 139 \cdot 4$$

МАТЕМАТИКА КҮНДИЛИК ҺАЯТТА

- 6 Бөләкләрни ящикка қалдуқсиз 10дин селиш үчүн, һәр ящикка әң аз дегендә қанчә бөләк қошуп селиш керәк? 5 284, 4 701, 20 538

ИЖАДИЙ ИШ

7А Һесапни чиқар.

Аиләвий фермидა 98 мевилик дәрәк олтарғузулди. Улар: нәшпүт, қарәрүк вә шаптула. 36 көчәт – нәшпүт, нәшпүт билән қарәрүкни биллә алғанда 70 көчәт екәнлиги бәлгүлүк. Нәччә шаптула вә нәччә қарәрүк көчити олтарғузулди??

$$\begin{array}{l} \text{Нәшпүт} - 36 \text{ түп} \\ \text{Қарәрүк} - ? \text{ түп} \\ \text{Шаптула} - ? \text{ түп} \end{array} \left. \begin{array}{c} 36 \text{ түп} \\ ? \text{ түп} \\ ? \text{ түп} \end{array} \right\} 70 \text{ түп} \left. \begin{array}{c} 70 \text{ түп} \\ 98 \text{ түп} \end{array} \right\} 98 \text{ түп}$$

ИЖАДИЙ ИШ

7Ә Мошуниңға охшайдыған һесап қураштур вә йәш.

$$\begin{array}{l} \text{Малина} - \boxed{} \\ \text{Қариқат} - ? \\ \text{Крыжовник} - ? \end{array} \left. \begin{array}{c} \boxed{} \\ ? \\ \boxed{} \end{array} \right\} \text{бирдәк} \left. \begin{array}{c} \boxed{} \\ \text{малина} \\ \text{қариқат} \\ \text{крыжовник} \\ \text{жемчуг} \end{array} \right\}$$

8 Һесапни йәш.

Нәврилиригә йәл-йемиш десертини тәйярлаш үчүн момисиға 4 бәләк малина, 2 бәләк қариқат, 3 бәләк қәнт керәк. Әгәр 8 кг малина бар болса, қәнт билән қариқаттың һәр қайсисидин қанчилик елиш керәк? Арилашминин үмумий массиси қандақ болиду?

$$\begin{array}{c} \text{---} \quad \text{---} \quad \text{---} \quad \text{---} \quad 8 \text{ кг} \\ | \qquad | \qquad | \qquad | \\ \text{---} \quad ? \text{ кг} \\ | \qquad | \\ \text{---} \quad ? \text{ кг} \end{array} \left. \begin{array}{c} ? \\ ? \end{array} \right\} ?$$

СӘН ТӘТҚИҚАТЧИ

9

Ойлан вә жарап бәр.

Бир альбомда 36, иккинчисидә 42 фотосүрәт бар. Алийәм иккінчи альбомдин бирнәчә фотосүрәтни бириңчиге авштуруп салғанда, иккисидә фотосүрәтниң сани тән болди. Алийәм нәччә фотосүрәтни авштуруп салды?

ӘЙ ТАПШУРМЫСИ

10

Тапшурмини орунла.

Көрситилгән санларға қалдуқсиз бөлинидиғандәк қилип бош орунға рәқәмләрни яз. Йезилған санларниң ичидә 10ға бөлүнидиғанлири бар мү?

2гә бөлүниду

7 8**

65 99*

84 5**

101 ***

5кә бөлүниду

52 ***

2 7**

412 69*

258 52*

10, 100, 1 000 санлириға көпәйтиш вә бөлүш

Аилә вә әмгәк

ЙЕҢИНИ ОҚУП ҮГИНИШ

10, 100, 1 000 санлириға еғизчә көпәйтиш
вә бөлүшни үгинисән.

1 һесаплашларни қара.

1 000ға көпәйткәндә санлар қандақ өзгириду?

10 000ға көпәйткәндичу?

1 000ға бөлгөндә санлар қандақ өзгириду?

10 000ға бөлгөндичу?

$$3 \cdot 1\,000 = 3\,000$$

$$5 \cdot 10\,000 = 50\,000$$

$$3\,000 : 1\,000 = 3$$

$$50\,000 : 10\,000 = 5$$

$$3\,000 : 3 = 1\,000$$

$$50\,000 : 5 = 10\,000$$

ӘСТӘ САҚЛА!

Санни 10ға (100ғә, 1000ға, 10 000ға, 1 000 000ға) көпәйткән чағда, көпәйткүчниң кәйнидә қанчә нөл бар болса, көпәйтингдиниң оң тәрипиге шунчә нөл тиркилиди. Санни 10ға (100ғә, 1 000ға, 10 000ға, 1 000 000ға) бөлгөн чағда, бөлгүчиниң кәйнидә қанчә нөл бар болса, бөлүнгүчиниң оң тәрипидин шунчә нөл елинип ташлиниду.

ЖҮП БИЛӘН ИШ

2А

10 000 000ға, 100 000 000ға көпәйтиш вә бөлүш қаидисини қураштур.

2Ә

һесапла вә тәкшүрә.

$$18 \cdot 1\,000$$

$$48\,000 : 1\,000$$

$$700\,000 : 10\,000$$

$$41 \cdot 100\,000$$

$$8\,000\,000 : 10\,000$$

$$3\,000\,000 : 1\,000\,000$$

3

Несаплашни қандақ орунлайдығиниңни чүшәндүр.

$$9 \cdot 8\,000$$

$$45\,000 : 50$$

$$32\,000 : 400$$

$$7 \cdot 90\,000$$

$$45\,000 : 500$$

$$32\,000 : 4\,000$$

СӘН ТӘТҚИҚАТЧИ

4

Тапшурмини орунла.

Арман билән Садир чоңларға амбардики ящикларни тошушқа ярдәмләшти. Кичик ящикни тошушқа Садир 1 минут, Арман болса 3 минут вақит сәрип қилиди. Үниңға әксинчә йоған ящикни Арман 5 минутта, Садир болса 6 минутта йәткүзди. Улар барлығы 10 йоған вә 10 кичик ящик тошуши керәк. Улар буни қандақ аз вақитта орунлайды?

5

Бөлүнгүчи 120 000. Бөлгүчи 4. Бөлүндини тап.

- a) Бөлүнгүчини 100 һәссә кемитсәк, бөлүндинин мәнаси қандақ өзгириду? 1000 һәссә кемитсәкчү?
- ә) Бөлүнгүчини кемиткән чағда бөлүндинин мәнаси қандақ өзгиридиғанлиғиға тәриплімә ясанылар.
- б) Қешиңда олтиридиған синипдешин үчүн мөшүнин්ға охаш тапшурма қураштур.

6

Көрситилгән өлчәм бирлигигә ипадилә.

$$120 \text{ т} = \boxed{} \text{ кг}$$

$$10 \text{ см} = \boxed{} \text{ мм}$$

$$32 \text{ кг } 50 \text{ г} = \boxed{} \text{ г}$$

$$610 \text{ кг} = \boxed{} \text{ г}$$

МАТЕМАТИКА КҮНДИЛИК ҚАЯТТА

7 һесапни чиқар.

Аиләвий фермида биринчи күни 158 кг, иккинчи күни 148 кг, үчинчи күни 163 кг яңиу жиғилди. Үчинчи вә төртінчи күни жиғилған яңиүнің мөлчәри биринчи вә иккинчи күни жиғилған яңиу билән бирдәк. У чағда төртінчи күни қанчә килограмм яңиу жиғилған?

ИЖАДИЙ ИШ

8 Бош орунға керәклик рәкәмни яз. Синипдашлириң үчүн мешуниңға охшаш тапшурмилар қураштур.

$$\begin{array}{r} + 3 * 28 \\ \hline 58 * 9 \\ * 40 * \end{array}$$

$$\begin{array}{r} + 5687 \\ \hline * * * * \\ 7909 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} + 47 * * * \\ \hline * * 379 \\ * 06210 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} + 4 * 9 * 5 \\ \hline * * 379 \\ * 728 * \end{array}$$

ӨЙ ТАПШУРМИСИ

9 һесапла вә тәкшүрә.

$$\begin{array}{l} 324\ 200 : 100 \\ 24 \cdot 10\ 000 \end{array}$$

$$\begin{array}{l} 3\ 320\ 000 : 1\ 000 \\ 123\ 300 \cdot 100 \end{array}$$

$$\begin{array}{l} 2\ 321 \cdot 3 \\ 3\ 212 \cdot 3 \end{array}$$

10, 100, 1 000 санлириға қалдуқ билән бөлүш

Айләвий дәм елиш

ЙЕҢИНИ ОҚУП ҮГИНИШ

Көп ханилиқ санларни
10, 100, 1000ға қалдуқ билән
бөлүшни үгинисән.

10, 100, 1000
САНЛИРИҒА
ҚАЛДУҚ
БИЛӘН БӨЛҮШ

1

Санни 10, 100 вә 1000ға қандақ бөлүшкә болидиған-лиғини есіңгә чүшәр. Ипадиләрни қандақ икки топқа бөлүшкә болиду?

$1\ 446 : 10$

$4\ 658 : 1\ 000$

$60\ 412 : 1\ 000$

$21\ 520 : 10$

$12\ 727 : 100$

$8\ 000 : 1\ 000$

10 (100, 1 000) санлириға қалдуқ билән қандақ бөлүш керәк-лигигә қаидә қураштуруп көр. Мошу қаидини пайдилинип, ипадиләрниң мәнасини тап.

ӘСТӘ САКЛА!

Көп ханилиқ санларни 10ға, 100ға, 1 000ға қалдуқ билән бөлүш үчүн, бөлгүчининң кәйнидә қанчә нәл болса, бөлүнгүчинң оң тәрипидин шунчә рәқәмни бөлүп елиш керәк. Қалған сан бөлүндә, бөлүп елинған рәқәм қалдуқ болиду.

ЖҮП БИЛӘН ИШ

2

Бөлүндидә қанчә рәқәм болиду? Қалдуқни бөлгүчи билән селиштур.

540 123	: 10
72 432	: 100
84 021	: 1 000
63 123	: 10 000

873 124	: 10
405 123	: 100
824 900	: 1 000
217 000	: 10 000

3 һесапла.

$$45\ 000 : 100 + 50$$

$$567 - 623 : 7 + 13$$

$$62 \cdot 9 - 928 : 2$$

$$(3\ 599 + 101) : 100$$

$$825 \cdot 1\ 000 : 10$$

$$100\ 000 : 100 : 100$$

4 һесапларни чиқар.

a) Авиарейсқа икки аилә тиркәлди. Бир аилидә 5 адәм, иккинчисидә 4 адәм бар. Уларниң һәр қайсиси жүк бөлүмінен 2 йол сумқидин тапшурды. Әгәр бир йол сумка 12 кг болса. Барлық тапшурулған жүк қанчә килограмм болди?

ә) Учаққа балилар билети 198 евро туриду, соң қишиләр билети болса униндей 2 һәссә қиммәт. 2 соң қишидин вә 3 балидин туридиған аилигә билет сетең елиш үчүн қанчә евро төләш керәк? Еврониң қандақ қәғәз ахчилар билән һесаплашқа болиду?

ТОП БИЛӘН ИШ

5 Көрситилгән өлчәм бирликлиригә ипадилә.

$$10 \text{ см}^2 = \boxed{} \text{ мм}^2$$

$$1 \text{ м}^2 = \boxed{} \text{ см}^2 = \boxed{} \text{ мм}^2$$

$$1\ 000\ 000 \text{ м}^2 = \boxed{} \text{ км}^2$$

$$5 \text{ дм}^2 = \boxed{} \text{ см}^2 = \boxed{} \text{ мм}^2$$

МАТЕМАТИКА КҮНДИЛИК ҺАЯТТА

6 Тапшурмини орунла.

Алийәм квадрокоптерға ахча жиғватиду. Эгәр ахчиси йәтмәй қалидиган болса, чоң акиси ахча қошуп беришкә вәдә бәрди. Қайси модельни сетип елишқа ахчиси йетиду? Башқа модельни сетип елиш үчүн қанчә ахча қошуши керәк?

165€

192€

210€

ИЖАДИЙ ИШ

7 5кә бөлүнүш үчүн мону санларниң һәр қайсисиға қандақ әң кичик санни қошуш керәк?

1 123

560 112

300 583

Мошуниңға охшаш тапшурма қураштур.

СӘН ТӘТҚИҚАТЧИ

8 Ойлан вә жавап бәр.

Үч ақа-ука үстәлдә ятқан яңақларни қандақ бөлүшкә болидиганлыгини ойлиниватиду. Арман мундақ деди: «Әгәр һәрқайсымиз 8 яңақтын алидиган болсақ, иккиси ошук қалиду. Әгәр 9 яңақтын алидиган болсақ, бир яңақ йәтмәй қалиду». Үстәлдә барлиги қанчә яңақ болған?

ӨЙ ТАПШУРМИСИ

9 һесапла.

$$45\ 859 : 100$$

$$254\ 201 : 100$$

$$985\ 120 : 1\ 000$$

$$682\ 002 : 1\ 000$$

$$360\ 025 : 10$$

$$703\ 470 : 100$$

Жиғинлар арисидики мұнасивәт

Айләвий дәм елиш

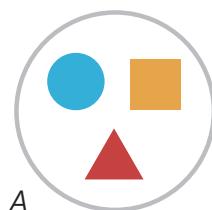
ІЕҢИНИ ОҚУП ҮГИНИШ

Жиғинлар арисидики мұнасивәтни
ениқлашни үгинисән.

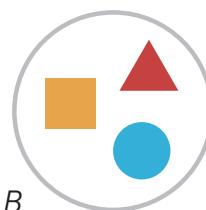
1

Билимиңни тәкшүрә: жиғин дегинимиз немә екәнлигини
есінгө чүшәр. Жиғинлар немиләрдин туриду?

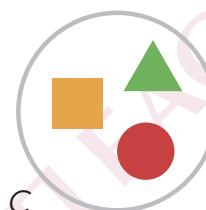
Элементлиринин сани бирдәк жиғинларни тап. Қандақ
жиғинлар тәң жиғинлар дәп атилидиғанлығини чүшән-
дүрүп көр.

A

B

C

D

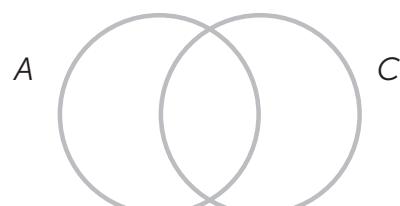
ӘСТӘ САҚЛА!

Элементлиринин сани вә тәркиви бойичә мувавиқ кели-
диган жиғинлар тәң жиғинлар дәп атилиду. Мәсилән, мундақ
йезилиду: $A = B$.

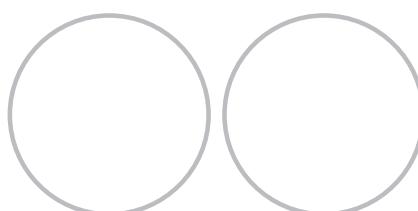
2

Тапшурмини орунла.

a) Қәғәз бетигә №1 тапшур-
мидики A вә C жиғинлиринин
қийилишишини тәсвирлә.

ә) №1 тапшурмida қандақ
жиғинлар D жиғини билән қий-
илашмайдыған жиғинлар болуп
несаплиниду? Елинған нусхи-
ларниң бириңиң сұритини сал.
Һәрипләр жиғиниға нам бер.

3A

Тәң жиғинларни тап вә уларни «=» бәлгүси арқилиқ яз.

$$A = \{ C, A, Я, Б, А, К \}$$

$$C = \{ 4, 5, 10 \}$$

$$E = \{ C, A, K \}$$

$$X = \{ 10, 4, 6, 5 \}$$

$$B = \{ 4, 5, 6, 10 \}$$

$$D = \{ A, Я, Б, С, А, К \}$$

$$P = \{ K, A, C \}$$

$$O = \{ Б, А, К \}$$

ИЖАДИЙ ИШ

3Ә

Қайси жиғин D жиғинининң ички жиғини болуп һесаплини? Уларни « \subset » бәлгүсінин қаралып ядими билән яз.

3Б

Мошуниңға охшаш тапшурма қураштур.

4

Көрситилгән өлчәм бирликләргә ипадилә.

$$89 \text{ м}^2 = \boxed{} \text{ см}^2$$

$$98 302 \text{ м} = \boxed{} \text{ км} \quad \boxed{} \text{ м}$$

$$13 \text{ а} = \boxed{} \text{ м}^2$$

$$98 302 \text{ см} = \boxed{} \text{ дм} \quad \boxed{} \text{ см}$$

$$9 \text{ га} 50 \text{ а} = \boxed{} \text{ а}$$

$$98 302 \text{ мг} = \boxed{} \text{ г} \quad \boxed{} \text{ мг}$$

$$73 \text{ га} 30 \text{ а} = \boxed{} \text{ а}$$

$$98 302 \text{ г} = \boxed{} \text{ кг} \quad \boxed{} \text{ г}$$

ТОП БИЛӘН ИШ

5

һесаплашни тик құр түридә орунла.

$$87 612 \cdot 3$$

$$81 464 \cdot 4$$

$$10 626 : 3$$

$$58 248 : 4$$

$$150 345 \cdot 3$$

$$325 318 \cdot 2$$

$$14 628 : 4$$

$$110 526 : 3$$

МАТЕМАТИКА КҮНДИЛИК ҢАЯТТА

6А

Үч ақа-ука сәяһеткә чиқишиңді. Улар өзлири билән биллә керәклик нәрсисилирини вә озуқ-түлүк алды. Һәр балиниң керәклик нәрсисинин массиси 3 кг 200 г-ни тәшкіл қилиду. Озуқ-түлүкні улар тәң қилип бөлүп көтиришкә келишти.

Жәдвәлдә балилар сәяһеткә алидиған озуқ-түлүк көрситилгән. Һәр йол халтисинин айрим массиси 1 кг 200 г болса, һәр йол сумкиға массиси 6 кг-дин ашмайдығандәк қилип таамларни қандақ бөлүп селишиңда болиду? Сәяһет 2 күнгө созулидиған болса, үч сәяһетчиге немә елишқа болиду?

Бұхтурма (тущенка)	275 г	Бир топ халта пияз	1 кг 115 г	Алма	450 г
Курутулған нан	100 г	Белиқ консерви	225 г	Гречка	520 г
Көктат паштети	250 г	Гөш паштети	275 г	Гүрүч	750 г
Шириң	920 г	Яңақ	380 г	Қәнт	200 г
Тор халти- дикі яцию	1 кг 122 г	Тоғач	290 г	Туз	50 г

6Ә

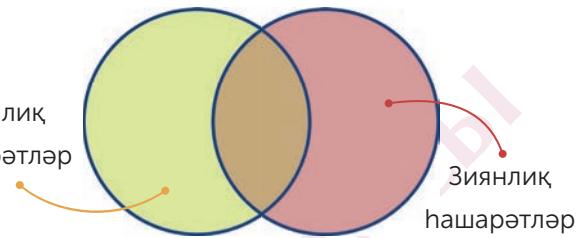
Жәдвәл бойичә һесап қураштур. Сәяһет 2 күнгө (1 һәпти-гә) созулиду дәп һесапла.

7

Чәмбәрни толтур. Бәзи бир жағдайда қандақ һашарәтләр зиянини вә пайдисиниму тәккүзүши мүмкін?

Чүмүлә, явайи
һәрә, бал һәрә,
кепинәк,
паша, юлтузлуқ қурт.

Пайдилик
һашарәтләр

Зиянлиқ
һашарәтләр

СӘН ТӘТҚИҚАТЧИ

8

Ойлан вә соалға жағап бәр.

Бал толтурулған туң 34 кг чиқиду. Йеримиға бал селинған дәл шундақ туң 18 кг чиқиду. Үндақ болса, бөш туң қанчә килограмм чиқидиғанлиғини һесаплап көр.

ӨЙ ТАПШУРМИСИ

9A

Тәң жиғинларни тап вә уларни «=» бәлгүсіні қоллинип яз.

$$A = \{ A, И, Л, Ә \}$$

$$B = \{ 120, 47, 60 \}$$

$$C = \{ К, А, Л, К, А \}$$

$$D = \{ К, А, Л, А, К \}$$

$$X = \{ 120, 47, 60, 5 \}$$

$$O = \{ Ә, И, А, Л \}$$

9ә

Тәң жиғинлар қураштур (һәриплік, сан-лиқ). Уларни «=» бәлгүсі билән яз.

Пишиқдаш

Билим – өмүрлүк қәдрийәт

Пишиқдаш

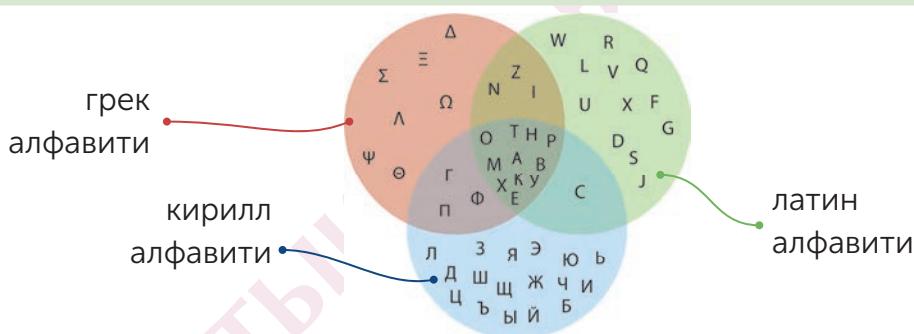
Жиғинлар арисидики мұнасиветни ениқлайдиған болисән. Көп ханилиқ санларни бөлүш вә көпәйтішни орунлайсән.

Бир нәччә тилни билиш һәр адәм үчүн мүхимдур. Түрлүк тилдә һәр түрлүк бәлгүләр системисинин, һәрипләрниң пайдилинидиғанлығини билисән.

1А

Диаграммидики жиғинлар элементлириниң мұнасивити қандақ екәнligини чүшәндүр.

1Ә

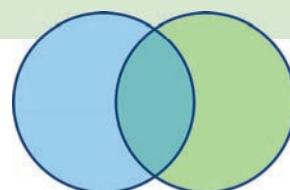
Латин вә кирилл алфавитлиридики һәрипләр жиғининиң мұнасивитини тәсвирлә.

– кирилл алфавити

– латин алфавити

ЖҮП БИЛӘН ИШ

2

несапла.

$$33\ 007 + 3\ 050$$

$$8\ 405 + 1\ 321$$

$$38\ 502 - 2\ 880$$

$$6\ 000 - 4\ 022$$

$$841\ 240 : 4$$

$$251\ 245 : 5$$

3 Жиғинларни қара.

$$A = \{ A, L, \dot{S}, A \}$$

$$C = \{ A, L, A \}$$

$$E = \{ M, I, C, I, P \}$$

$$B = \{ M, I, C \}$$

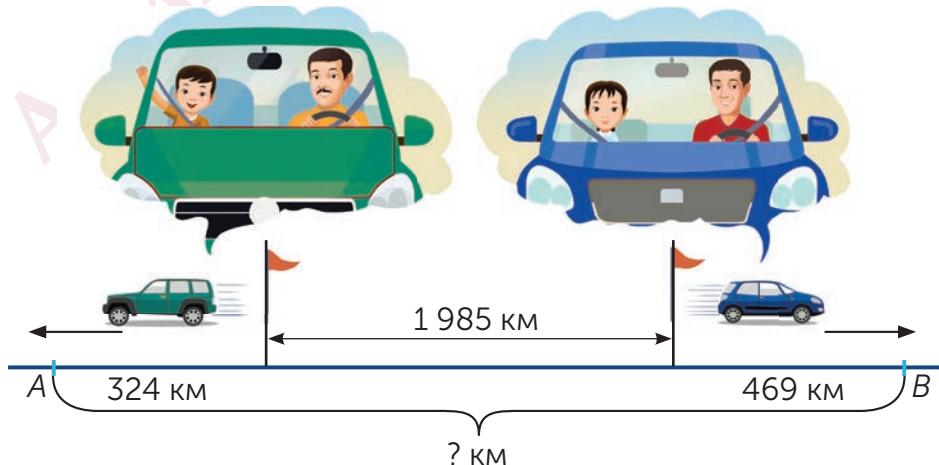
$$D = \{ A, L, A, \dot{S} \}$$

$$P = \{ C, I, P, I, M \}$$

- a)** Тәң жиғинларни тап. Тегишлик бәлгүләрниң ярдими билән яз.
- ә)** Қайси жиғин A жиғининиң ички жиғини болуп һесаплини ду? Тегишлик бәлгүләрниң ярдими билән яз.
- б)** Қайси жиғин P жиғининиң ички жиғини болуп һесаплини ду? Тегишлик бәлгүләрниң ярдими билән яз.

4 һесапни чиқар.

Ариси 1 985 км икки йезидин бир-биридин қариму-қарши икки йөнилишкә икки автомобиль йолға чиқты. Биринчиси бәлгүләнгән A йезисиғичә 324 км, иккінчisi бәлгүләнгән B йезисиғичә 469 км йол жүрди. A вә B йезилириниң арилиғи қанчә километр?

ТОП БИЛӘН ИШ

5

Мәтингин оқи. һесапнинң сизмисиға қара. Мәтингдә сизма бойичә қандақ мәлumatлар йәтмәй турғанлиғини ениқла. Мәтингин толуқтур. һесапни чиқар.

Нәшрият 3 күн ичидә 1 087 китап бесип чиқарди. Биринчи күни 299 китап, иккінчи күни 303 китап бесилди.

$$\left. \begin{array}{l} \text{I} - 299 \text{ китап} \\ \text{II} - 303 \text{ китап} \\ \text{III} - ? \text{ китап} \end{array} \right\} 1\,087 \text{ китап}$$

МАТЕМАТИКА КҮНДИЛИК ҚАЯТТА

6

Тапшурмини орунла.

Тик төртбулуңлуқ шәкиллік бөлмининң полиға тәрәплири 2 м 65 см-ға тәң иккі бөләк квадрат шәкиллік линолеум селинди. Бөлминин үзүнлүғи билән кәңлиги қанчә? Бөлминин периметрини һесапла.

ИЖАДИЙ ИШ

7

Сөзләрдин (санлардин, фигурилардин) туридиған тәң жиғинлар қуаштур.

СӘН ТӘТҚИҚАТЧИ

8

Ойлан.

Рәқәмлиринин қошундиси 4кә тәң болидиган қанчә үч ханилиқ сан йезишқа болиду? Уларни яз.

ӨЙ ТАПШУРМИСИ

9

һесапла.

$$583\,012 + 567 + 230\,058$$

$$3\,420 + 2\,130\,977 - 5\,450$$

$$265\,219 : 2$$

$$66\,095 : 4$$

Немини
үгәнгәнлигини
тәкшүрәйсән

- 1 2гә, 5кә вә 10ға бөлүнгүчлүк бәлгүлирини билимән.

3 сандын таллап елип, диаграммини толтур.

- 2 Бөлүнгүчлүк бәлгүлирини қоллинимән. Бөлүшни қалдуқ билән вә қалдуқсиз орунлаймән.

2гиму, 5киму бөлинидиған санларни талла. Тик қур түридә несаплап, дуруслуғини тәкшүрә.

25 148

265 320

124 012

2 345

48 360

- 3 Жиғинлар арисидики мұнасивәткә тәһлил ясалаймән.

Тәң жиғинларни тап.

$$A = \{ T, E, P, \Theta, K \}$$

$$M = \{ 25; 42; 15; 210 \}$$

$$D = \{ C, E, P, И, K \}$$

$$B = \{ 42; 25; 15; 120 \}$$

$$C = \{ 42; 15; 210; 25 \}$$

$$K = \{ K, E, P, И, C \}$$

4

Мән жәдвәл бойичә ипадиләр қураштуралаймән вә улар-
ниң мәнасини тапимән.

Ипадиләрниң мәнасини тап.

a	248 964	58 125
b	2	5
$a \cdot b$		
$a : b$		

5

Мән көп ханилиқ санлар билән берилгән һесаплашлар-
ниң дуруслуғини тәкшүрәләймән.

һесаплашни тәкшүрә.

$$(10\ 283 + 16\ 789) : 9 + 5 \cdot (47\ 125 + 75\ 055) = 613\ 905$$

1(С)-БӨЛҮМ

ИЛДАМЛИҚ. ВАҚИТ. АРИЛИҚ

Умумий мавзу: «ИНСАНИЙ ҚӘДРИЙӘТЛӘР»

Түз сизиқ бойидики бирхил һәрикәт вақтидикى илдамлиқ, вақит вә арилиқнин формулисисини ($S = v \cdot t$; $t = S : v$; $v = S : t$) һесап чиқириш вақтида қоллининиши билимән.

һәрикәткә берилгән һесаплар

Адәмләрниң бехәтәрлиги вә уларға ғәмхорлуқ ясаш

ЙЕҢИНИ ОҚУП ҮГИНИШ

ИЛДАМЛИК
ВАҚИТ
АРИЛИҚ

һәрикәткә берилгән һесапларни
чиқиришни үгинисән.

1

Йолда меңиш қаидисини биләмсән?

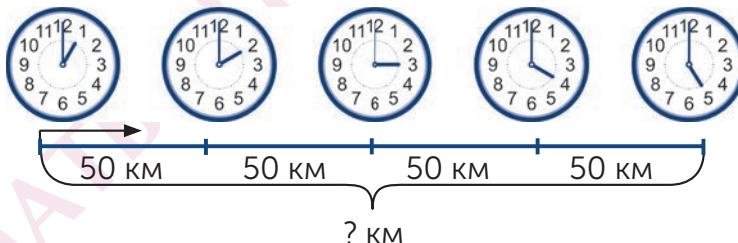

һесаплашни орунла, шу чағда макан
жайдик машина һәрикитиниң чәклик
илдамлиғини билидиған болисән

шәһәрдә **158 269 · 4 – 633 016**
йезіда **30 207 · 9 – 271 823**

1 саат ичидә автомобиль қандақ арилиқни бесип өтиду?
4 саат ичидә у қанчә йол жүрди?

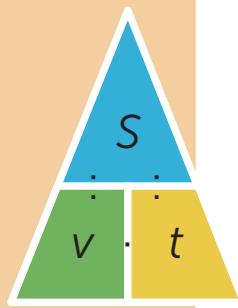
ӘСТӘ САҚЛА!

Илдамлик – вақыт бирлигидә (мәсилән, 1 саатта, 1 минутта,
1 секундта) бесип өткән арилиқ. Илдамлик м/мин, км/саат,
м/сек, км/мин ... ш.о. өлчиниду.

$S = v \cdot t$ арилиқни төпиш үчүн, һәрикәт
илдамлиғини вақытқа көпәйтиш керәк.

$v = S : t$ һәрикәт илдамлиғини төпиш үчүн,
ариилиқни вақытқа бөлүш керәк.

$t = S : v$ Вақитни төпиш үчүн, арилиқни
һәрикәт илдамлиғиға бөлүш керәк.

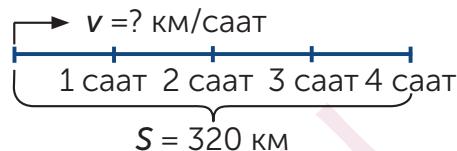
ЖҮП БИЛӘН ИШ

3

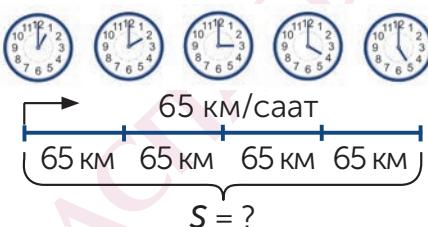
Миқдарларни төпиш формулисимиң қоллинип, һесапларни чиқар.

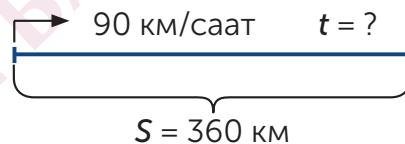
a) Автомобиль 4 saat ичидә 320 км йол бесип өтти. Автомобиль қандақ илдамлиқ билән қозғалған?

ә) Автомобиль 65 км/саат илдамлиқ билән қозғилиду. 4 saat ичидә автомобиль қандақ арилиқни бесип өтиду?

б) Автомобиль 90 км/саат илдамлиқ билән қозғилиду. Эгәр дәл мөшундақ илдамлиқ билән қозғилидиган болса, 360 км арилиқни автомобиль қанчә saatта бесип өтиду?

4

Жәдвәл бойичә һесаплар қураштур вә уларни чиқар.

	Илдамлиқ	Вақит	Арилиқ
	60 км/саат	?	240 км
	82 км/саат	3 saat	?
	? км/саат	2 saat	600 км

5

һесапла вә тәкшүрә.

$$1\ 607 \cdot 8$$

$$4\ 708 \cdot 4$$

$$6\ 190 \cdot 9$$

$$3\ 705 \cdot 7$$

$$1\ 209 \cdot 8$$

$$6\ 301 \cdot 9$$

$$7\ 001 \cdot 5$$

$$8\ 002 \cdot 7$$

6 һесапла вә тәкшүрә.

$$500\ 872 + 327\ 156$$

$$935\ 007 - 829\ 006$$

$$56\ 307 + 857$$

$$46\ 327 - 7\ 489$$

$$18\ 016 : 2$$

$$20\ 016 : 4$$

ИЖӘДИЙ ИШ

7 һесапни чиқириш усулини тап.

Алийәмниң 20 кәмпүти бар. У кәмпүтләрни өзигә қариғанда Айнисәмгә 2 кәмпүт ошук берилдиғандәк қилип бөлгүси кәлди. Алийәм кәмпүтләрни қандақ бөлүши керәк?

14 кәмпүт билән мешуниңға охшаш һесап қураштур. Уни чиқиришни достинға тәклип қил.

СӘН ТӘТҚИҚАТЧИ

8 Ойлан вә жавап бәр.

Бәхитжан яңақ тәрди. У акисиға 25 яңақни бәрди, қалғининин үеримини аписиға бәрди. Өзиңде 20 яңақ қалды. Бәхитжан қанчә яңақ тәрди?

ӘЙ ТАПШУРМИСИ

9 һесапларни чиқар.

a) Бүркүтниң учуш илдамлиғи секундиға 30 м. У 5 секунд ичидә қанчә метр йәргә учиуды?

ә) Қолүлә 2 saat ичидә 36 м йәргә өмләйдү. Қолүлинин һәрикәт илдамлиғи қандақ?

б) Велосипедчи 14 км/саат илдамлық билән 28 км жүрди. У меше йолни қанчә вақитта бесип өтти?

Һәрикәткә берилгән һесаплар

Саламәтлик – өмүрлүк қәдрийәтләр

ЙЕЦИНИ ОҚУП ҮГИНИШ

Һәрикәткә берилгән һесапларни
чиқиришни үгинисән.

1

Соалға жаواپ бәр. Илдамлиқ формулисини яз.

a) Алийәм велосипед билән 800 м йолни 4 минутта бесип өтти. Үнин ildamliq қандақ?

ә) Арман 4 saat ичидә 16 км йолни меңип өтти. У қандақ ildamlik билән мәнди?

$$t_{\text{Алийәм}} = 4 \text{ мин}$$

$$S_{\text{Алийәм}} = 800 \text{ м}$$

$$V_{\text{Алийәм}} = ?$$

$$t_{\text{Арман}} = 4 \text{ с}$$

$$S_{\text{Арман}} = 16 \text{ км}$$

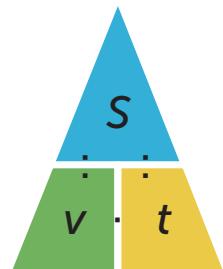
$$V_{\text{Арман}} = ?$$

2

Қандақ миқдарлар бәлгүсиз? Уларни қандақ тепишқа болидиғанлигини чүшәндүр.

Илдамлиқ (v)	Вақит (t)	Арилик (S)	
60 км/саат	?	180 км	
? км/саат	2 saat	140 км	
90 км/саат	5 saat	? км	

ЖҮП БИЛӘН ИШ

3

һесапларни оқи. Қандақ формула пайдилинидиған-лиғиниңи чүшәндүр. һесапларни чиқар.

- a)** Жүгрүкниң оттура илдамлиғи 18 км/с. У 3 saat ичидә қанчилык йәргә жүгрәйдү?
- ә)** Чаңғучи 10 секунд ичидә 75 м маңди. У қандақ оттура илдамлық билән маңди?
- б)** Атлик адәм 14 км/с оттура илдамлық билән 42 км жүрди. У мөшү йолни бесип өтүш үчүн қанчә вақит сәрип қилди?

ӘСТӘ САҚЛА!

һесап чиқарған чаңда илдамлықни бир өлчәм бирликтин иккинчисиге ипадиләшни билиш мүхим.

Әгәр илдамлық km/s билән көрситилсә, у чаңда уни m/min -қа ипадилигендә мундақ тәһилл қилиш керәк:

1 километрда 1 000 метр бар. 1 saatта 60 минут бар.

Демәк, илдамлық, мәсилән 36 км/с-қа тәң болса, у чаңда m/min -қа һесаплиғанда мундақ болиду:

$$36 \text{ km/s} = 36 \cdot 1000 \text{ m} : 60 \text{ min} = 600 \text{ m/min}.$$

ТОП БИЛӘН ИШ

4

Илдамлықни көрситилгән өлчәм бирлигигә ипадиләп, 5-тапшурмидики һесапларни чиқар.

$$6 \text{ km/s} = \underline{\hspace{2cm}} \text{ m/min}$$

$$30 \text{ m/min} = \underline{\hspace{2cm}} \text{ m/sec}$$

МАТЕМАТИКА КҮНДИЛИК ҢАЙТТА

5

һесапларни чиқар.

- a)** Арман 6 км/с илдамлық билән һәрикәтлинидү. 30 минут ичидә у қанчә метр йол жүриду?
- ә)** Һәриниң оттура учуш илдамлиғи 30 м/мин. 20 секунд ичидә у қанчә метр йәрни учуп өтиду?

6 һесапла вә тәкшүрә.

$$20\ 002 \cdot 3$$

$$20\ 202 \cdot 3$$

$$30\ 303 \cdot 3$$

$$40\ 404 \cdot 4$$

$$18\ 009 : 3$$

$$18\ 009 : 9$$

$$90\ 018 : 3$$

$$90\ 018 : 9$$

7 һесапни чиқар. Соалини өзгәртип, елинған һесапни чиқар.

Әйдин бассейнғичә болған арилиқ 2 км 125 м, мәктәпкичә болған арилиқ униндей 5 һәссә кам. Әйдин мәктәпкичә йол бассейнғичә болған йолға қарында қанчилық қисқа?

ИЖАДИЙ ИШ

8 Тапшурмини орунла. Охшаш тапшурма қураштур.

Алийәм бир сан ойлиди, уни 9 һәссә ашуруп, 35кә кемитти. Андин чиққан нәтижини 4 һәссә кемитип, 38ни қошқанда 63 чиқти. Алийәм қандақ сан ойлиди?

СӘН ТӘТҚИҚАТЧИ

9 Ойлан вә жавап бәр.

Арман, Марат, Полат, Сухрап вә Беркәт барлығы эстафетига қатнишиш үчүн бир қатарға турди. Арман эстафетидә Мараттын бурун, бирақ Беркәттін кейин жүгриди. Полат билән Беркәт қатар турмайды. Сухрап Беркәтниңма, Арманниңма, Полатниңма қешида турмайды. Ким кимдин кейин туриду? Балиларниң исимлирини ата.

ӘЙ ТАПШУРМИСИ

10 Берилгән мәлumatлар бойичә һесап қураштур.

	Меңиш илдам-лиғи (v)	Вақит (t)	Арилиқ (S)
Чаңғучи	18 км/саат	? мин	36 км
Велосипедчи	24 км/саат	3 saat	?

Пишиқдаш вә хуласиләш

Саламәтлик вә спорт

ХУЛАСИЛӘШ

Алған билимлириңи
хуласиләйсөн.

S, V, t
һесаплаш

1

Илдамлиқни көрситилгән өлчәм
бирлигигә ипадилә.

$$24 \text{ км/саат} = \square \text{ м/мин}$$

$$120 \text{ м/мин} = \square \text{ м/сек}$$

$$120 \text{ км/саат} = \square \text{ м/мин}$$

$$42\,000 \text{ м/саат} = \square \text{ м/мин}$$

ӨЗ АЛДИФА ИШ

2

һесапларни чиқар.

a) Чанғучи 65 м/мин илдамлиқ билән тейилиду. Әгәр у бирдәк илдамлиқ билән һәрикәтлинидіған болса, 5 минут ичидә қандақ арилиқни бесип өтиду?

ә) Турист 10 минут ичидә 920 м бесип өтти. У қандақ илдамлиқ билән һәрикәтләнди?

ТОП БИЛӘН ИШ

3

Тәңлимиләрни йәш.

$$x - 56 \cdot 2 = 850$$

$$748 + 205 + x = 2\,000$$

$$x + 89 \cdot 3 = 748$$

$$2 \cdot 1\,457 + x = 10\,267$$

ЖҰП БИЛӘН ИШ

4 Жәдвәл бойичә һесап қуаштур вә чиқар.

	<i>v</i>	<i>t</i>	<i>s</i>
	500 м/мин	6 мин	? м
	? км/саат	7 саат	434 км
	48 км/саат	? саат	96 км

5 Ипадиләрни тик қур түридә йезип, һесапла. Тәкшүрә.

$$60\ 090 - 2\ 514$$

$$8\ 025 \cdot 5$$

$$26\ 164 : 4$$

$$144\ 004 - 14\ 404$$

$$47\ 001 \cdot 9$$

$$118\ 279 : 7$$

$$201\ 096 + 64\ 814$$

$$202\ 457 \cdot 3$$

$$194\ 121 : 9$$

МАТЕМАТИКА КҮНДИЛИК ҺАЯТТА

6 һесапла. Мүмкін болидіған йәрләрдә җаваплирини чоң, өлчәм бирлиги билән яз.

$$21 \text{ мм} \cdot 100$$

$$23 \text{ г} \cdot 10\ 000$$

$$9\ 200 \text{ тәвл.} : 100$$

$$9 \text{ см} \cdot 1\ 000$$

$$12 \text{ мин} \cdot 100$$

$$12\ 600 \text{ см} : 100$$

$$8 \text{ м} \cdot 1\ 000$$

$$88\ 000 \text{ г} : 100$$

$$65\ 000 \text{ кг} : 100$$

ИЖАДИЙ ИШ

7 Жәдвәлни толтур. Әкси һесаплар қуаштур вә уларни чиқар.

Атлет 100 м/мин илдамлиқ билән жүгриди. 2 км йолни у қанчә вақитта жүгрәп өтиду?

Илдамлиқ

Вақит

Арилик

8 Тапшурмини орунла.

Һәр түрлүк мәнбәләрдин башқиму нишанларниң илдамлиғини ениқла. һесаплар қураштур вә чиқар.

СӘН ТӘТҚИҚАТЧИ

9 Ойлан вә жавап бер.

Үч балинин һәр қайсисида 10 ошуқтун болди. Оюн аяқлашқандын кейин ошуқлирини саниди. Кичиги мундақ дәпту:

– Мән бираз йеңилип қалдым. Әгәр оң янчугимдин 1 ошуқни елип, сол янчугимға салсам, икки янчугимдикі ошуқларниң сани тәң болиду. Әгәр сол янчугимдин 1 ошуқни оң тәрәпкә салсам, у чағда сол тәрәптә оң тәрәпкә қарығанда 3 һәссә кам болиду.

Чоңи дәпту:

– Сениң ошуқлириңңиң сани мениң утуп алғиним билән тәң болиду.

Оттуранчиси дәйду:

– Мениң қалған ошуғимниң сани чоң акамниң уштуп алған ошуғиниң йеримиға тәң.

Уларниң ошуқлири қанчә болди?

ӨЙ ТАПШУРМИСИ

10 һесапларни чиқар.

a) 7 м/сек илдамлиқ билән жүгрәй-диған спортчиға 98 м арилиқни жүгрәп өтүши үчүн қанчә вакит керәк?

ә) Мусабиқигә қатнашқуучи 178 км/саат илдамлиқ билән қозғалди. 3 saat ичидә у қандақ арилиқни бесип өтти?

ОЙЛАШТУР
ОЮҢ БИЛӘН БӨЛҮШ
ТӘКЛИП ҚИЛ

ЙЕҢИНИ ОҚУП ҮГИНИШ

Несап чиқарған чағда жиғинларниң бирикиши билән қийилишишинин орун алмаштурууш вә топлаш хусусийәтлирини пайдилинишни үгенисән.

1

Умумий элементлири бар жиғинларни ата

$$A = \{ 1; 2; 3; 4 \}$$

$$B = \{ 3; 4; 5 \}$$

$$C = \{ 4; 7; 8 \}$$

$$D = \{ 9; 10; 11 \}$$

2

Диаграмминин үзүүлүштөрүндөн ярдими билән A вә B жиғинлиригинин қийилишишини тәсвирлә.

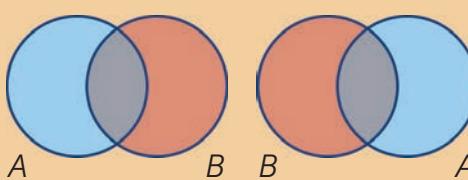
B вә A жиғинлиригинин қийилишишини тәсвирлә.

Диаграмминин үзүүлүштөрүндөн ярдими билән A , B вә C жиғинлиригинин қийилишишини тәсвирлә.

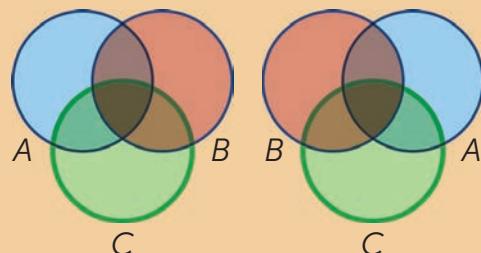
ӘСТӘ САҚЛА!

Жиғинларниң қийилишиши жиғинларниң ретигә бекінде әмәс.

$$A \cap B = B \cap A$$

$$(A \cap B) \cap C = A \cap (B \cap C)$$

Жиғинларниң қийилишишинин орун алмаштурууш хусусийити

Жиғинларниң қийилишишинин топлаш хусусийити

3

Диаграмманиң ярдими билән A вә B жиғинлирининң бирикишини тәсвирлә.

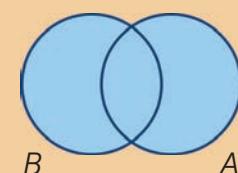
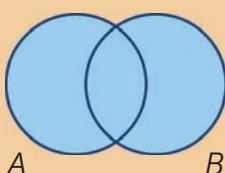
B вә A жиғинлирининң бирикишини тәсвирлә.

Диаграмманиң ярдими билән A , B вә C жиғинлирининң бирикишини тәсвирлә.

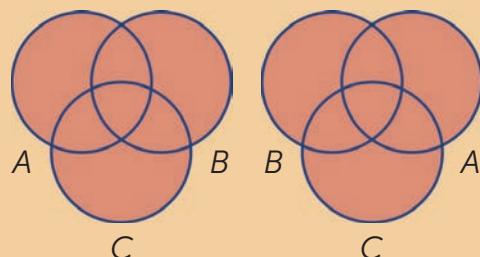
ӘСТӘ САҚЛА!

Жиғинларниң бирикиши жиғинларниң ретигә бекінде әмәс.

$$A \cup B = B \cup A$$

$$(A \cup B) \cup C = A \cup (B \cup C)$$

Жиғинларниң бирикишинин орун алмаштуруш хусусийити

Жиғинларниң бирикишинин топлаш хусусийити

ЖҮП БИЛӘН ИШ

4а

Жиғинларниң қиыилишиши әмәлининң орун алмаштуруш вә топлаш хусусийәтлирини көрситидиган тәнликтини давамлаштуруп яз:

$$M \cap K =$$

$$(M \cap K) \cap T =$$

4ә

M , K вә T жиғинлирининң бирикиши әмәлининң орун алмаштуруш вә топлаш хусусийәтлирини көрситидиган тәнлик яз.

5А

Қалдуқ билән бәлүшни орунла вә тәкшүрә.

$$4\ 328 : 5$$

$$3\ 501 : 2$$

$$6\ 958 : 8$$

$$1\ 487 : 9$$

$$2\ 529 : 6$$

$$41\ 765 : 4$$

5Ә

һесапла.

$$50\ 120 : 2$$

$$35\ 714 : 7$$

$$180\ 240 : 6$$

$$360\ 918 : 9$$

$$42\ 042 : 7$$

$$421\ 022 : 2$$

МАТЕМАТИКА КҮНДИЛИК ҺАЙТТА

6

һесапни чиқар.

а) Стадиондикі жүгрәйдиган йолнин් узунлуғи 400 м. Атлет 2 км йолни жүгрәп өтүши керәк. У нәччә айлиниш жүгрәп өтүши керәк?

ә) Спортчи 200 м/мин илдамлиқ билән жүгрәйду. Арилиқни жүгрәп өтүши үчүн униңға қанчә вақит керәк?

ИЖАДИЙ ИШ

7

Эйлер дүглигинин් ярдими билән «Скрипкичилар» вә Музықантлар», «Қызлар» вә «Оғуллар» жиғинлиринин мұнасивитини тәсвиirlә.

ТОП БИЛӘН ИШ

8

һесапларни чиқар.

а) Шәһәрдин йезиғиңе болған арилиқ 30 км. Пиядә маңғучиға 6 км/с оттура илдамлиқ билән мөшү арилиқни мәңип өтүши үчүн қанчә вақит керәк?

ә) Уақ 600 км/с оттура илдамлиқ билән 4 саат учти. У қанчә арилиқни учуп өтти?

9 һәсапни йәш.

1 автомобиль тәвликтә һаваға тәхминән 20 кг пайдиланған газни чиқириду. 8 автомобиль 10 тәвликтә һаваға қанчә килограмм пайдиланған газни чиқириду?

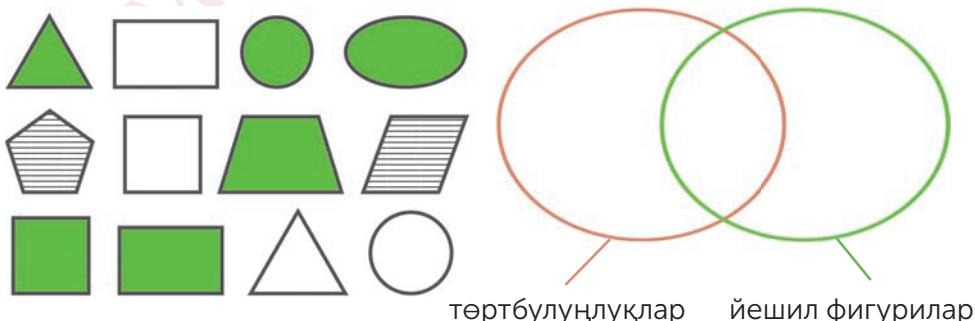
СӘН ТӘТҚИҚАТЧИ

10 Ойлан вә жавап бәр.

Синипта 35 оқуғучи бар. Уларниң һәр қайсиси метро, автобус вә троллейбус охшаш шәһәр машинилириниң йоқ дегендә бир түрини қоллиниду. 6 оқуғучи машининиң үч түрини қоллиниду, 15 оқуғучи метро билән автобусни, 13 оқуғучи метро билән троллейбусни, 9 оқуғучи троллейбус билән автобусни қоллиниду. Қанчә оқуғучи машининиң бир түрини-ла қоллиниду?

ӨЙ ТАПШУРМИСИ

11 Диаграммада төртбулунұлуқтар жиғини билән йешил фигурилар жиғинини тәсвирлә. Жиғинларни һәрипләр билән бәлгүлә. Мошу жиғинларниң қиийилишиш вә бирикишиниң орун алмаштуруш хусусийитини яз.

НЕМИШКӘ
АТА
ЧҮШӘНДҮР

ХУЛАСИЛӘШ

Алған билимиңни хуласиләйсән.

1

«Адәм үчүн һәқиқий ғәзнә – әмгәк қилишни билиш» дегендеген сөзни қандақ чүшинисән? һесаплап, жаваптарни өсүш тәртиви билән орунлаштур. Шу чаңда бу сөзни кимнин ейткىнини билисән. У адәм немиси билән атақлық екәнлигини биләмсән?

3

 $21\ 654 \cdot 3$

Э

 $12\ 048 \cdot 4$

О

 $998\ 525 : 5$

П

 $982\ 638 : 2$

ӨЗ АЛДИҒА ИШ

2

һесапларни чиқар.

- a) Велосипедчи 12 км/саат илдамлық билән 2 saat маңди. У қандақ арилиқни бесип өтти?
- ә) Тикучақ 2 saatта 600 км йәрни учуп өтти. У қандақ илдамлық билән учти?
- б) Поезд 5 saatта 450 км жүрди. Унин илдамлиғи қандак?

ТОП БИЛӘН ИШ

3а

Умумий элементлири бар жиғинларни ата.

$$M = \{ \text{Й, Е, М, И, Ш} \}$$

$$K = \{ \text{М, Е, Й, Э} \}$$

$$T = \{ \text{К, А, С, И, М} \}$$

$$O = \{ \text{М, И, С, А, Л} \}$$

3ә

M, K вә *T* жиғинлиринин қийилишиш әмәлинин орун алмаштуруш вә топлаш хусусийәтлирини тәсвирләйдіған тәңликләрни яз.

МАТЕМАТИКА КҮНДИЛИК ҚАЯТТА

4 Сизмисини селип, һесапни чиқар.

Буюм ясашқа беғишланған узунлуғи 14 см яғач бар. Униң бири иккінчи-сидин 2 см-ға узун болидіғандәк қилип, һәрә билән икки бөләккә бөлүш керәк. һәр бөләкниң узунлуғини тап.

ЖҮП БИЛӘН ИШ

5 һесапларни чиқар.

- Арман өйдин saat 8дә чиқип, мектепкә saat 08.30да көлди. Өйдин мектепкічә арилиқ 1 km 500 м. Арманниң һәрикәт илдамлиғи қандақ?
- Чаңғучи бирдәк илдамлик билән 64 km-ни 4 saatта мәңип өтти. Чаңғучиниң илдамлиғи қандақ?
- Чайка 2 km/саат илдамлик билән учиду. 3 saatта у қандақ арилиқни учуп өтиду?

ИЖАДИЙ ИШ

6 һесапларни қураштуруп, уларни чиқар. Әкси һесаплар қураштуруп көр.

400
км/саат

45
км/саат

13
км/саат

65
км/саат

15
км/саат

900
км/саат

18
км/саат

5
км/саат

Илдамлиқ билән

1
саат

6
саат

2
саат

7
саат

5
саат

10
саат

3
саат

8
саат

$\frac{1}{2}$ saat

учти

менәп өтти

Қандақ арилиқни... ?

7

Тик қур түридә һесапла вә тәкшүрә.

$$8\ 007 \cdot 6$$

$$52\ 200 : 6$$

$$2\ 365 + 9\ 876$$

$$827\ 564 - 23\ 003$$

$$80\ 007 \cdot 6$$

$$14\ 775 : 3$$

$$903\ 400 + 1\ 789$$

$$120\ 097 - 1\ 235$$

8А

Қалдуқ билән бәлүшни орунла вә тәкшүрә.

Периметр

420 мм

64 см

460 мм

Узунлуғи

Кәңлиги

8Ә

Һәр бир тик төртбулуңлуқниң мәйданини тап.

СӘН ТӘТҚИҚАТЧИ

9

Ойлан вә жавап бер.

5 вә 7 рәқәмлирини пайдилинип, мөшү рәқәмләр икки қетимдин учришидиган барлық төрт ханилиқ санларни яз. Нәччә нусхиси бир? Мөшү санларниң қайсиси 5кә бәлүниду?

ӘЙ ТАПШУРМИСИ

10

һесапларни чиқар.

а) Бала 3 км/саат илдамлиқ билән жүрди. 20 минут ичидә у қандақ арилиқни бесип өтти?

ә) Кепинәк 4 минутта 80 м учти. Униң илдамлиғи қандақ?

б) Поезд 100 км/саат илдамлиқ билән меңип, 9 000 км йол маңди. У қанчә вақит йолда болди?

Өткәнләрни тәкрарлаш вә хуласиләш

Әмгәк вә унин адәм үчүн әһмийити

ПИШШИҚДАШ

Алған билимлириңи қоллинидиган
болисән.

1 Жиғинлар берилгән:

$$A = \{ 3, 5, 0, 11, 12, 19 \}$$

$$B = \{ 2, 4, 8, 12, 18, 0 \}$$

A вә **B** жиғинлириниң бирикишини тап. Диаграммада тәсвирлә.

ӨЗ АЛДИФА ИШ

2 һесапларни чиқар.

- a) Әгәр пашиниң илдамлиғи секундиға 4 м болса, 19 секундта қандақ арилиқни учуп өтиду?
- ә) Қарға секундиға 10 м илдамлиқ билән 150 м йәрни учуп өтиду. У мошу арилиққа қанчә вақит сәрип қилди?
- б) Теплоход 6 саатта 180 км жүрди. Теплоход қандақ илдамлиқ билән жүрди?

ЖҮП БИЛӘН ИШ

3 Әмәлләр бойичә орунлап, һесапла.

$$706\ 271 \cdot 2 + 167\ 58 \cdot 3$$

$$4 \cdot (2\ 398 + 12\ 290) : 2$$

$$(47\ 820 + 125\ 170) : 5$$

$$6 \cdot (12\ 468 - 9\ 398) + 37\ 852$$

$$373\ 154 : 2 + 900\ 349 - 15\ 370$$

$$1\ 000\ 000 - 201\ 411 \cdot 3$$

ТОП БИЛӘН ИШ

4

һесапларни чиқар. Әкси һесаплар қураштур вә уларни йәш.

- a)** Пиядә маңғучи 5 км/с илдамлиқ билән жүрди. 2 саатта у қанчә километр йол жүриду?
- ә)** Велосипедчи 15 км/с илдамлиқ билән жүрди. 5 саатта у қанчә километр йол жүриду?
- б)** Әгәр спортчи 200 м/мин илдамлиқ билән 5 минут жүгрәйдиган болса, у қанчә метрни жүгрәп өтиду?
- в)** Пиядә маңғучиниң илдамлиғи 5 км/с, бу велосипедчиниң илдамлиғидин 3 һәссә кам. Велосипедчиниң илдамлиғини тап.

ИЖАДИЙ ИШ

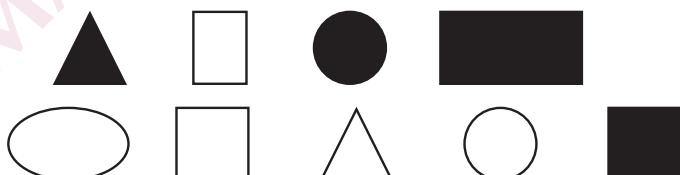
5

«Спортчилар» вә «Футболчилар», «Оқығучилар», «Оғуллар» жиғинлиригиниң мунасивитини Эйлер дүглиги билән тәсвирлә.

6

Тапшурмини орунла.

Диаграммада тәртбулуңлуқлар жиғини билән қара фигурилар жиғинини тәсвирлә. Жиғинларни һәрипләр билән бәлгүлә. Мошу жиғинларниң қийилишиши билән бирикишиниң орун алмаштуруш хусусийитини яз.

тәртбулуңлуқлар

қара фигурилар

МАТЕМАТИКА КҮНДИЛИК ҚАЯТТА

7

Балилар сөз кураштуруп ойнап олтириду. Һәрипләр жигиниң ички жигинини тәшкүл қилидиған бәш сөзни қураштурушқа ярдәм бәр.

$$A = \{ \text{К, А, Л, И, Ф, А, Ч} \}$$

СӘН ТӘТҚИҚАТЧИ

8

Ойлан вә жавап бәр.

Алийәм алма сетивелип, уларни санашқа башлиди. Үчтін вә төрттін саниған чағда бир алма ошуқ қалды.

Бәштін саниғанда бирму алма ошуқ қалмиди. Әгәр алминиң сани мүмкін болидиған санниң әң кичиги болса, Алийәм базардин қанчә алма сетип алған?

ӨЙ ТАПШУРМІСИ

9

Һесапларни чиқар.

a) Мектептін өйгічә болған арилиқ 900 м. Алийәмгә мошу арилиқни 60 м/мин илдамлиқ билән бесип өтүши үчүн қанчә вақыт керек?

ә) Бала 20 м арилиқни 10 секундта жүгрәп өтти. У қандақ илдамлиқ билән жүргригән?

б) Қарға 10 секундта 100 м арилиқни учуп өтти. У қандақ илдамлиқ билән учти?

Немини
үгәнгәнлигиңи
тәкшүрәйсән.

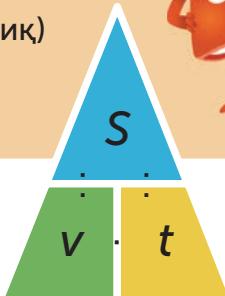
- 1 Миқдарларниң (илдамлиқ, вақит, арилиқ) өз ара бағлининин формулисини билимән вә чүшинимән.

Миқдарларни тепиш формулисини яз.

$S =$

$v =$

$t =$

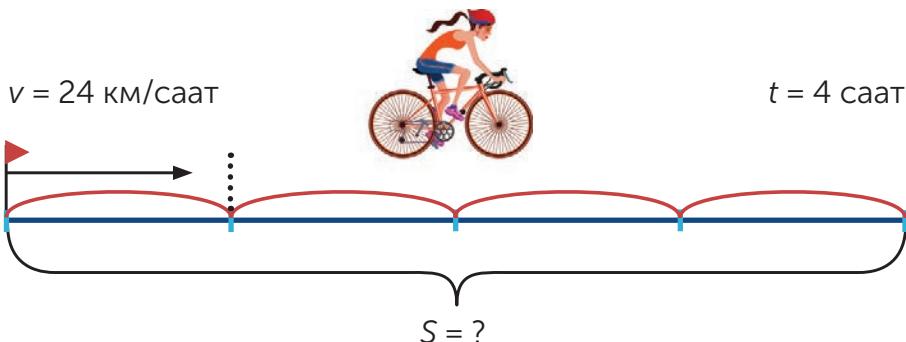
- 2 Формуилар қоллинип, һәрикәткә берилгән һесаптарни чиқиришни билимән.

һесапни чиқириш йолини яз.

Әгәр тик учақ 548 км/с илдамлиқ билән 4 saat учидаған болса, қандақ арилиқни учуп өтиду?

- 3 Сизмиға тәһлил ясап, һәрикәткә берилгән һесаптарни чиқиришни билимән.

Сизмиға мувапиқ келидиған ипадини талла вә бәлгүлә.

$$24 \cdot 4$$

$$24 : 4$$

$$24 + 4$$

$$(24 + 4) : 4$$

4

Жәдвәл бойичә һәрикәткә берилгән һесаплар қуашту-
ралаймән.

Жәдвәл бойичә һесап қуаштур вә чиқар.

v	t	s
58 км/саат	6 saat	?

Әкси һесаплар қуаштур вә уларни чиқар.

5

Жиғинлар қийилишишини диаграммада тәсвирләшниң
дүрүслүғини тәкшүрүшни билимән.

1(D) БӨЛҮМ

ГЕОМЕТРИЯЛИК ФИГУРИЛАР

Умумий мавзуу: «ИНСАНИЙ ҚӘДРИЙӘТЛӘР»

Тикбулуңлуқ параллелепипедниң һәжимини төпишни ($V = a \cdot b \cdot c$) вә уни һесап чиқириш үчүн қоллинишни билимән.

Арилаш фигуриларниң мәйданини ениқлашни үгинимән.

Геометриялык фигурилар: куб, тикбулуңлуқ параллелепипед.

Тикбулуңлуқ параллелепипедниң һәҗимини төпиш

Мениң өйүм

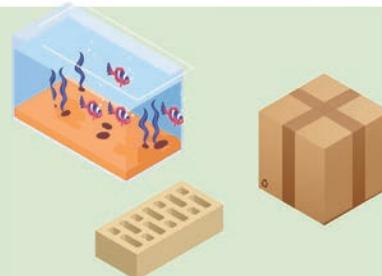
ЙЕӘНИНИ ОҚУП ҮГИНИШ

Тикбулуңлуқ параллелепипедниң һәҗими
төпиш формулисини қураштурушни вә
пайдилинишни үгинисән.

1

Күндиллик һаятта сән мөшүндақ шәкилдікі нәрсиләрни пат-пат учраштурысән. Мундақ геометриялык фигуринин қандақ ати-лидиғанлиғини есінгә чүшәр.

ӘСТӘ САҚЛА!

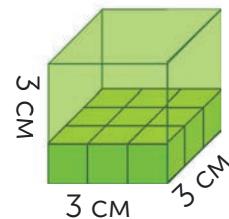
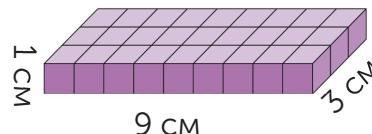
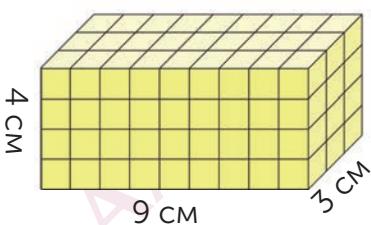
$$V = a \cdot b \cdot c$$

$$V_{\text{куб}} = a \cdot a \cdot a = a^3$$

ЖҰП БИЛӘН ИШ

2А

Параллелепипедларниң һәҗимини тап.

2Ә

Бәлгүлүк миқдарлар бойичә параллелепипедларниң һәҗимини тап.

Узунлуги	Кәнәлиги	Егизлиги	һәҗими
9 м	8 м	7 м	? м ³
10 см	5 см	8 см	? см ³
8 дм	4 дм	3 дм	? дм ³

35-дәрис • Геометриялык фигурилар: куб, тикбулуңлуқ параллелепипед. Тикбулуңлуқ параллелепипеднің һәжимини төпш

ЖҮП БИЛӘН ИШ

3

Көрситилгән өлчәм бирлигигә ипадиләңлар.

$$12 \text{ м}^3 = \boxed{} \text{ дм}^3$$

$$1\ 000\ 000 \text{ мм}^3 = \boxed{} \text{ см}^3$$

$$12 \text{ дм}^3 = \boxed{} \text{ см}^3$$

$$1 \text{ дм}^3 = \boxed{} \text{ см}^3 = \boxed{} \text{ мм}^3$$

$$3 \text{ м}^3 = \boxed{} \text{ дм}^3$$

$$1 \text{ м}^3 = \boxed{} \text{ дм}^3 = \boxed{} \text{ см}^3$$

4

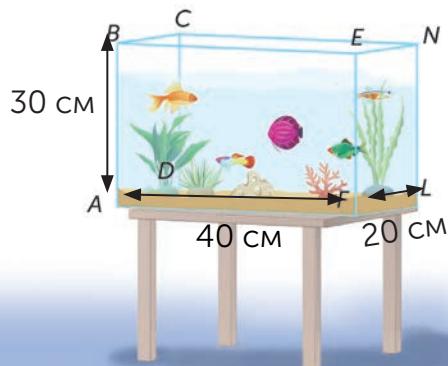
һесапла.

- a) Узунлуғи 25 м, кәнлиги 10 м, чоңқұрлуғи 2 м болидиған бассейннің һәжимини тап.
- ә) Мошу бассейннің ян яқлиринің мәйданини тап.

МАТЕМАТИКА КҮНДИЛИК ҺАЯТТА

5

Аквариумнің шәкли тикбулуңлуқ параллелепипед охшаш. Бирдәк қырлиринің намини вә уларнің мәналирини яз. Униң асасинің мәйдани билән өлчәмлири бойичә һәр түрлүк икки йеқинин мәйданини тап. һәжимини һесапла. Аквариумни йеримиғиңе тоштуруш үчүн қанчилик су керек?

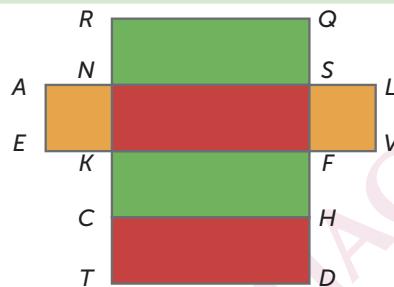
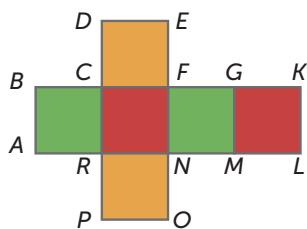
ИЖАДИЙ ИШ

6

Аквариумни куб шәкиллік дәп елип, мошунинға охшаш һесап қураштур.

7

Куб билән тикбулуңлуқ параллелепипедниң йейилмилерини селиштур. Уларниң охашлиқлири билән айримчилеклирини тап.

8

Ипадиләрни тик қур түридә hesapla. Тәкшүрә.

$$475\ 001 - 9\ 802$$

$$59\ 826 \cdot 7$$

$$15\ 920 : 5$$

$$4\ 148 + 614\ 901$$

$$90\ 147 \cdot 4$$

$$29\ 340 : 9$$

$$910\ 567 - 98\ 001$$

$$51\ 405 \cdot 9$$

$$614\ 820 : 2$$

СӘН ТӘТҚИҚАТЧИ

9

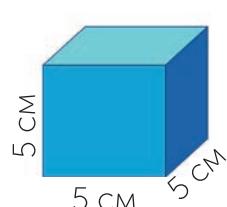
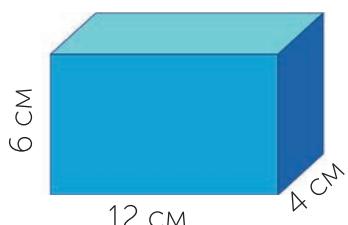
Ойлан вә жавап бәр.

Икки ящикта 1 200 г кәмпүт болди. Бир ящиктин иккинчисигә 50 г кәмпүтни алмаштуруп салғанда, иккисиниң массиси тәнләшти. Дәсләп ящикларниң массиси қандак болған?

ӨЙ ТАПШУРМИСИ

10

Ящикниң hәжимини hesapla.

ЙЕҢИНИ ОҚУП ҮГИНИШ

Несап чиқириш вақтидики миқдарларнин
егизлиги, кәнлиги, узунлуғи, һәжими
арисидики беқіндиликни пайдилинишни
үгинисән.

1 Санларниң квадрати билән кубиниң мәналирини қандақ
тепишқа болидиғанлығини есінгә чүшәр.

$$8^3 - 56$$

$$9^2 - 67$$

$$80^3 - 56$$

$$90^2 - 67$$

$$7^3 - 34$$

$$4^2 + 351$$

$$70^3 - 34$$

$$40^2 + 351$$

$$4^3 + 300$$

$$2^2 + 400$$

$$40^3 + 300$$

$$20^2 + 400$$

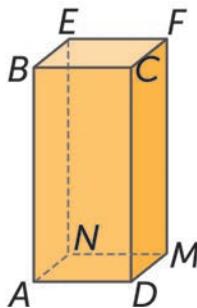
2 Қандақ қирлири тәң екәнлигини яз. Уларниң һәжимини
несапла.

$$a = 50 \text{ см}$$

$$b = 10 \text{ см}$$

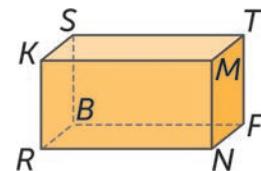
$$c = 2 \text{ см}$$

$$a = 20 \text{ см}$$

$$b = 100 \text{ см}$$

$$c = 100 \text{ см}$$

$$a = 40 \text{ см}$$

$$b = 100 \text{ см}$$

$$c = 20 \text{ см}$$

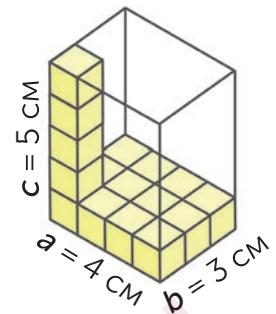
ӘСТӘ САҚЛА!

Тик булуңлуқ параллелепипедниң һәжимини һәр түрлүк усул
білән тепишқа болиду:

$$V = a \cdot b \cdot c = a \cdot c \cdot b = b \cdot c \cdot a = b \cdot a \cdot c = c \cdot a \cdot b = c \cdot b \cdot a$$

3

Һәжимни һәр түрлүк усул билән һесапла.

ЖҮП БИЛӘН ИШ

4

Һесапларни чиқар.

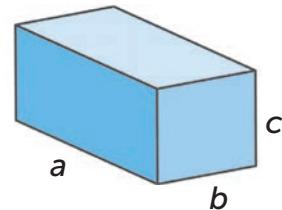
- a) Бөлминин үзүнлүгі 7 м, кәңлигі 5 м, егизлигі 3 м. Бөлминин һәжимини вә полиниң мәйданини тап.
- ә) Бөлмә полиниң мәйдани 12 м^2 , егизлигі 2 м. Әгәр унин кәңлиги 3 м болса, бөлминин һәжими қанчә болиду?
- 6) Тик төртбулуңлуқ шәкиллик бөлминин һәжими 45 м^3 . Полиниң мәйдани 15 м^2 . Егизлигі қанчигә тән?

ТОП БИЛӘН ИШ

5

Жәдвәл бойичә һесаплар қураштуруп, уларни чиқар.

a	16 см	9 дм	5 м	?
b	3 см	7 дм	?	8 мм
c	2 см	?	4 м	3 мм
V	?	630 дм^3	80 м^3	96 мм

6

Ипадиләрни тик қур түридә һесапла.

$$478\ 149 + 7\ 445$$

$$123\ 253 \cdot 3$$

$$253\ 985 : 5$$

$$85\ 025 - 49\ 145$$

$$39\ 487 \cdot 6$$

$$250\ 324 : 2$$

$$700\ 253 - 457\ 652$$

$$23\ 478 \cdot 4$$

$$82\ 551 : 3$$

$$22\ 300 + 65\ 478$$

$$98\ 325 \cdot 7$$

$$523\ 125 : 9$$

МАТЕМАТИКА КҮНДИЛИК ҢАЯТТА

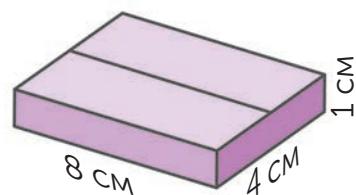
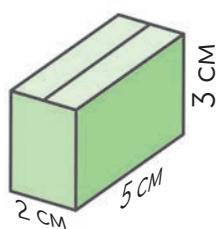
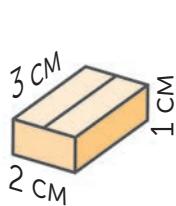
7

Тикбулуңлуқ параллелепипед шәкиллік бассейн бар. Униң узунлығи 50 м, кәнәлигі 10 м, чоңқурулғы болса 2 м болса, ھәжими қанчә? Мошу бассейннің асасиниң мәйданини ھесапла. Ян яқлириниң мәйданлириниң қошундисини тәп.

8А

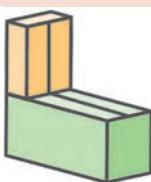
Ящиктарнің ھәжимини ھесапла.

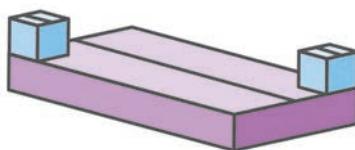
ИЖАДИЙ ИШ

8Ә

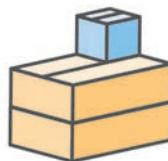
Алдинқи тапшурмидики фигурилардин төвәндә берилгән фигурилар қураштурулди. Уларнің ھәжимини ھесапла.

1.

2.

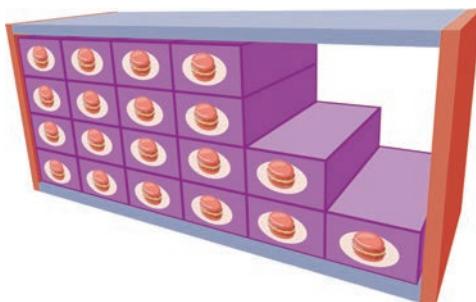

3.

МАТЕМАТИКА КҮНДИЛИК ҚАЯТТА

9 Тапшурмини орунла.

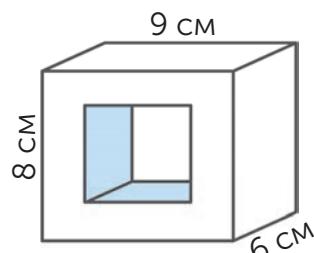
Тәкчигә 19 қорап қоюлған. Тәкчини түгәл толтуруш үчүн қанчә қорап керәк? Әгәр қорапниң узунлуғи 15 см, кәнлиги 14 см вә егизлиги 13 см болса, у чағда тәкчинин һәжими қанчә?

СӘН ТӘТҚИҚАТЧИ

10 Ойлан вә жавап бәр.

Тикбулуңлуқ параллелепипед шәкілдік яғач брусоқтын тәрәплири 5 см болидіған куб шәкілдік оюқ оюп елинди. Ойиғи бар яғач брусоқниң һәжимини тап.

ӨЙ ТАПШУРМИСИ

11 ھесапла.

a) Ящикниң узунлуғи 12 см, кәнлиги 7 см, егизлиги 4 см болса, унин һәжими қанчә?

ә) Мошу ящикниң ян яқлириниң мәйданлири билән асасиниң мәйданиниң қошундисини тап.

б) Һәр түрлүк мәнбәләрдин аквариум өлчиминиң мүмкін нусхалирини ениқла. Уларни һәжимини тап.

Тәркивий фигуриларниң мәйдани

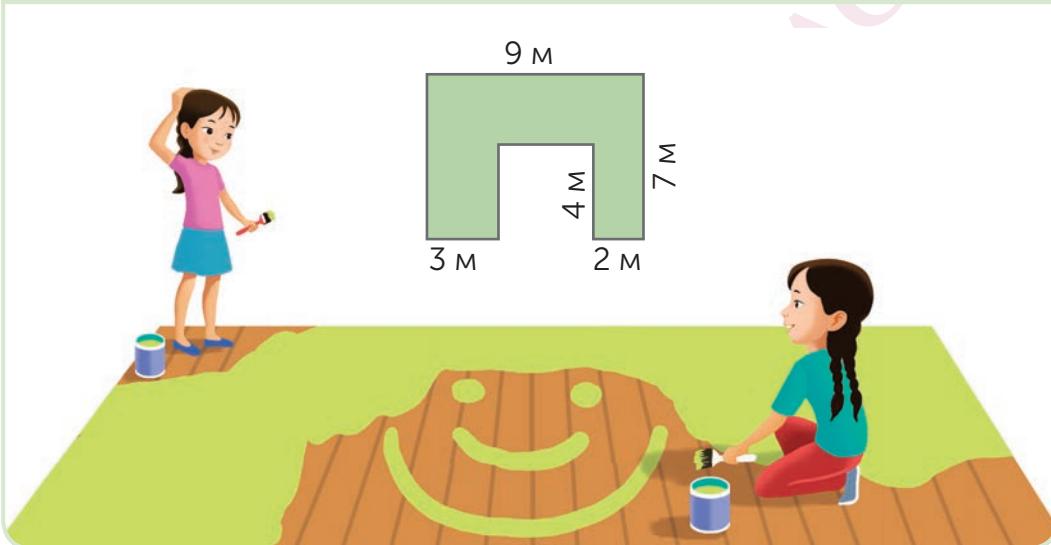
Әмгәк билән оқуш мабайнидики өз ара ярдәм

ЙЕҢИНИ ОҚУП ҮГИНИШ

Арилаш фигуриларниң мәйданини
ениқлашни үгинисән.

- 1 1 м^2 полға 200 г бояқ ишлитетилди. Берилгән шәкілдікі полни сирлаш үчүн қанчә бояқ ишлитетилдиғанлиғини тап.

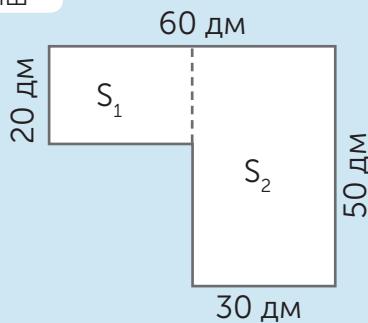

ӘСТӘ САҚЛА!

Тәркивий фигуриларниң мәйдани унин бөләклириның мәйданлириниң қошундисиға тән.

ЖҰП БИЛӘН ИШ

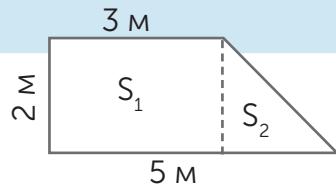
- 2 Берилгән өлчәмдікі мәйданға селиш үчүн қанчә линолеум керәк?

ТОП БИЛӘН ИШ

3 Тапшурмини орунла.

Берилгән шәкилдикі бөлмини жөндәш үчүн қанчә m^2 линолеум керәк?

4 Жәдвәл бойичә һесап қураштур вә чиқар.

Илдамлиқ	Вақит	Арилик
5 км/саат	2 saat	? км
? км/саат	3 saat	36 км
60 км/саат	? saat	480 км
40 км/саат	5 saat	? км
? км/саат	12 saat	480 км

МАТЕМАТИКА КҮНДИЛИК ҚАЯТТА

5 Контейнерниң һәжимини һесапла. Униң ичигे егизлиги 2 м, кәнлиги 1 м вә узунлуғи 2 м өлчәмдикі қанчә ящикни патурушқа болиду?

ИЖАДИЙ ИШ

6 Несапни чиқар.

- a) Узунлуғи 84 м сим төмүрниң бири иккинчисидин 5 һәссә узун болидиғандәк қилип иккигә бөлүнди. Һәр бөләкниң узунлуғини тап.

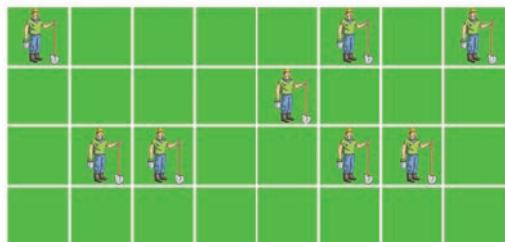
- ә) Мұвапиқ санлық мәлumatларни таллап елип, мөшүниңға охшаш несап қураштур.

СӘН ТӘТҚИҚАТЧИ

7 Тапшурмини орунла.

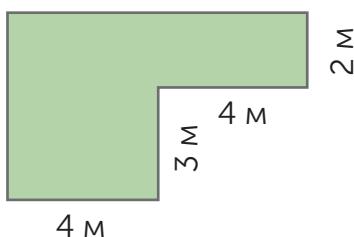
Йәр участкисини етизлиқ егилиригә тәң бөлүп бериш керәк. һәрбір чақмақ (бош яки етизлиқ егилири тәсвирләнгән чақмақтар) бир сотка йәрни билдүриду.

Йәр участкисини чақмақ чегарилири бойичә бөлүш керәк. Бөлүп берилгән һәрбір аймақ ичидә етизлиқ егиси болуши керәк.

ӨЙ ТАПШУРМИСИ

8 Фигуриниң мәйданини несапла.

ХУЛАСИЛӘШ

Әмгәк билән оқуш мабайнидики өз ара ярдәм

ХУЛАСИЛӘШ

Тикбулуңлуқ параллелепипедниң
һәҗимини вә тәркивий фигуриларниң
мәйданини төпиш бойичә алған
билиминларни хуласиләйсиләр.

1

һәҗим өлчәм бирликлириниң жәдвилигә асаслинип,
баш орунларға тегишлик санларни қой.

$$9 \text{ м}^3 = \boxed{} \text{ дм}^3$$

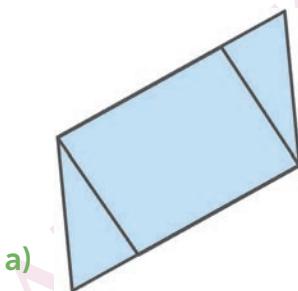
$$18\ 000 \text{ дм}^3 = \boxed{} \text{ м}^3$$

$$3\ 000 \text{ см}^3 = \boxed{} \text{ дм}^3$$

$$60\ 000 \text{ см}^3 = \boxed{} \text{ дм}^3$$

2

Фигуриларниң тәрәплирини өлчә вә мәйданини тап.

a)

ə)

3

Әмәлләрни орунла.

ЖҮП БИЛӘН ИШ

$$45 \text{ дм}^3 - 59 \text{ см}^3$$

$$10 \text{ см}^3 - 63 \text{ мм}^3$$

$$74 \text{ м}^3 - 145 \text{ дм}^3$$

$$1 \text{ м}^3 - 4\ 750 \text{ см}^3$$

$$50 \text{ см}^3 - 35 \text{ мм}^3$$

$$69 \text{ см}^3 - 609 \text{ мм}^3$$

4

Тапшурмини орунла.

Соғылар өлчими $20 \text{ см} \times 25 \text{ см} \times 15 \text{ см}$ коробкиға селинди. Һәрбир соға сүрәттә көрситилгәндәк лента билән бағланди. Әгәр түгичи билән учиға 50 см қалдуридиған болса, коробкини бағлаш үчүн қанчә сантиметр лента керәк? Мошундақ 5 соғини бағлаш үчүн қанчә лента керәк?

ИЖАДИЙ ИШ

5а

һесапни чиқар.

Кубниң һәжкими 27 дм^3 . Кубниң қирлири нәччигә тәң?

5ә

Санлиқ мәлumatлар таллап елип, мошуныңға охшаш һесап қураштур.

6

һесапларни чиқар.

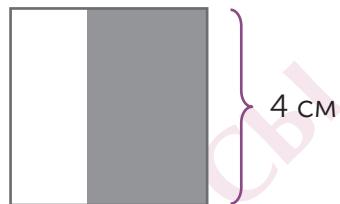
а) Өйниң бир бөлмисигә жәндәш ишлирини жүргүзүш үчүн һәр қайсисида 12 м-дин болидиған 8 орам обой керәк. Мошундақ 5 бөлмигә чаплаш үчүн қанчә метр обой керәк?

ә) Өйниң бөлмилирини жәндәш үчүн 480 м обой керәк. Әгәр бир орамда 12 м обой болса, қанчә орам сетип елиш керәк?

7

Һесапни чиқар.

Арман тәрәплиринин үзүнлүгі 4 см квадрат шәкиллик қәғәз вараңни иккى тик тәртбулуңлуққа бөлди. Мошу тик тәртбулуңлуқтарниң бириниң периметри 10 см. Иккىнчисиниң мәйдани қанчигә тәң?

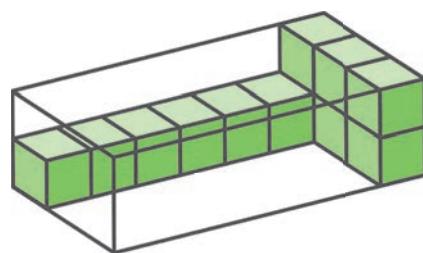

Сән тәтқиқатчи

8

Тапшурмини орунла.

Сүрәттә кублар селинған қорап тәсвиrlәнгән. Мошу қорапқа әң көп мәлчәрдә қанчә куб патурушқа болиду? Әгәр кубларниң қырлыри 4 см екәнлиги бәлгүлүк болса, қорапниң һәжимини билишкә боламду?

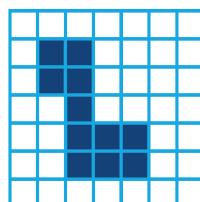

Өй тапшурмиси

9

Тапшурмини орунла.

Әгәр чақмақниң тәрипи 5 мм-ға тәң болса, фигуриның боялған бәләклириниң мәйдани қанчә болиду?

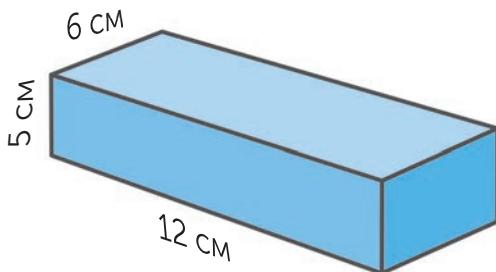

- 1 Тикбулуңлуқ параллелепипедниң һәҗимини
тепиш формуласын қандақ қуаштурушқа
вә пайдилинишқа болидигинини билимән.

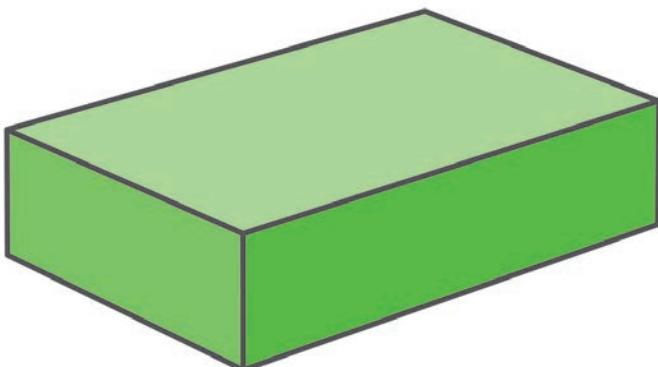
Тикбулуңлуқ параллелепипедниң өлчәмлириниң һәриплек бәлгүлинишини яз. һәҗимнитетишқа бегишланған формуланині яз. Фигуриниң һәҗимини һесапла.

<i>a</i>	
<i>b</i>	
<i>c</i>	
<i>V</i>	

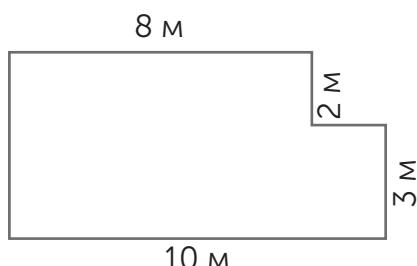
- 2 һесап чиқарған чағда миқдарларниң: егизлиги, узунлығи,
кәңлиги билән һәҗими арисидики беқиндилик тоғрилиқ
билимимнің қоллинимән.

Қорапниң һәҗими 270 дм^3 -ға тән. Қорапниң узунлығи – 10 дм ,
кәңлиги 9 дм екәнлиги бәлгүлүк. Егизлиги нәччиғә тән?

3 Тәркивий фигуриларниң мәйданини қандақ тепишқа болидиғиниға тәhlил ясашни билимән.

Фигуриниң мәйданини һәр түрлүк усул билән һесапла.

4 һәжимни тепишқа һесап қураштуралаймән.

Сизмини һажәтлик мәлumatлар билән толуқтур. һәжимни тепишқа беғишлиған һесаплар қураштур вә чиқар.

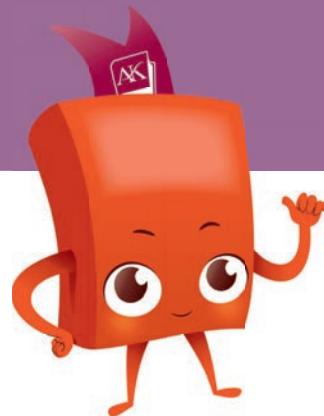
a	b	c	V
			?

5 һесапларниң чиқирилишиниң дуруслуғини тәкшүрәләймән.

Тәкшүрә, жәдвәл дурус толтурулғанму? Хатасини түзә.

a	9 см	10 м
b	5 см	5 м
c	2 см	4 м
V	90 см	20 м ³

ХУЛАСИЛӘШ

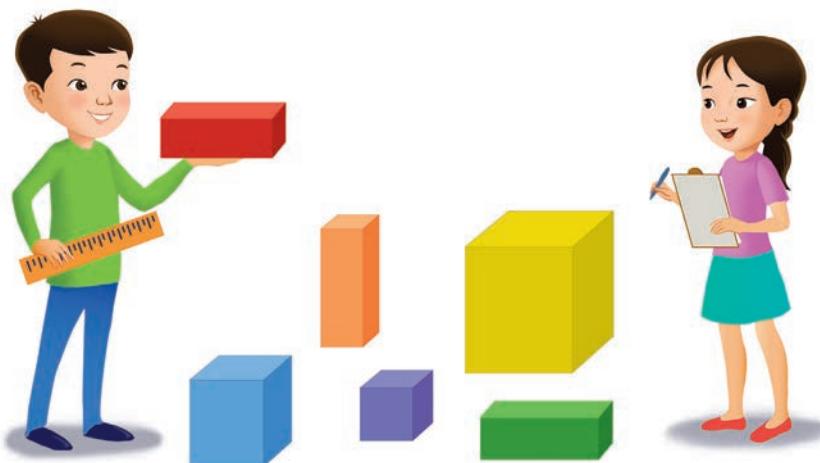
1-чарәк мабайнида алған билимиңни хуласиләйсөн.

ТОП БИЛӘН ИШ

1 Тапшурмини орунла.

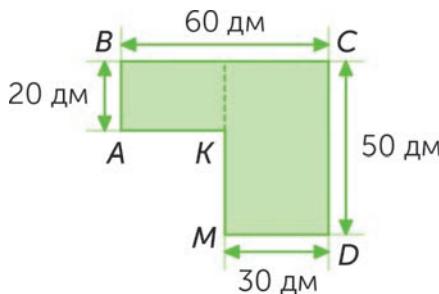
Балилар конструктор қисимлириниң һәжимини һесаплиди. һәжимнинң мәналирини өсүш тәртиви билән орунлаштур. Шу чағда муһим инсаний қәдрийәтләрни билдүридиған сөз чиқиду.

<i>a</i>	3 см	4 см	2 см	4 см	7 см
<i>b</i>	3 см	5 см	5 см	4 см	3 см
<i>c</i>	3 см	2 см	5 см	4 см	2 см
<i>V</i>	? см ³				
	Б	И	И	М	Л

2

Фигуриның мәйданини һәр түрлүк усул билән һесапла.

3

һесап чиқар.

- Велосипедчи 17 км/с илдамлиқ билән 2 saat жүрди. У қандақ арилиқни бесип өтти?
- Автомобиль 4 saatта 260 км йолни жүрүп өтти. У қандақ илдамлиқ билән жүрди?
- Жұқ поези 540 км йолни 9 saatта жүрүп өтти. У қандақ илдамлиқ билән жүрди?

ИЖАДИЙ ИШ

4

Сүрәт бойичә һесаплар қураштур. Берилгендегэ әкси һесаплар қураштур вә уни чиқар.

2 мин

3 мин

5 мин

6 мин

11 мин

25 мин

... вақитта

150
м/мин60
м/мин25
м/мин50
м/мин75
м/мин57
м/мин18
м/мин

илюстрированный

учти

жүргиди

маңди

Қандақ арилиқни... ?

ЖҮП БИЛӘН ИШ

5

Ипадиләрни тик қур түридә һесаплап, дуруслуғини тәкшүрә.

$1\ 152 : 9$

$2\ 208 : 8$

$1\ 218 \cdot 4$

$1\ 159 \cdot 9$

6

Тәңлимә қураштур вә чиқар.

- а) 48 430 билән бәлгүсиз санниң қошундиси 17 182 билән 6 санлириниң көпәйтиндисигә тән. Бәлгүсиз санни тап.
- ә) 90 000 билән бәлгүсиз санниң айримиси 135 билән 4 санлириниң көпәйтиндисигә тән.

МАТЕМАТИКА КҮНДИЛИК ҺАЯТТА

7

Тапшурмини орунла.

Оюнчуклар өлчими $20 \text{ см} \times 10 \text{ см} \times 5 \text{ см}$ ящикқа селинди. Ящикнин һәр йеқиниң рәнлик қәғәз билән чаплиши керәк. һәр йеқинин мәйданини тепип, ящикқа чаплаш үчүн нәччә квадрат сантиметр қәғәз керәк екәнligини ениңда.

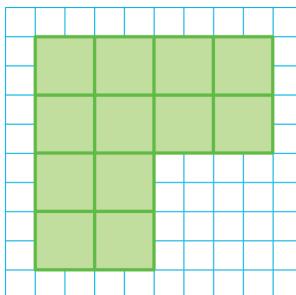

ТОП БИЛӘН ИШ

8

Берилгән фигура бирдәк 12 квадраттнан туриду. Дәптәргә мешундақ фигура селип, уни:

- a) мәйдани бойичә бирдәк 4 фигуриға
б) мәйдани вә шәкли бойичә бирдәк 4 фигуриға бөл.

СӘН ТӘТҚИҚАТЧИ

9

Ойлан вә жавап бер.

Апельсин билән мандаринниң массиси 500 г, апельсин билән алминиң массиси 800 г, алма билән мандаринниң массиси 600 г чиқиду. Апельсинни, мандаринни вә алмини айрим алғанда массилири қанчә?

ӘЙ ТАПШУРМИСИ

10

Сүрәткә қара. Көрситилгән мәлumatлар бойичә немини билишкә болиду? Мәйданни, һәҗимни, периметрни төпишқа беғишлиған һесаплар қуаштур вә чиқар.

ЧҮШӘНДҮРМӘ ЛУГӘТ (ГЛОССАРИЙ)

Елиш – қошушқа әкси арифметикилиқ әмәл.

Өзгәрмениң мәнаси – өзгәрмә қобул қилиши мүмкін санлық мәна.

Ар – миқдарлар метрикилиқ системисидиқи мәйданниң өлчәм бирлиги. Тәрипиниң узунлуғи 10 м болидиган квадратниң мәйданиға тән:
 $1 \text{ ар} = 10 \text{ м} \cdot 10 \text{ м} = 100 \text{ м}^2$.

Мәйдан бирликлири – см²; дм²; м².

Бирликләр класси яки биринчи класс – биринчи үч разрядни тәшкіл қилидиган класс (санниң ахидидин башлап оңға қарап): бирликләр разряди; онлуқлар разряди; йүзлүккләр разряди.

Бош жиғин – элементлири болмайдиган жиғин – «Ø» дәп бәлгүлиниду. Бош жиғинни һәр қандақ қариму-қарши хусусийәт билән ениқлашқа болиду.

Әсир – 100 жилға тәң вақит бирлиги. (ә.) һәрипи билән қисқартылип бәлгүлиниду.

Гектар – миқдарлар метрикилиқ системисидиқи мәйданниң өлчәм бирлиги. Йәр участкилириниң мәйданини өлчәш үчүн қоллинилиду. Тәрәплириниң узунлуғи 100 м болидиган квадратниң мәйданиниға тән:
 $1 \text{ га} = 100 \text{ м} \cdot 100 \text{ м} = 10000 \text{ м}^2$

Грамм – массиниң өлчәм бирлиги. $1 \text{ кг} = 1000 \text{ г. (г)}$ һәрипи билән қисқартылип бәлгүлиниду.

Диаграмма – мәлumatларниң графикилиқ түрдә берилиши.

Доллар – АҚШ, Канада, Австралия, Ливан, Эфиопия, в.б. бир қатар әлләр ахисиниң нами. 1 доллар 100 центқа тән.

Евро – Евро иттипақ әллириниң валютиси.

Жиғин – бир нәрсә бириктүридиған яки қандақту бир қаидигә бекінедиған объектларниң топи. Объектларниң һәр түрлүк топлири арисидики мұнасиветни жиғин арқылы көрситишкә болиду.

Жиғинларниң бирикиши – әгәр жиғинлар намида «ЯКИ» сөзи қоллинилса, у чағда униң һәрбір элементи һәр қандақ иккі жиғинниң биридә орунлишиши мүмкін. U – жиғинларниң бирикиши бәлгүси.

Жиғинларниң қийилишиши – әгәр жиғинларниң намида «ВӘ» сөзи қоллинилса, у чағда униң һәрбір элементи иккі жиғинниң қийилишишида (иккі дүгләкниң умумий бөлігидә) орунлишиши лазим. Π – жиғинларниң қийилишиш бәлгүси.

Илдамлиқ – вақит бирилигидә бесип өткән арилиқ. Илдамлиқни тепишиң үчүн арилиқни вақитқа бөлүш керәк: $v = S : t$.

Километр – 1 000 метрга тән узунлук өлчәм бирилиги. Бәлгүлиниши: км.

Класс – санниң йезилишида он тәрипидин башлап үч разряд, һәрбір класта үч разряд бар.

Қошушниң топлаш хусусийити – әгәр бир нәччә қошулғучиларни қошқанда иккі қошулғучини уларниң қошундиси билән алмаштурса, у чағда қошундинин мәнаси өзгәрмәйду. $(a + b) + c = a + (b + c)$

Математикилық қанунийәт – берилгән қаидигә мувапиқ элементларниң санлық яки башқа қатарларда тәқрарланиши яки элементлириниң өзиниң яки хусусийәтириниң өзгириши бойичә бәлгүлүк бир қаидә.

Мин – үч ханилиқ 999 санидин кейинки сан. Йезилиши: 1000. Он йүзлүкниң қошундиси бир минлиқни бериду.

Минлар класси яки иккінчи класс – келәси үч разрядни тәшкил қилидиған класс: бирлик мин; онлуқ мин; йүзлүк мин.

Ипадә – дәсләпки математикилық чүшәнчә. һәрипләр билән санларниң арифметикилық әмәлләр бәлгүлири билән бириктүрүлүп йезилиши. Шундақла тирнақлар пайдилиниши мүмкін.

Разрядлик қошулғучиларниң қошундиси – һәр қандақ санниң $123 = 100 + 20 + 3$ түридики йезилиши санни разрядлик қошулғучиларға ажыратылған яки разрядлик қошулғучиларниң қошундиси дәп атилиду.

Рубль – Россия Федерациясиниң һазирқи валютисиниң нами. Бир рубль 100 копейкиға тән.

Санниң разряди – санниң йезилишида рәкәм туридиған орун.

Секунд – минутниң $\frac{1}{60}$ бөлигиге тән болидиған вақит бирлиги. Бәлгүлиниши: сек.

Тикбулуңлуқ параллелепипед – тик төртбулуңлуқ шәкиллік алтә йеқи бар бошлуктық фигура. Тикбулуңлуқ параллелепипеддин үмумий учи бар үч қирини униң өлчими дәп атайду. Тикбулуңлуқ параллелепипеддин һәжимини тепишқа беғишлиған формула: $V = a \cdot b \cdot c$.

Тик төртбулуңлуқ – қариму-қарши тәрәплири бир-биригә параллель вә тән, барлық булуңлири тик болидиған төртбулуңлуқ.

Тонна – 10 ц яки 1 000 кг-ға тән болидиған массиниң өлчәм бирлиги. Бәлгүлиниши: т.

Фигуриниң һәжими – үч өлчәмлік фигура егиләп ятқан бошлукниң миқдары.

Эйлер-Венн диаграммиси – дүгләкләр арқылы әхбаратларниң графикилық түрдә берилиши.

МУНДӘРИЖӘ

Қәдирлик оқуғучи!	3
Дәрислиқ билән қандақ ишләш көрәк?	4

1(А) бөлүм • Көп ханилиқ санлар нумерацияси вә улар билән әмәлләр орунлаш. Умумий мавзу «Мениң Вәтиним – Қазақстан» 6

1. 3-синипта өткәнләрни тәкраплаш.....	7
2. 3-синипта өткәнләрни тәкраплаш	11
3. Көп ханилиқ санларни түзүш. Натурал санлар қатари.	
Көп ханилиқ санларниң тәркиви	14
4. Миллионлар класси. Санларни дүгләкләш	18
5. Көп ханилиқ санлар билән арифметикилиқ әмәлләр орунлаш.....	22
6. Көп ханилиқ санлар билән арифметикилиқ әмәлләр орунлаш	26
7. Көп ханилиқ санларни язмичә қошуш вә елиш	29
8. Көп ханилиқ санларни язмичә қошуш вә елиш.....	33
9. Миллиграмм	36
10. Башшуқтуки геометриялык фигурилар. Һәжимни өлчәш	40
11. Ар, гектар –мәйданниң өлчәм бирликлири	44
12. Миқдарларниң өлчәм бирликлирини түрләндүрүш вә уларға әмәлләр пайдилиниш.....	48
13. Вақит өлчәм бирлигиниң үлгүши	52
14. Евро (€), доллар (\$). Валюта билән орунлинидиған операцияләр	56
15. Рубль (₽). Валюта билән орунлинидиған операцияләр	60
16. Өткәнләрни хуласиләш.....	63
17. Өзәңни тәкшүр	66

1(Б) бөлүм • Бир ханилиқ санға көпәйтиш вә бөлүш.

Умумий мавзу «Инсанний қәдрийәтләр»	68
18. Көп ханилиқ санларни еғизчә һесаплаш усуллири	69
19. Көп ханилиқ санни бир ханилиқ санға көпәйтиш вә бөлүш	73

20. Көп ханилиқ санни бир ханилиқ санға көпәйтиш вә бөлүш	77
21. 2гә, 5кә, 10ға бөлүнгүчлүк бәлгүлири	81
22. 2гә, 5кә, 10ға бөлүнгүчлүк бәлгүлири	85
23. 10, 100, 1000 санлириға көпәйтиш вә бөлүш	89
24. 10, 100, 1000 санлириға қалдуқ билән бөлүш	92
25. Жиғинлар арисидики мунасивәт	95
26. Пишиқдаш	99
27. Өзәңни тәкшүрә	102

1(C) бөлүм • Илдамлиқ. Вақит. Арилиқ.

Умумий мавзу : «Инсаный қәдрийәтләр».....	104
28. һәрикәткә берилгән һесаплар	105
29. һәрикәткә берилгән һесаплар	108
30. Пишиқдаш вә хуласиләш	111
31. һесапларни чиқиришта жиғинларниң қийилишиши билән бирикишиниң орун алмаштуруш вә топлаш хусусийәтлирини пайдилиниш	114
32. Пишиқдаш вә хуласиләш	118
33. Өткәнләрни тәкраплаш вә хуласиләш	121
34. Өзәңни тәкшүрә	124

1(D) бөлүм • Геометриялык фигурилар.

Умумий мавзу: «Инсаный қәдрийәтләр».....	126
35. Геометриялык фигурилар: куб, тик булуңлуқ параллелепипед. Тикбулуңлуқ параллелепипедниң һәжимини төпиш	127
36. һесапларни чиқириш вақтидикى микәдарлар арисидики бекіндилик	130
37. Тәркивий фигуриларниң мәйдани	134
38. Хуласиләш	137
39. Өзәңни тәкшүрә	140
40. Хуласиләш	142
Чүшәндүрмә луғат.....	146

Оқулық басылым Оқуш нәшри

Акпаева Асель Бакировна
Лебедева Лариса Анатольевна
Мынжасарова Маржангул Жангизиновна
Лихобабенко Татьяна Викторовна

МАТЕМАТИКА

1-бөлім 1-бөлүм
Жалпы білім беретін мектептің Үмумий билим беридиган мәктеппің
4-сынып оқушыларына арналған оқулық 4-синип оқуучилириға бегишланған дәрислиқ

Редакторы / Редактор – Н. Л. Жалилова
Әдіскер / Методист – Ф. С. Лекерова

Дизайн – А. Г. Бекишин

Суретін салғандар / Художники: А. Б. Турысбеков, А. М. Әбдіразах
Мұқаба / Обложка: А. Б. Турысбеков, Е. А. Ибрашов, Е. С. Жузбаев
Бetteушілер / Верстка: А. Г. Бекишин, С. М. Ахметова

Басуға 15.10.2019 ж. қол қойылды.

Пішімі 70x100 1/₁₆. Есептік баспа табағы 7,16.
Шартты баспа табағы 12,26. Офсеттік басылым.

Әріп түрі «Museo Sans». Офсеттік қағаз.
Таралымы 1820 дана. Тапсырыс № 2281.

Подписано в печать 15.10.2019 г.

Формат 70x100 1/₁₆. Уч.-изд. л. 7,16.

Усл. печ. л. 12,26. Печать офсетная.

Гарнитура «Museo Sans». Бумага офсетная.

Тираж 1820 экз. Заказ № 2281

Сапасы жөнінде мына мекемеге хабарласыңыз:
Қазақстан Республикасы,
050012, Алматы қаласы, Жамбыл көшесі, 111-үй,
«АЛМАТЫКИТАП БАСПАСЫ» ЖШС,
тел. +7 (727) 250 29 58, факс +7 (727) 292 81 10.
e-mail: info@almatykitap.kz

С претензиями по качеству обращаться:

Республика Казахстан,
050012, г. Алматы, ул. Жамбыла, 111,
ТОО «АЛМАТЫКИТАП БАСПАСЫ»,
тел. +7 (727) 250 29 58; факс +7 (727) 292 81 10.
e-mail: info@almatykitap.kz

Сапа және қауіпсіздік
стандарттарына сай.

Соответствует всем стандартам качества
и безопасности.

Сертификация қарастырылмаған.
Сақтау мерзімі шектелмеген.

Сертификация не предусмотрена.
Срок годности не ограничен.

Қазақстанда басылды
«Реформа» ЖШС
Алматы қ., Ақбулақ ы-ауд., Шарипов к-сі, 40Б-үй

Отпечатано в Казахстане
ТОО «Реформа»,
г. Алматы, мкр. Акбулақ, ул. Шарипова, д. 40Б

АЛМАТЫКИТАП БАСПАСЫ

Оқулықтар мен көркем әдебиетті «АЛМАТЫКИТАП» кітап дүкендерінен сатып алуға болады:

Нұр-Сұлтан қаласы:

- Иманов көшесі, 10, тел.: +7 (7172) 53 70 84, 27 29 54;
- Б. Момышұлы даңғылы, 14, тел.: +7 (7172) 42 42 32, 57 63 92;
- Женіс даңғылы, 67, тел.: +7 (7172) 29 93 81; 29 02 12.

Сауда бөлімі, тел.: +7 (727) 292 92 23, 292 57 20,
e-mail: sale1@almatykitap.kz

Интернет-дүкен: www.flip.kz

Электронды оқулықтар: www.opiq.kz

Алматы қаласы:

- Абай даңғылы, 35/37, тел.: +7 (727) 267 13 95, 267 14 86;
- Гоголь көш., 108, тел.: +7 (727) 279 29 13, 279 27 86;
- Қабанбай батыр көш., 109, тел.: +7 (727) 267 54 64, 272 05 66;
- Жандосов көшесі, 57, тел.: +7 (727) 303 72 33, 374 98 59;
- Гагарин даңғылы, 76, тел. +7 (727) 338 50 52;
- Майлин көшесі, 224а, тел. +7 (727) 386 15 19;
- Төле би көш., 40/1, тел.: +7 (727) 273 51 38, 224 39 37.

Кітаптар мен басылымдар туралы мағлұмattарды www.almatykitap.kz сайты арқылы білуге болады.